

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2022

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja
Hrvatska udruga banaka
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

MEDIJSKI POKROVITELJ
Hrvatska udruga banaka

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

Iako su u izradi ove studije korišteni GEM podaci, za njihovu interpretaciju i korištenje odgovorni su isključivo autori. Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru.

RECENZENTI

Prof. dr. sc. Miroslav Rebernik, Professor Emeritus, University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Slovenija (dijelovi recenzije)

“The Croatian GEM team stands out among research teams for its impressive track record of over twenty years of uninterrupted participation in the Global Entrepreneurship Monitor survey. Since 1999, the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) has been conducting the most comprehensive longitudinal global survey on entrepreneurship. In 2002, the Croatian team became part of this initiative, enabling them to compare key aspects of early-stage entrepreneurship in Croatia with other participating economies. The extensive longitudinal data collected by GEM empowers the Croatian team to assess the position of Croatian entrepreneurship in the global context. This valuable information equips policymakers with the insights they need to develop effective strategies for promoting high-quality entrepreneurship. Furthermore, the report provides essential guidance for policymakers, highlighting the key aspects of the entrepreneurial ecosystem that warrant improvement.”

Prof. dr. sc. Bahrija Umihanić, Univerzitet u Tuzli, Ekonomski fakultet Tuzla, Bosna i Hercegovina (dijelovi recenzije)

“Izvešćem „GEM Hrvatska 2022“ ulazeći u treću deceniju sudjelovanja u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva - Global Entrepreneurship Monitor (GEM) potvrđuje kontinuitet i svrstava se u red rijetkih zemalja koje su sudjelovale u svim godinama od pokretanja projekta. Posebna vrijednost Izvešća „GEM Hrvatska 2022“ ogleda se u praćenju osviještenosti poduzetnika o UN ciljevima održivog razvoja i u kojoj mjeri poduzetnici vode računa o društvenom i okolišnom utjecaju svojih poslovnih pothvata. Pozitivno je da su u 2022. godini obje kategorije poduzetnika (TEA i 'odrasli') izrazile su osviještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i opredijeljenost da prilikom planiranja budućnosti svog poslovnog pothvata vode računa o implikacijama na dobrobit društva i okoliša. Slobodan sam izraziti uvjerenje da će ova kao i prethodne studije biti od koristi ministarstvima (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencijama i drugim institucijama (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija) koje u svojim programima djelovanja provode aktivnosti na jačanju poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske.”

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2023.

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001183812

ISBN 978-953-7520-17-5

Sadržaj

Popis tablica

Popis slika

Popis primjera (Pod povećalom)

Riječ ministra

Ukratko o najvažnijem

Summary of the Most Important Points

8

9

15

1. Uvod

22

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja 22

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori 24

Međunarodna dimenzija istraživanja 27

O uzorku u Hrvatskoj 28

GEM istraživački tim u Hrvatskoj 29

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj 29

2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

30

Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje 31

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika 31

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu 33

Dinamizam poduzetničke strukture 35

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata 35

Gustoća 'odraslih' poduzeća 37

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti 39

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture 41

Broj rastućih poduzeća raste - sporo 41

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini 42

Sektorska struktura 44

Očekivanja novog zapošljavanja 44

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske 46

Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, poduzetničke reakcije, vladina podrška 47

Održivi razvoj i poduzetništvo 51

3. Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

56

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob 56

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji 58

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti 60

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne 61

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji 63

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu 68

4. Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2020.-2022.	82
Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (<i>National Entrepreneurship Context Index</i>)	83
Komponente poduzetničke okoline	85
<i>Financijska sredstva</i>	86
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	87
<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	90
<i>Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije</i>	90
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	91
<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura</i>	92
<i>Otvorenost domaćeg tržišta</i>	95
<i>Fizička infrastruktura</i>	96
<i>Kulturne i društvene norme</i>	96
Djelotvornost poduzetničke okoline	97
5. Vremeplov poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj - u tri vremenska koraka 2002., 2012. i 2022.	102
6. Zaključci i preporuke	106
Zaključci	106
<i>O poduzetničkoj okolini</i>	106
<i>O društvenim vrijednostima o poduzetništvu i individualnim poduzetničkim atributima</i>	106
<i>O poduzetničkoj aktivnosti</i>	107
<i>O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika</i>	107
<i>O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti</i>	108
<i>O poduzetničkoj i vladinoj reakciji na pandemiju COVID-19</i>	108
<i>O održivom razvoju i poduzetništvu</i>	108
Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)	109
<i>Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke</i>	109
<i>Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke</i>	110
<i>Preporuke za institucije – odgovornost prema građanima</i>	110
Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje	111
Literatura i reference	113
Prilog 1	117
GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata	
Prilog 2	120
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju, 2022.	
Prilog 3	122
Nacionalni timovi i sponzori GEM 2022.	

Popis tablica:

- Tablica 1: Definicije GEM indikatora
- Tablica 2: Kategorije bruto domaćeg dohotka - 2022./2023.
- Tablica 3: Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2022. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku
- Tablica 4: Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 5: Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije
- Tablica 6: Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije
- Tablica 7: Percepcija o strahu od promašaja - % od odrasle populacije
- Tablica 8: Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije
- Tablica 9: Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije
- Tablica 10: Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije
- Tablica 11: Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije
- Tablica 12: Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika
- Tablica 13: Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks
- Tablica 14: Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije
- Tablica 15: Izlazak iz poslovne aktivnosti - % od poduzetnički aktivnih ispitanika (TEA + 'odrasli')
- Tablica 16: Razlozi izlaska iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)
- Tablica 17: Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/'odrasla' poduzeća
- Tablica 18: Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta - % od TEA poduzetnika
- Tablica 19: Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta - % od TEA poduzetnika
- Tablica 20: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 21: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 22: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % od TEA poduzetnika
- Tablica 23: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 24: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 25: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 26: Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 27: Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %
- Tablica 28: Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA
- Tablica 29: Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA
- Tablica 30: Reakcija TEA poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021. i 2022.
- Tablica 31: Reakcija 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % 'odraslih' poduzetnika, 2021. i 2022.
- Tablica 32: Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2021. i 2022.
- Tablica 33: Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % TEA poduzetnika s odgovorom DA
- Tablica 34: Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA
- Tablica 35: Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 36: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2022.
- Tablica 37: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2022.
- Tablica 38: Ocjene eksperata o izabranim dimenzijama ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, 2022.
- Tablica 39: Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom
- Tablica 40: Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u % - 2022.

- Tablica 41: Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %
- Tablica 42: Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene
- Tablica 43: Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %
- Tablica 44: Obrazovna razina i poduzetnički atributi - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti
- Tablica 45: Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel sektora u TEA aktivnostima - %
- Tablica 46: Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije
- Tablica 47: Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike
- Tablica 48: Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije
- Tablica 49: Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje, 2022. – % odrasle populacije
- Tablica 50: Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije
- Tablica 51: Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2021.
- Tablica 52: NECI indeks
- Tablica 53: Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks
- Tablica 54: Financijska sredstva, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 55: Financijska sredstva – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 56: Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 57: Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 58: Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 59: Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 60: Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 61: Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 62: Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska
- Tablica 63: Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 64: Podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća u procesu stvaranja lanaca vrijednosti
- Tablica 65: Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 66: Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 67: Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 68: Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 69: Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj
- Tablica 70: Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2020.-2022.
- Tablica 71: Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2020.-2022.
- Tablica 72: Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2020.-2022.

Popis slika:

- Slika 1: *Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline*
- Slika 2: *Poduzetnički proces*
- Slika 3: *Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti*
- Slika 4: *Regionalna dimenzija pokretanja poslovnog pothvata iz nužde i strah od promašaja, 2022. - % odrasle populacije*
- Slika 5: *Razvijenost 'regija' – BDP pc i stopa rizika od siromaštva*
- Slika 6: *NECI za sve GEM zemlje, 2022.*
- Slika 7: *Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2022.
- usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama*

Popis primjera:

- Pod povećalom 1: *GEM indikatori i UN ciljevi održivog razvoja*
- Pod povećalom 2: *Stopa preživljavanja poslovnih pothvata
– vodimo li računa o tome i kako GEM istraživanje doprinosi razumijevanju poslovne demografije?*
- Pod povećalom 3: *Spremnost hrvatskih poduzeća za zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost
– više znanja je potrebno, manje zakonodavnih prepreka*
- Pod povećalom 4: *Tehnička škola Sisak – od zapuštene bivše vojarne do solarnih električnih automobila, primjer efektivacije
(ograničeni resursi nisu njihova sudbina, nego znanje, vizija i predanost)*
- Pod povećalom 5: *Priča o pečatu – epilog, epizode i 8 godina poslije (2015.-2023.)*
- Pod povećalom 6: *Zašto se odricati znanja i iskustva - SENTOR mentorska podrška poduzetnicima*

Riječ ministra

Sudjelovanje Hrvatske u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva *Global Entrepreneurship Monitor (GEM)* od 2002. godine omogućava Hrvatskoj donošenje politika i programa relevantnih za jačanje poduzetničkog kapaciteta zemlje temeljenih na istraživačkim spoznajama (od obrazovanja, istraživanja u funkciji inovativnosti / konkurentnosti, financiranja pokretanja i rasta poslovnih pothvata, do pojednostavljenja regulatornog okvira za poduzetničko djelovanje). Uključenost u GEM istraživanje omogućava uvid u trendove i obrasce poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj, ali i vidljivost Hrvatske na europskoj i globalnoj razini. Ovaj aspekt međunarodne vidljivosti naročito je važan upravo sada kada su otvoreni procesi pridruživanja Hrvatske OECD-u. GEM istraživanje omogućava prvenstveno Ministarstvu gospodarstva i održivog razvoja (ali i Ministarstvu obrazovanja i znanosti, Ministarstvu financija, Ministarstvu regionalnog razvoja i fondova Europske unije) uvid o tome što građani, poduzetnici i eksperti misle o politikama i programima fokusiranim na razvoj poduzetničke okoline.

GEM istraživanje prati što se događa u sektoru mikro, malih i srednjih poduzeća, koja u svim zemljama Europske unije, i globalno, zapošljavaju većinu zaposlenih - u Hrvatskoj 72%, u 2020. godini. Upravo taj istraživački fokus, omogućava Ministarstvu gospodarstva i održivog razvoja izgradnju poduzetničke okoline koja je stimulirajuća za pokretanje i razvoj poduzetničkih pothvata, odnosno za stabilnost upravo ovog dijela gospodarstva koje je nositelj zapošljavanja.

Uključivanjem informacija o održivom razvoju, GEM istraživanje dobiva na svojoj relevantnosti i u praćenju otpornog, zelenog i digitalnog gospodarstva, kroz ciljeve ugrađene u Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. - 2026. Rezultati GEM 2022 istraživačkog ciklusa upozoravaju i dalje na nedovoljno efikasnu suradnju istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljno stimulirajući karakter poduzetničke okoline. Te istraživačke spoznaje snažna su potvrda odlučnosti Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja da financijski stimulira inovativne projekte mikro, malih i srednjih poduzeća u području konkurentnosti, digitalizacije, zelene tranzicije, energetske dekarbonizacije i održivog gospodarenja otpadom, te da nastavi s odlučnim intervencijama u pojednostavljenju regulatornog okvira u kojem djeluju poduzetnici.

Izv. prof. dr. sc. Davor Filipović
 ministar gospodarstva i održivog razvoja
 Zagreb, 24. svibnja 2023.

Ukratko o najvažnijem

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko istraživanje poduzetništva pokrenuto 1999. godine, od deset najrazvijenijih zemalja, koje su željele utvrditi o čemu ovisi poduzetnička aktivnost u zemlji, zašto postoje razlike među zemljama i što vlade mogu učiniti u izgradnji poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće, a ne ograničavajuće, na poduzetničku aktivnost pojedinaca. U 2022. godini u istraživanju je sudjelovala 51 zemlja, u Europi 22, a u Europskoj uniji 18 zemalja.

Ovim izvješćem Hrvatska ulazi u treću deceniju sudjelovanja Hrvatske u GEM istraživanju (od 2002. godine) što omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti. Longitudinalne i međunarodne usporedbe (s grupama zemalja kojima Hrvatska pripada i s kojima se uspoređuje: EU i zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku) omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

O procesu istraživanja

GEM istraživanje provodi se u godišnjoj dinamici, prikupljanjem podataka od odrasle populacije i eksperata. Podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije izražavaju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak). Intervjui s izabranim ekspertima daju uvid u njihova mišljenja o kvaliteti poduzetničke okoline i o problemima interakcije poduzetnika s poduzetničkom okolinom.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2022. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2022. godine) slučajnim izborom bilo obuhvaćeno 42 000 osoba. Neke zemlje opredjeljuju se za veće uzorke ispitanika zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti **unutar** zemlje i zbog oblikovanja djelotvornijih politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana. Na primjer u 2022. godini, kao i u prijašnjim godinama, veličine uzorka su u Njemačkoj 4 110, Švedskoj 3 718, Francuskoj 3 830, Poljskoj 8 000, u Španjolskoj čak 36 235. Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2022. godini svoje ocjene su dala 37 eksperata, odnosno od 2002. godine u istraživanju je sudjelovalo 397 eksperata (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 881).

U Hrvatskoj se rezultati GEM istraživanja uvijek interpretiraju u vremenskom kontekstu koji je duži od jedne godine (najčešće trogodišnje razdoblje), radi uočavanja promjena. Na taj način se potvrđuje ili opovrgava stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificiraju kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija. U ovom izvješću prezentiraju se rezultati istraživanja u 2022. godini u usporedbi s rezultatima iz 2020. i 2021. godine. GEM indikatori se ne smiju tumačiti izolirano jedan od drugih, jer se time poništava konceptualni okvir koji određuje teorijsku relevantnost GEM istraživanja. Povezivanjem GEM indikatora povećava se njihova informacijska vrijednost (npr. motivacijski indeks, stopa obnavljanja poduzetničke strukture...).

Za pozicioniranje Hrvatske prema svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2022., 2021. i 2020. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje

<http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini u EU perspektivi

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage cjeline nacionalnog poduzetničkog okvira i dalje pozicionira Hrvatsku na začelje: s ocjenom od 4.1¹ u 2022. godini, Hrvatska je na šesnaestom mjestu od 18 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, a u 2020. i 2021. godini Hrvatska je bila na zadnjem mjestu. U sve tri godine 2020.-2022. najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj (6,3, 6,3 i 5,9 respektivno), a u 2022. godini se pridružuju i Litva i Latvija. Visoko rangirane zemlje s obzirom na kvalitetu poduzetničke okoline u pravilu imaju i intenzivniju poduzetničku aktivnost (i u fazi ulaska u poduzetničku aktivnost, kroz veći motivacijski indeks – ljudi češće ulaze u poduzetničku aktivnost zbog uočene

¹ 0 - vrlo loša poduzetnička okolina, 5 – zadovoljavajuća, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina; ocjene iznad 5 govore o stimulirajućoj okolini, ispod 5 ograničavajućoj za poduzetničku aktivnost

prilike, ali i u fazi izlaska iz poduzetničke aktivnosti, što govori o bržem obnavljanju poduzetničke strukture – poduzetnički resursi nisu zarobljeni u neuspjelim poduzetničkim pothvatima).

Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (dinamika domaćeg tržišta i raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost u 2022. godini (a tako je bilo i u 2020. i 2021. godini). Ocjene su iznad 5 (u rasponu ocjena 0-10), ali neznatno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju što se tiče dinamike domaćeg tržišta, i neznatno ispod EU prosjeka za kvalitetu fizičke infrastrukture. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su, i tijekom 2022. godine, bile vladine politike prema prioritetima i regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatan doprinos obrazovanja (osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, te tercijarnog) izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja, u narednih 6 mjeseci, u razdoblju 2020.-2022. ima tendenciju rasta (sa 47,2% na 60%). U svim promatranim godinama, pa i u pandemijskoj 2020. godina Hrvatska je po percepciji o prilikama bila iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U percepciji o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata, Hrvatska je po optimizmu ne samo iznad prosjeka EU, nego je u sve tri promatrane godine na prvom mjestu (26,4% odrasle populacije to bi željelo u 2022. godini, prema 15,3% odrasle populacije u EU). Ovako visoki optimizam o prilikama i namjerama poduzetničkog djelovanja praćen je i visokom samouvjerenošću o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata – Hrvatska je ponovo na prvom mjestu među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (u 2022. godini tako misli o sebi 73,6% odrasle populacije, a prosjek EU je 50,8%). Ispitanici u Švedskoj su na prvom mjestu po prepoznavanju prilika, ali su značajnije kritičniji prema osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata (49,4%). Po strahu od promašaja Hrvatska je u 2022. godini (52,2%) malo iznad prosjeka EU zemalja (49,7%), ali gotovo 20 postotnih poena iznad najniže razine straha od promašaja u Nizozemskoj (33,3%). Ovakav obrazac stavova odrasle populacije o samozapošljavanju / pokretanju poslovnog pothvata u Hrvatskoj upućuje da je samozapošljavanje u Hrvatskoj izvor nego u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, jer su druge opcije zapošljavanja ograničene, iako je praćen višim strahom od promašaja. To dovodi u pitanje razloge visoke samouvjerenosti o vlastitoj osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, ili je to svojevrsno samo-ohrabrenje.

Društvene vrijednosti o poduzetništvu su ocjenjene u Hrvatskoj slično kao što su prosječne ocjene ispitanika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u vezi karijere i medijske pažnje poduzetništvu, ali značajnije ispod kada se procjenjuje imaju li poduzetnici visok status u društvu. U 2022. godini, 63% ispitanika smatra da je biti poduzetnik **dobar izbor karijere**, što je u skladu s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, željenu karijeru poduzetnika u Hrvatskoj prati izuzetno **niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu**. U sve tri promatrane godine (2020.-2022.) Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (u 2022. godini s oko 13 postotnih poena zaostajanja od EU prosjeka, i gotovo 34 postotnih poena zaostajanja za Slovenijom). **Medijska pažnja prema uspješnim poslovnim pothvatima** je oko prosjeka EU, ali je broj ispitanika koji tako misle u 2022. godini značajno ispod mišljenja ispitanika u Sloveniji (67,1% vs. 85,2%).

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz ukupnu ranu aktivnost – TEA indeks (poslovni pothvati do 42 mjeseca starosti) i aktivnost 'odraslih' poduzetnika (starijih od 42 mjeseca aktivnosti) ima stabilne ali različite tendencije promjena u odnosu na prosjek EU zemalja – iznadprosječno učešće rane poduzetničke aktivnosti i ispodprosječno učešće 'odraslih' poduzeća. U 2022. godini s 13,2% novih poslovnih pothvata Hrvatska je iznad prosjeka (8,9%) EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Međutim, **motivacijski indeks** ostaje nizak i u 2022. godini (omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja) – 1,66 u Hrvatskoj prema 4,52 u Švedskoj (a u 2020. godini taj omjer je bio 1,62 prema 3,75).

Po **gustoći 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) Hrvatska je i 2022. godine na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju sa samo 47% od EU prosjeka (sa tendencijom pada od 57% u 2020. godini). Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Vitalnost poduzetničke strukture ovisi o intenzitetu ulaska u poduzetničku aktivnost, o izlasku iz poduzetničke aktivnosti i učešću rastućih poduzeća. Nakon 'ostalih' razloga (mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji) najčešći razlog **izlaska iz poslovne aktivnosti** u 2022. godini su vladine politike / porezna politika / birokracija (15,1%, u odnosu na sve razloge izlaska), a na drugom mjestu se ponovo, nakon 2021. godine, pojavio izlazak

zbog uočene nove prilike (14.0%) i po tome je Hrvatska malo iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (13,1%). Nefitabilnost se pojavljuje kao jedan od tri najčešća razloga, s promjenjivim rangom. Izlazak iz poslovne aktivnosti zbog pandemije COVID-19 je u Hrvatskoj bio na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Nizak motivacijski indeks (1,66) upozorava na veće učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde, a to može značiti nedovoljnu pripremljenost koja onda dovodi do izlaska zbog nefitabilnosti.

Od 2019. godini u GEM istraživanju **rastuća poduzeća** se definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. Po inovativnosti proizvoda i tehnologija na nacionalnoj razini, novopokrenuti poslovni pothvati (TEA) u Hrvatskoj su na 1. mjestu među EU zemljama koje su u 2022. godini sudjelovale u GEM istraživanju (2,8% vs 1,7%). Na međunarodnoj razini, taj odnos je gotovo isti (0,8% novopokrenutih poslovnih pothvata prema 0,5% takvih pothvata u skupini EU zemalja). Ti poslovni pothvati uspijevaju izaći iz tržišta 'crvenog oceana' u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima, bez inovativnih rješenja. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta - u 2022. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata 11,8% je u tim sektorima i 9,3% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (8,2% za TEA i 8,3% za 'odrasle' poduzetnike). Ali u usporedbi sa Slovenijom koja ima najveće učešće TEA (17,6%) i 'odraslih' poslovnih pothvata u tim sektorima (15%), Hrvatska je tek na oko 65% za TEA odnosno 62% za 'odrasle' poduzetničke pothvate u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta.

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je značajno iznad prosjeka EU zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2021. godini 9,44% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog poduzeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 5,3%. Po tom pokazatelju Hrvatska je uvijek bila među prvih pet EU zemalja, a u 2020. i 2021. je na prvom mjestu, ali taj oblik poduzetničkog djelovanja još uvijek nije prepoznat kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. U 2022. godini taj indikator poduzetničke aktivnosti nije bio identificiran. Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, što je preduvjet da poduzeća izađu na tržišta 'plavih' oceana koja još nisu napućena istim / sličnim proizvodima. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, niti mediji, pa čak niti sindikati.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po **rodnosti i po dobi**. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,8 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), malo iznad prosjeka EU zemalja (1,5) koje su u 2022. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji) i kulturološkog konteksta. Najveća razlika u preferenciji pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost u 2022. godini (kao i u 2021.) između žena i muškaraca je u tome što muškarci značajnije češće preferiraju razlog 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod' (55,5% vs. 37% žena). Žene su češće nego muškarci naglasile razloge 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (73,3% vs. 67,4%) i 'napraviti promjene' (42,6% vs. 38,2%). Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi daje prilično stabilan obrazac u kojem dominiraju dobne skupine 25-34 i 35-44. U 2022. godini u Hrvatskoj te dobne skupine čine 67,6% svih pokrenutih poslovnih pothvata ne starijih od 3,5 godina, a u EU 59,5%. Najveće razlike u novopokrenutim pothvatima između Hrvatske i EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju su i dalje u kategoriji najmlađih (9,4% vs. 14,1%) i najstarijih (6,5% vs 9,5%).

I u 2022. godini potvrđuje se obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**: od 5,4% TEA aktivnih s manje od srednje škole, preko 10,8% sa srednjom školom i 16,2% s tercijarnim obrazovanjem. Obrazovaniji imaju i nižu razinu straha od promašaja (od 59% ljudi s nižim od srednjoškolskog obrazovanja, preko 55% sa srednjoškolskim obrazovanjem, do 48% s tercijarnim obrazovanjem).

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje i u 2022. godini gotovo dvostruko više takvih pothvata u ekstraktivnoj industriji (11,2% vs. 5,1%), a značajnije manje u sektoru usluga za potrošače (za oko 35%), uspoređeno s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Iz sektorske strukture / rasprostranjenosti poduzetničkih aktivnosti vidi se smjer gospodarske specijali-

zacije, koja može biti rezultat raspoloživosti resursa (kao što je slučaj s poljoprivredom), tradicije, ali i mogućeg odsustva strateške vizije razvoja.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne i konzistentne s 'čvrstim' razvojnim pokazateljima (BDP po stanovniku, nezaposlenost, indeks razvijenosti...), ali su se u razdoblju 2020.-2022. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Kontinuirani rast novopokrenutih poslovnih pothvata pokazuju samo dvije regije (Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Lika i Banovina), usprkos pandemiji COVID-19. Lika i Banovina više nije regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti (u 2022. godini se izjednačila sa Zagrebom i okolicom), ali se razlika u prepoznavanju prilika povećala (sa 4 puta više u 2021. godini na 4,5 puta više u Zagrebu i okolici nego u Lici i Banovini, u 2022. godini). Iako u 2022. godini u svim regijama dominira razlog 'zaraditi za život' za ulazak u poduzetničku aktivnost, ipak u Zagrebu i okolici je taj razlog zastupljen s 61,4%, u Lici i Banovini sa 79,1%, a u Sjevernoj Hrvatskoj s 84,1%.

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2022. godini

GEM istraživanje i u 2022. godini prati reagiranje na pandemiju COVID-19 kroz reakcije poduzetnika i vladinih politika. Poduzetnici s novopokrenutim poslovnim pothvatom ocjenjuju djelotvornost vladinih mjera nešto ispod prosjeka te skupine poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (najniža razina zadovoljstva je u 2022. godini 26% vs. 33,3% u EU), dok su 'odrasli' poduzetnici bili značajnije zadovoljniji od prosjeka EU zemalja (iako je zadovoljstvo palo sa 58,5% u 2020. na 38,6% u 2022. godini).

U 2022. godini, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće nego 'odrasli' poduzetnici smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike (34,8% vs. 29%), što je ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

U kojoj mjeri i kako su poduzetnici reagirali na posljedice pandemije COVID-19 digitalizacijom svog poslovanja pokazuje sličnost između TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika i u Hrvatskoj i u usporednoj skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i velike razlike ovisno o prisutnoj razini digitalizacije. Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane nisu bile zatečene (kao npr. Švedska, Irska), nego su samo intenzivirale već postojeće planove.

Održivi razvoj i poduzetništvo

Od 2021. godini, GEM istraživanje prati osvještenost poduzetnika o UN ciljevima održivog razvoja i u kojoj mjeri vode računa o društvenom i okolišnom utjecaju svojih poslovnih pothvata. I u 2022. godini obje kategorije poduzetnika (TEA i 'odrasli') izrazile su osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i opredijeljenost da prilikom planiranja budućnosti svog poslovnog pothvata vode računa o implikacijama na dobrobit društva i okoliša. Visoko učešće anketiranih poduzetnika sa stavom da su društveni / okolišni razlozi važniji od profita nije u potpunosti praćeno i ocjenama (u skali 0-10) koje su o tome dali intervjuirani eksperti (4,88) u odnosu na prosjek EU zemalja (5,26), pri čemu prednjače Francuska (6,39), Švedska (6,16) i Litva (6,15).

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

GEM konceptualni model se temelji na interakcijama između pojedinaca (koji žele i znaju kako pokrenuti i razvijati poslovni pothvat s namjerom stvaranja vrijednosti ne samo za sebe nego i za druge) i brojnih institucija koje čine stimulirajuću ili ograničavajuću poduzetničku okolinu. Zbog toga je jačanje poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske odgovornost pojedinaca i brojnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija).

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku). Nakon 21 godine sudjelovanja u GEM istraživanju, više ne možemo reći 'nismo znali', jer su trendovi vlastitih promjena, te usporedba s prosjecima usporednih grupacija i najboljima javno dostupni.²

Sudjelovanjem u GEM istraživanju od 2002. godine GEM istraživački tim, je uz financijsku podršku resornog ministarstva, a u zadnjih nekoliko godina i Hrvatske udruge banaka, izgradio bogatu bazu podataka o trendovima i obrascima poduzetničke aktivnosti, te trendovima i obrascima promjena poduzetničke okoline. Poduzetničku aktivnost još uvijek obilježava niski motivacijski indeks (manje ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog

² CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

prilike nego u grupi EU zemalja), niska gustoća 'odraslih' poduzeća, ali i rastući broj poduzeća s inovativnim proizvodima i tehnologijom na nacionalnoj i međunarodnoj razini, te neuravnotežena regionalna poduzetnička aktivnost. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Za promjenu stanja ključne su **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti podržavanjem suradnje na inoviranju proizvoda / usluga i poslovnih procesa) i **pojedinci** s poduzetničkim kompetencijama (proaktivnost, inovativnost i odgovornost za osobne izbore), koji će pokretati poslovne pothvate zbog prepoznatih prilika kojima mogu doprinosti kvaliteti života ljudi i planete.

Hrvatska, kao i ostale EU zemlje, ima dva instrumenta za **implementaciju dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra³ i Nacionalni plan oporavka i otpornosti, koji su okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini. Indikatori GEM istraživanja, upravo zbog toga što su temeljeni na perceptivnim ocjenama, daju komplementarno sadržajnu (uz 'čvrste' pokazatelje o BDP po stanovniku, nezaposlenosti, registriranim poduzećima) i vremenski relevantnu informaciju za praćenje ostvarivanja raznih strategijskih dokumenata, pa time i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, te mogu doprinijeti dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih, od pojedinaca do institucija

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)⁴. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća za 2021. godinu s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja, institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za korištenje usluga industrijskih dizajnera. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analizirati mogućnost **pozreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetno djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti proizvoda, proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja, što je preduvjet stvaranja konkurentnosti koja 'izvlači' poduzeća iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp). (Povezano s UN ciljem # 4 Quality Education).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori, razvojne agencije)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osna-

³ Nakon što je europski semestar 2020. i 2021. bio privremeno prilagođen kako bi se odgovorilo na socioekonomske izazove uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19, Vijeće Europske unije je od 2022. godine vratilo europskom semestru ulogu praćenja izvršenja Mehanizma za oporavak i otpornost (odlukom od 9. studenog 2021.

⁴ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature.

ženost, competitive intelligence, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).

7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities i # 11 Sustainable Cities and Communities).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati porezne olakšice za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip Think Small First (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva i održivog razvoja, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

Summary of the Most Important Points

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) is the world's foremost study of entrepreneurship started in 1999, by the ten most developed countries, which wanted to determine what entrepreneurial activity in a country depends on, why there are differences between countries, and what governments can do to build an entrepreneurial environment that stimulates, rather than restricts, entrepreneurial activity of individuals. In 2022, 51 countries participated in the study, 22 in Europe, and 18 countries in the European Union.

With this report, Croatia enters the third decade of participation in the GEM study (since 2002), which makes it possible to observe trends and patterns of entrepreneurial activity. Longitudinal and international comparisons (with groups of countries to which Croatia belongs to and with which it is compared: EU and countries with a high level of gross domestic income per capita) are made possible by using standardised indicators calculated from data collected with the same research tools in accordance with a theoretically based conceptual framework.

About the research process

The GEM survey is conducted annually, collecting data from the adult population and experts. The data collected from a representative sample of the adult population express self-evaluation, expectations and perception about certain aspects of the entrepreneurial process (from individual attributes and social values to certain phases of the life cycle of entrepreneurial activities: start-up, growth, exit). Interviews with selected experts provide insight into their opinions on the quality of the entrepreneurial environment and on the problems of interaction between entrepreneurs and the entrepreneurial environment.

In Croatia, the sample was 2,000 adult respondents in all years, including in 2022, which means that since the inclusion of Croatia in the GEM study until now (from 2002 to 2022), 42,000 randomly selected people were involved. Some countries opt for larger samples of respondents due to the desire to determine differences in entrepreneurial activity *within* the country and to design more effective policies aimed at strengthening entrepreneurial activity in parts of the country that are developmentally deprived. For example, in 2002, as well as in previous years, sample sizes were: 4,110 in Germany, 3,718 in Sweden, 3,830 in France, 8,000 in Poland, and as many as 36,235 in Spain. In addition to a random sample of adult residents, experts who evaluate the quality and importance of the components of the entrepreneurial environment also participate in the GEM study – in 2022, 37 experts gave their evaluations, that is, 397 experts have participated in the study since 2002 (in some years, in accordance with the propositions, the same experts as in some of the previous years could participate, so the number of expert contributions / opinions is 881 so far).

In Croatia, the results of the GEM research are always interpreted in a time context that is longer than one year (most often a three-year period), in order to observe changes. In this way, the stability of the observed tendencies and patterns of entrepreneurial activity in Croatia is confirmed or refuted, and critical areas that require interventions from the individual to institutional level are identified. This report presents the results of the 2022 survey in comparison with the results from 2020 and 2021. GEM indicators should not be interpreted in isolation from each other, as this invalidates the conceptual framework that determines the theoretical relevance of GEM research. Linking GEM indicators increases their informational value (e.g., motivational index, rate of renewal of entrepreneurial structure...).

Global annual reports should be used to position Croatia in relation to all countries that participated in GEM research in 2022, 2021 and 2020.

<http://gemconsortium.org/report>

About the entrepreneurial environment in the EU perspective

The entrepreneurial environment in Croatia still has a more restrictive than stimulating effect on entrepreneurial activity. The NECI composite index (National Entrepreneurship Context Index) for assessing the strength of the national entrepreneurial framework as a whole continues to position Croatia at the back: with a score of 4.1⁵ in 2022, Croatia is in sixteenth place out of 18 EU countries that participated in the GEM survey, and in 2020 and 2021 Croatia was in the last place. In all three years 2020-2022, the best rated entrepreneurial environment is in the Netherlands (6.3, 6.3 and 5.9 respectively), and in 2022 Lithuania and Latvia join in. With regard to the quality of the entrepreneurial environment, highly ranked countries as a rule also have more in-

⁵ 0 – very bad entrepreneurial environment, 5 – satisfactory, 10 – very good entrepreneurial environment; scores above 5 indicate a stimulating environment, below 5 indicate a restrictive environment for entrepreneurial activity

tensive entrepreneurial activity (in the phase of entering entrepreneurial activity, through a higher motivation index – people more often enter entrepreneurial activity due to perceived opportunity, but also in the phase of exiting entrepreneurial activity, which speaks of faster renewal of entrepreneurial structure – entrepreneurial resources are not trapped in failed entrepreneurial ventures).

According to experts' assessments, only two components (dynamics of the domestic market and availability and quality of physical infrastructure – telecommunications and transport) have a **stimulating** effect on entrepreneurial activity in 2022 (and this was also the case in 2020 and 2021). The scores are above 5 (in the range of scores 0-10), but slightly above the average of the EU countries that participated in the GEM survey regarding the dynamics of the domestic market, and slightly below the EU average for the quality of physical infrastructure. Particularly **restrictive components** of entrepreneurial environment in Croatia during 2022 were government policies towards priorities and regulatory framework, presence of significant barriers to market entry, low level of transfer of research to the business sector, and insufficient contribution of education (primary and secondary education, and tertiary) to building the entrepreneurial competencies of young people.

About entrepreneurial activity of Croatia in the EU perspective

Perception of opportunities in the immediate environment of the research participants, in the next 6 months, in the 2020-2022 period, has a tendency of increase (from 47.2% to 60%). In all observed years, even in the pandemic 2020, Croatia's perception of opportunities was above the average of the EU countries that participated in the GEM survey. In the perception of intentions to start a business venture, Croatia is not only above the EU average in terms of optimism, but in all three years is in the first place (26.4% of adult population would like to do so in 2022, compared to 15.3% of adult population in the EU). Such high optimism about the opportunities and intentions of entrepreneurial activity is accompanied by high self-confidence about personal abilities to start a business venture – Croatia is again in first place among the EU countries that have participated in the GEM survey (in 2022, 73.6% of adult population thinks so, and the EU average is 50.8%). Respondents in Sweden are in first place in terms of recognising opportunities, but they are significantly more critical of personal abilities to start a business venture (49.4%). In terms of fear of failure, Croatia in 2022 (52.2%) is slightly above the average of EU countries (49.7%), but almost 20 percentage points above the lowest level of fear of failure in the Netherlands (33.3%). This pattern of attitudes of the adult population about self-employment / starting a business venture in Croatia indicates that self-employment in Croatia is a more common choice than in the EU countries that participated in the GEM survey, because other employment options are limited, although it is accompanied by a higher fear of failure. This calls into question the reasons for high self-confidence about one's ability to start a business venture, or it is a kind of self-encouragement.

Social values about entrepreneurship in Croatia were rated similar to the average ratings of respondents in the EU countries that participated in the GEM survey, regarding career and media attention to entrepreneurship, but were significantly lower when assessing whether entrepreneurs have a high status in society. In 2022, 63% of respondents believe that being an entrepreneur is **a good career choice**, which is in line with the fact that Croatia is at the top of the countries in terms of expressed intentions to start a business venture. However, the desired career of an entrepreneur in Croatia is accompanied by an extremely **low perception of whether successful entrepreneurs have a high status in society**. In all three observed years (2020-2022), Croatia is the last of the EU countries included in the GEM survey in terms of the attitude towards the social status of successful entrepreneurs (in 2022 with about 13 percentage points behind the EU average and almost 34 percentage points behind Slovenia). **Media attention to successful business ventures** is around the EU average, but the number of respondents who think so in 2022 is significantly below the opinion of respondents in Slovenia (67.1% vs. 85.2%).

Entrepreneurial activity in Croatia measured through total early activity – TEA index (business ventures up to 42 months of age) and the activity of 'established' entrepreneurs (older than 42 months of activity) has stable but different tendencies of change compared to the average of EU countries – above-average participation of early entrepreneurial activity and below-average participation of 'established' businesses. In 2022, with 13.2% of new business ventures, Croatia is above the average (8.9%) of the EU countries included in the GEM survey. However, **motivational index** remains low in 2022 as well (the ratio of those who started a business venture due to the desire to make a change, make a lot of money and/or continue the family tradition, and those who do so because they have no possibility of employment) – 1.66 in Croatia to 4.52 in Sweden (while in 2020, this ratio was 1.62 to 3.75).

In terms of **density of 'established' businesses** (number of 'established' businesses per 100 adults), Croatia is also at the bottom of the EU countries that participated in the GEM survey in 2022, with only 47% of the EU average (with a downward trend of 57% in 2020). Such a low level of presence of 'established' businesses is a

long-term characteristic of the Croatian economy, which continues to warn of a low base for generating new value.

Vitality of entrepreneurial structure depends on the intensity of entry into entrepreneurial activity, exit from entrepreneurial activity and the participation of growing businesses. After 'other' reasons (retirement, personal reasons, sudden events), the most common reason for **exiting entrepreneurial activity** in 2022 are government policies / tax policy / bureaucracy (15.1%, in relation to all reasons for exit), and in second place, after 2021, exit due to perceived new opportunity appeared again (14.0%) and thus Croatia is slightly above the average of the EU countries that participated in the GEM survey (13.1%). Unprofitability appears as one of the three most common reasons, with a variable ranking. Exit from business activity due to the COVID-19 pandemic in Croatia was at the level of the average of the EU countries that participated in the GEM survey. A low motivational index (1.66) warns of a greater participation of entry into entrepreneurial activity due to necessity, which may mean insufficient preparation, which then leads to exit due to unprofitability.

From 2019, in the GEM survey, **growing businesses** are defined using three criteria: product and technology innovation at the national or global level, and exposure to competition in the local environment, in the country, or on the international market. In terms of product and technology innovation at the national level, newly launched business ventures (TEA) in Croatia are in the 1st place among the EU countries that participated in the GEM survey in 2022 (2.8% vs. 1.7%). At the international level, this relationship is almost the same (0.8% newly launched business ventures to 0.5% of such ventures in the group of EU countries). These business ventures manage to get out of the 'red ocean' market, where companies compete with each other with non-differentiated products, without innovative solutions. Croatia is building its competitiveness in sectors of medium and high technological intensity – in 2022, of all newly launched business ventures 11.8% are in those sectors, and 9.3% 'established' business ventures, which is above the average of the EU countries that participated in the GEM survey (8.2% for TEA and 8.3% for 'established' entrepreneurs). But compared to Slovenia, which has the largest share of TEA (17.6%) and 'established' business ventures in those sectors (15%), Croatia is only at around 65% for TEA, that is, 62% for 'established' entrepreneurial ventures in sectors of medium and high technological intensity.

In terms of **entrepreneurial employee activity** (activity on the development of a new product / service, or launching a new business unit for the employer), Croatia is significantly above the average of the EU countries that participate in the GEM survey in all years since this indicator has been monitored, i.e., since 2011. In 2021, 9.44% of employees in Croatia have entrepreneurial activity within their company, while the average for the EU countries that participated in the GEM survey is 5.3%. According to this indicator, Croatia has always been among the top five EU countries, and in 2020 and 2021 is in first place, but this form of entrepreneurial activity is still not recognised as an important component of the entrepreneurial capacity of Croatia. In 2022, this indicator of entrepreneurial activity was not identified. Stimulating enterprising (proactive and innovative) actions of employees through various compensation programmes would contribute to the competitiveness of micro, small and medium-sized enterprises, which is a prerequisite for businesses to enter the 'blue' ocean markets that are not yet populated with the same / similar products. This form of entrepreneurial activity represents a stable but hidden entrepreneurial capacity of Croatia that no one takes into account, neither companies, nor national policies in the field of innovation, education or tax incentives, nor the media, and not even trade unions.

Distribution of entrepreneurial activity

Entrepreneurial demographics continues to show relatively stable relationships in the distribution of entrepreneurial activity by both **gender and age**. Croatia is still a significantly more 'male' country in terms of entrepreneurial activity (1.8 ratio of male to female newly launched business ventures), slightly above the average of the EU countries (1.5) that participated in the GEM survey in 2022. The reasons for gender imbalance in entrepreneurial activity are most often the result of the (in)availability of services that are essential for the organisation of family life, the contents of which are mainly in the 'job description' of women in the family (taking care of children and caring for older family members and the cultural context. The biggest difference in the preference of individual reasons for entering into entrepreneurial activity in 2022 (as well as in 2021) between women and men is that men significantly more often prefer the reason 'to make a large fortune or a large income' (55.5% vs. 37% of women). Women more often than men emphasised the reasons 'to earn a living, because there are no employment opportunities' (73.3% vs. 67.4%) and 'to make changes' (42.6% vs. 38.2%). The distribution of early entrepreneurial activity according to the age criterion shows a fairly stable pattern dominated by the 25-34 and 35-44 age groups. In 2022, these age groups account for 67.6% of all started business ventures not older than 3.5 years in Croatia, and 59.5% in the EU. The biggest differences in

newly launched ventures between Croatia and the EU countries that participated in the GEM survey are still in the category of the youngest (9.4% vs. 14.1%) and the oldest (6.5% vs. 9.5%).

The pattern that **more educated people are more entrepreneurially active** is also confirmed in 2022: of 5.4% TEA active with less than secondary school, through 10.8% with secondary school and 16.2% with tertiary education. The more educated also have a lower level of fear of failure (from 59% of people with lower than secondary education, through 55% with secondary education, to 48% with tertiary education).

Sectoral distribution of new business ventures in Croatia (measured by the TEA index) in 2022 also shows almost twice as many such ventures in the extractive industry (11.2% vs. 5.1%), and significantly less in the consumer services sector (by about 35%), compared to the average of the EU countries that participated in the GEM survey. From the sectoral structure / distribution of entrepreneurial activities, the direction of economic specialisation can be seen, which can be the result of the availability of resources (as is the case with agriculture), tradition, but also the possible absence of a strategic vision of development.

Differences in **regional distribution** of entrepreneurial activity are stable and consistent with the 'hard' development indicators (GDP per capita, unemployment, development index...), but in the 2020-2022 period certain patterns of changes in the intensity of entrepreneurial activities by regions appeared. Only two regions (Istria, Primorje and Gorski Kotar, and Lika and Banovina) show continuous growth of newly launched business ventures, despite the COVID-19 pandemic. Lika and Banovina is no longer the region with the lowest entrepreneurial activity (in 2022 it equalled Zagreb and surroundings), but the difference in recognising opportunities has increased (from 4 times more in 2021 to 4.5 times more in Zagreb and surroundings than in Lika and Banovina). Although 'to earn a living' dominates in 2022 as the reason for entering entrepreneurial activity in all regions, in Zagreb and surroundings this reason is represented with 61.4%, with 79.1% in Lika and Banovina, and with 84.1% in Northern Croatia.

Entrepreneurial activities and government measures from the perspective of COVID-19 in 2022

In 2022, GEM research continues to monitor the response to the COVID-19 pandemic through the reactions of entrepreneurs and government policies. Entrepreneurs with a newly launched business venture rate the effectiveness of government measures slightly below the average of that group of entrepreneurs in the EU countries that participated in the GEM survey (the lowest level of satisfaction in 2022 is 26% vs. 33.3% in the EU), while 'established' entrepreneurs were significantly more satisfied than the average of EU countries (although satisfaction fell from 58.5% in 2020 to 38.6% in 2022).

In 2022, entrepreneurs with early entrepreneurial activity (TEA) more often than 'established' entrepreneurs believe that the health crisis (COVID-19) has opened new opportunities (34.8% vs. 29%), which is above the average of EU countries that participated in the GEM survey.

To what extent and how entrepreneurs reacted to the consequences of the COVID-19 pandemic by digitising their business shows a similarity between TEA entrepreneurs and 'established' entrepreneurs both in Croatia and in the comparative group of EU countries that participated in the GEM survey, but also large differences depending on the present level of digitisation. The differences between the countries with the lowest or highest reactions indicate that countries that are highly digitised were not caught off guard (such as Sweden, Ireland), but only intensified the already existing plans.

Sustainable development and entrepreneurship

From 2021, the GEM survey monitors entrepreneurs' awareness of the UN Sustainable Development Goals and the extent to which they take into account the social and environmental impact of their business ventures. In 2022, both categories of entrepreneurs (TEA and 'established') expressed their awareness of the UN Sustainable Development Goals above the average of entrepreneurs in EU countries that participated in the GEM survey, but also their determination to consider the implications for the well-being of society and the environment when planning the future of their business venture.. The high proportion of surveyed entrepreneurs with the view that social / environmental reasons are more important than profit is not fully followed by the ratings (on a scale of 0-10) given by the interviewed experts (4.88) compared to the average of EU countries (5.26), with France (6.39), Sweden (6.16) and Lithuania (6.15) leading the way.

Responsibility for changes lies with individuals and institutions

The GEM conceptual model is based on a series of interactions between individuals (who want and know how to start a business venture with the intention of creating value not only for themselves but also for others) and numerous institutions that form a stimulating or restrictive entrepreneurial environment. For this reason, strengthening the entrepreneurial capacity of the Croatian economy is the responsibility of individuals and numerous ministries (economy, education, finance, science, justice, labour, regional development), agencies and other institutions (universities, schools, financial institutions, societies, associations, media).

GEM research enables insight into the dynamics of changes, the pattern of changes and comparison with others (EU countries and countries with high per capita income). After 21 years of participation in the GEM research, we can no longer say 'we didn't know', because the trends of our own changes, as well as the comparison with the averages of comparative groups and the best, are publicly available.⁶

By participating in the GEM research since 2002, the GEM research team, with the financial support of the line ministry, and in the last several years of the Croatian Banking Association as well, has built a rich database on trends and patterns of entrepreneurial activity, and trends and patterns of changes in the entrepreneurial environment. Entrepreneurial activity is still characterised by a low motivational index (fewer people who start a business venture due to opportunity than in the group of EU countries), a low density of 'established' businesses, but also a growing number of businesses with innovative products and technology at the national and international level, and unbalanced regional entrepreneurial activity. At the same time, the quality of entrepreneurial environment is permanently limited by government policies towards regulatory framework, insufficient cooperation between the research and business sectors, and insufficient contribution of education in strengthening the entrepreneurial competencies of young people.

The key to changing the situation are **coordinated, simultaneous and consistent government policies** to create a stimulating entrepreneurial environment (primarily by eliminating administrative barriers), **educational institutions** (by enabling everyone to build their entrepreneurial competencies in the education process), **business, research and financial sectors** (by strengthening competitiveness by supporting cooperation on innovation products / services and business processes) and **individuals** with entrepreneurial competencies (proactivity, innovativeness and responsibility for personal choices), which will initiate business ventures due to recognised opportunities, with which they can contribute to the quality of life of people and the planet.

Croatia, like other EU countries, has two instruments for the **implementation of the agreed and public monitoring of execution** – the European Semester perspective⁷ and the National Recovery and Resilience Plan, which are the backbone of determining responsibility at the institutional level. GEM research indicators, precisely because they are based on perceptual evaluations, provide complementary substantive (in addition to 'hard' indicators on GDP per capita, unemployment, registered businesses) and time-relevant information for monitoring the implementation of various strategic documents, and thus the National Recovery and Resilience Plan, and can contribute to the design of government policies based on research results, rather than assumptions.

Recommendations – for entrepreneurial activity of everyone, from individuals to institutions

The slow reaction to the observed limitations of entrepreneurial activity in Croatia caused the necessity of repeating most of the recommendations throughout the entire period of Croatia's involvement in the GEM research (since 2002)⁸. By updating the recommendations from the GEM report for 2021 with an emphasis on relevance to the UN Sustainable Development Goals, institutions and individuals are invited to cooperate in achieving the necessary changes.

1. **Cooperation and simultaneity, using the principle of open coordination:** at the level of relevant ministries (economy, finance, education, science, labour, regional development...) coordination of policies, strategies, programmes, and instruments is necessary. (Linked to UN goal # 17, Partnership for the Goals).
2. **Simplification of the regulatory framework** in which entrepreneurial activity takes place is a **priority**, because without it, an investment climate cannot be built, nor it is possible to take advantage of 'windows of

⁶ CEPOR SME & Entrepreneurship Policy Centre <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

⁷ After the European Semester in 2020 and 2021 was temporarily adapted to respond to socioeconomic challenges caused by the COVID-19 pandemic, the Council of the European Union from 2022 returned to the European Semester the role of monitoring the implementation of the Recovery and Resilience Mechanism (decision of November 9, 2021).

⁸ This can be seen from the analysis of GEM research reports – see the publications listed as references in the bibliography.

opportunity'. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).

3. Strengthen the **innovation capacity** of the economy by stimulating cooperation between research institutions and the economy, with the aim of commercialising innovative products. In addition to innovations in products, processes, and organisation, it is recommended to start a support programme for small and medium-sized enterprises for the **use of services of industrial designers**. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analyse the possibility of **tax stimulation (through compensation programmes) of the employee entrepreneurial activity**, with the aim of strengthening the competitiveness of micro, small and medium-sized enterprises, on the national, but even more so, on the international market precisely through the stimulation of innovation of products, production processes and organisational solutions, which is a prerequisite for creating competitiveness that 'pulls' businesses from the 'red' ocean market. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Ensure that all young people have access to **formal education (from primary to tertiary level)**, which must ensure the development of entrepreneurial competencies of pupils and students, in accordance with the *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Linked to UN goal # 4 Quality Education).
6. Through a government programme, stimulate the development of services that would position **professional infrastructure (centres for entrepreneurship, incubators, accelerators, development agencies)** as a good support for those who enter entrepreneurial activity and those who want to develop an innovative business venture with growth potential. The portfolio of service must provide training for potential and existing entrepreneurs to reduce business failures (through training for recognising opportunities, creating a business model, financial literacy) and those that contribute to increasing competitiveness and internationalisation (more sophisticated financial literacy, managerial empowerment, competitive intelligence, business transfer...). (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
7. Intensify policies / programmes to encourage **balancing of entrepreneurial activity** with regard to gender, age and regions. (Linked to UN goals: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities, and # 11 Sustainable Cities and Communities).
8. Strengthen the **state's venture capital fund**, to finance innovative and growing small and medium-sized enterprises and provide **tax reliefs** for those who act as business angels. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
9. Develop and implement a **system for monitoring and evaluating the effects of government policies and programmes** and ensure public availability of such information, bearing in mind the Think Small First principle. In particular, develop a system for monitoring the implementation of the 2021-2026 National Recovery and Resilience Plan, because that plan is the backbone of government policies and programmes, but also of numerous other actors responsible for its implementation. In doing so, use the results of GEM research as current perceptual information. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Create a framework for **statistical monitoring of micro, small and medium-sized enterprises** (connect statistical databases on company operations, ownership, export/import activities, and indicators on innovation), because without this it is impossible to provide comparative information against which a company can be measured (group, the best). This data should be publicly available, free of charge. At the sub-national level, the availability of statistical information is very scarce and inconsistent in time, which makes managing regional development significantly more difficult. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).
11. **Promote successful entrepreneurial ventures** in order to strengthen social appreciation of entrepreneurial activities – through joint programmes for promoting entrepreneurial activities of the ministries of economy and sustainable development, education and science, labour, regional development, agriculture, tourism... The media and education must recognise their role and responsibility for a low level of social and cultural norms (non-supportive value system) in relation to the evaluation of entrepreneurial activity and shape their programmes and activities accordingly. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti, izraslo iz inicijative grupe istraživača sa London Business School (UK) i Babson College (SAD). Istraživanje je pokrenuto 1999. godine, sa deset najrazvijenijih zemalja svijeta, uključivo G7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo, uz Dansku, Finsku i Izrael.

Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju od 2002. godine. Ovim izvještajem istraživački tim HEM Hrvatska obilježava ulazak u treće desetljeće sudjelovanja u ovom najdugovječnijem istraživanju poduzetništva. Osim vremenske usporedbe, korištenjem preciznih definicija ključnih fenomena poduzetničkog djelovanja, GEM istraživanje omogućava međunarodne usporedbe s obzirom na različite kriterije (geografske, razvojne). GEM je istraživanje percepcije, te je potrebno vremenski ali i lokacijski kontekstualizirati prikupljene podatke.

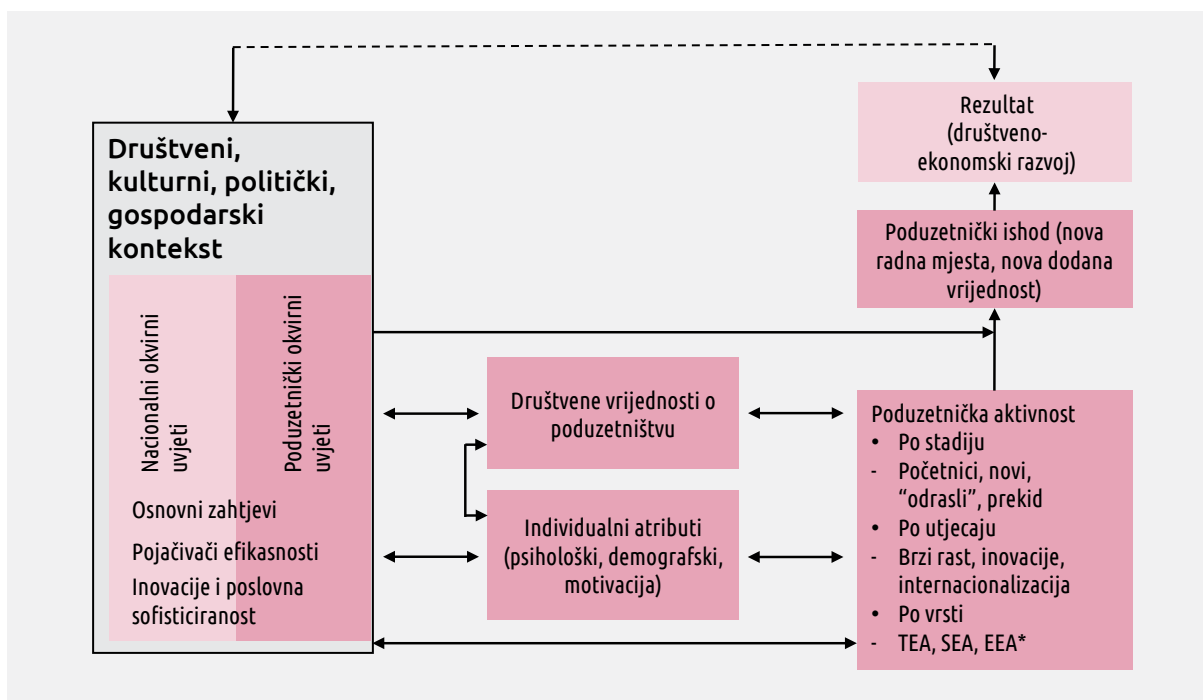
GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obvezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za *policy* intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike – globalni i nacionalni izvještaji dostupni su na www.gemconsortium.org/report. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja u Hrvatskoj mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/

Ovim izvješćem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u razdoblju 2020.-2022. godine, s posebnim naglaskom na 2022. godinu. Time je omogućen uvid u neposredni utjecaj globalne zdravstvene krize prouzročene pandemijom COVID-19 na percepciju ispitanika o poduzetničkom djelovanju u Hrvatskoj, ali i u usporednim skupinama zemalja, u pandemijskim godinama (2020. i 2021.) i post-pandemijskoj 2022. godini.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

Konceptualnim okvirom (Slika 1) određena je teorijska podloga GEM istraživanja, koja polazi od razumijevanja da stvaranje novih ekonomskih i društvenih vrijednosti ovisi o kapacitetu društva da oblikuje i primjenjuje usklađene interakcije makroekonomskih faktora, poduzetničke okoline i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca. Kontinuiranost istraživačkih provjera pretpostavki na kojima je postavljen GEM konceptualni okvir omogućava njegovo inkrementalno aktualiziranje, bez kompromitiranja kvalitete usporedbe većine indikatora od početka istraživanja. Proces aktualiziranja konceptualnog okvira omogućava i obogaćivanje skupa GEM indikatora, kao što je indikator poduzetničke aktivnosti zaposlenika (od 2011. godine), kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline (NECI) (od 2021. godine) i identificiranje poslovnih pothvata sa značajnijim utjecajem na nacionalno gospodarstvo (od 2021. godine).

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline

*Vrste poduzetničke aktivnosti: TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost profitno orijentirana; SEA – Social Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost u društvenom poduzetništvu, EEA – Entrepreneurial Employee Activity - poduzetnička aktivnost zaposlenika (razvoj novog proizvoda/usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice kao dio redovnog posla)

Izvor: prema GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2022/2023 Global Report: Adapting to a „New Normal“*. London: GEM. str. 29

Holistički pristup konceptualnog okvira GEM-a omogućava istraživanje poduzetništva, kao multidimenzionalnog fenomena interakcije pojedinca i okoline, pri čemu se poduzetnik definira kroz atribute proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za vlastite izbore.

Unutar ovakvog konceptualnog okvira oblikovani su temeljni ciljevi istraživanja:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje;
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost;
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaj tog djelovanja na razvojne procese.

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni doprinos u odgovaranju na dva temeljna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz djelovanje na pojedine komponente poduzetničke okoline, kao što su obrazovanje, inovativna aktivnost, regulatorni okvir, porezna politika?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za *policy* intervencije temeljene na činjenicama u cilju poboljšanja poduzetničke okoline unutar koje (i u interakciji s kojom) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca.

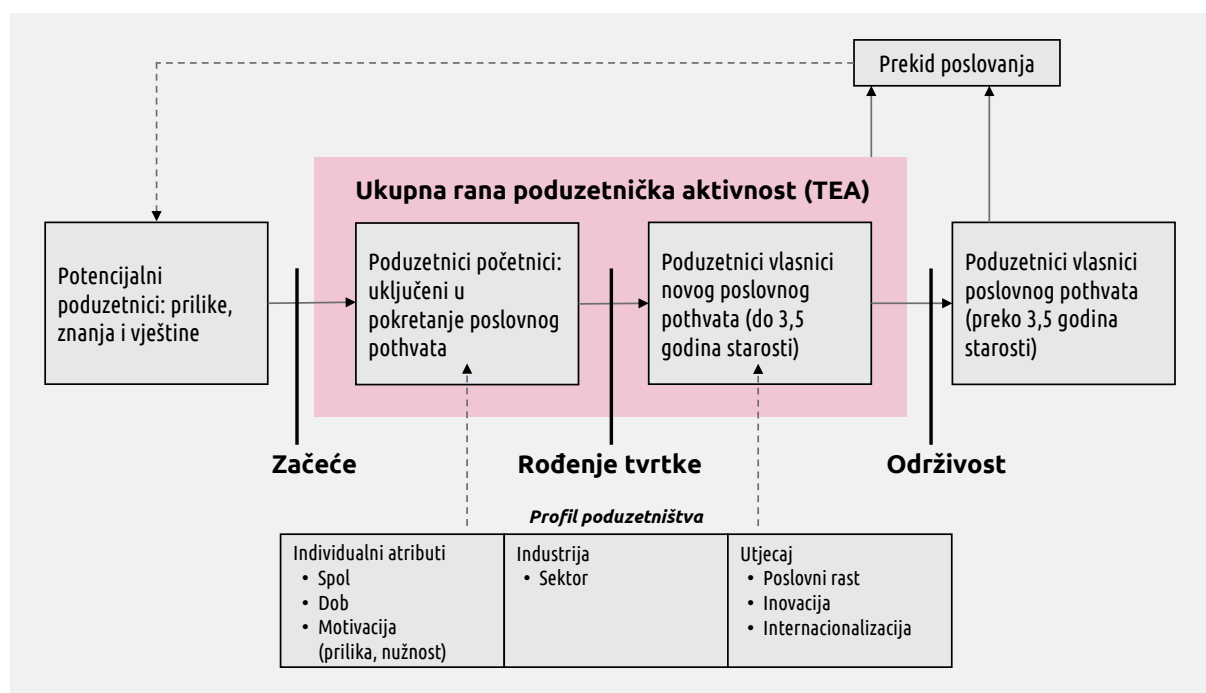
GEM istraživanje omogućava izgrađivanje osnove za vertikalno i horizontalno uspoređivanje poduzetničke aktivnosti neke zemlje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora. Vertikalno uspoređivanje omogućava pojedinoj zemlji praćenje promjena poduzetničke aktivnosti i kvalitete poduzetničkog okruženja tijekom godina, te analizu efekata primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to od 2002. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji analizu 'udaljenosti' svojih indikatora od indikatora u drugim zemljama u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda / uzora (*benchmark-a*) koji se želi postići.

Kratki opis metodologije istraživanja predstavljen je u Prilogu 1.

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

GEM prati poduzetnički proces po fazama životnog ciklusa poslovnog pothvata (Slika 2) i ključnim akterima tih procesa (Slika 3).

Slika 2 Poduzetnički proces

Izvor: prema GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2022/2023 Global Report: Adapting to a „New Normal“*. London: GEM. str. 30.

Slika 3 Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti

Potencijalni poduzetnici u populaciji odraslih, 18-64 godina starosti	Indeks ukupne rane poduzetničke aktivnosti (TEA – total early-stage entrepreneurial activity index), u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Početnici Osoba koja samostalno ili s drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao; samozapošljavanje	Novi poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starosti od 3 do 42 mjeseca	„Odrasli“ poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenici Zaposlenik razvija novi proizvod/ uslugu u protekle tri godine za poduzeće u kojem radi i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (TEA iz uočene prilike vs. TEA iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost ne odnosi se na optimiranje internih poslovnih procesa.

Za potrebe GEM istraživanja, a temeljeno na konceptualnom okviru i ciljevima istraživanja, utvrđeni su skupovi indikatora o percepciji društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetničko djelovanje, o percepciji individualnih atributa, o poduzetničkoj aktivnosti i o kvaliteti okoline u kojoj se ostvaruje (ili ne) individualna poduzetnička aktivnost (Tablica 1).

Tablica 1 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i individualni atributi	Indikatori poduzetničke aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničke okoline
<p>Društvene vrijednosti Dobar izbor karijere Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere</p> <p>Društveni status uspješnih poduzetnika Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status</p> <p>Medijska pažnja poduzetništvu Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovoj zemlji</p>	<p>Ukupna rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik koji nije dobio plaću duže od 3 mjeseca) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca i dobiva plaću za svoj rad za najmanje 3 mjeseca, ali ne više od 42 mjeseca. Ovaj indikator se analizira iz perspektive motivacije, uključenosti (spol, dob), utjecaja poslovnog pothvata (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora</p> <p>Stopa „odraslih“ poduzeća Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici/manageri „odraslog“ poduzeća, koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca</p>	<p>Prosječna vrijednost ocjena eksperata o kvaliteti devet komponenti poduzetničke okoline, korištenjem Likertove skale⁹:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pristup novcima - vladine politike prema poduzetništvu - vladini programi za poduzetništvo - obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije - transfer istraživanja i razvoja - profesionalna i komercijalna infrastruktura - otvorenost domaćeg tržišta - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
<p>Individualni atributi potencijalnog poduzetnika</p> <p>Percepcija o prilikama Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive</p> <p>Percepcija o osobnim sposobnostima Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine i znanja za pokretanje poslovnog pothvata</p>	<p>Stopa prekida poslovanja Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su ili poduzetnici-početnici ili vlasnici „odraslog“ poduzeća a koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom (prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način)</p>	
<p>Poduzetničke namjere Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine</p> <p>Strah od promašaja Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja sprječava u pokretanju poslovnog pothvata.¹¹</p>	<p>Poduzetnička aktivnost zaposlenika⁶ - Entrepreneurial Employee Activity (EEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga ili pokretanje nove poslovne jedinice</p> <p>Društveno poduzetništvo - Social Entrepreneurial Activity (SEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem</p>	

⁹ U ovom izvještaju korištena je skala 0-10.

¹⁰ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine.

¹¹ U GEM-u se pokazatelj straha od promašaja izračunava za cijelu populaciju kao i za one koji vide poslovnu priliku. U pravilu, razlika nije velika, primjerice za Hrvatsku u 2020. godini, 55,4% opće populacije zbog straha od promašaja neće pokrenuti poslovni pothvat, a 52,1% je onih koji vide priliku a neće je iskoristiti zbog straha od promašaja. U 2021. godine, svih 49,9% opće populacije izražava strah od promašaja, a od onih koji vide priliku 45,6%. U 2022. Godini strah od promašaja izražava 52,2% anketirane populacije, a od onih koji vide priliku 48,6%. U svim GEM izvještajima za Hrvatsku prikazani su postoci koji se odnose na cijelu populaciju.

Svaki od indikatora poduzetničke aktivnosti može se analizirati s obzirom na uključenost (rodnost, starost), obrazovnu razinu, industrijski sektor i utjecaj na razvoj gospodarstva (kroz stvaranje novih radnih mjesta, inovativnost i internacionalizaciju poslovanja).

Pod povećalom 1

GEM indikatori i UN ciljevi održivog razvoja

UN ciljevi održivog razvoja rezultat su globalne usuglašenosti o nužnosti suradnje na rješavanju problema nejednakosti i ugroženosti okoliša. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 25. rujna 2015. godine prihvatila dokument: *“Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”*, koji je postao okosnica odgovornosti svih (od pojedinaca do institucija) za ostvarivanje postavljenih ciljeva održivog razvoja. Globalna suradnja se treba ostvarivati na 17 identificiranih ciljeva, koji su opisani sa 169 pod-ciljeva čije ostvarenje se prati sa 231 indikatorom. Indikatori su iz zvaničnih statističkih izvora i/ili znanstvenih istraživanja (prvenstveno za praćenje ciljeva koji se odnose na okoliš i planet).

Cilj 17 poziva na globalno partnerstvo za održivi razvoj, te je grupa GEM istraživača odlučila istražiti kako i u kojoj su mjeri GEM indikatori (prikazani u poglavlju 2 a koji se temelje na anketiranju reprezentativnog uzorka odrasle populacije i podaci prikupljeni kroz intervjuiranje eksperata, prikazani u poglavlju 4) relevantni za praćenje ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, i kako se postignuće tih ciljeva može i treba ugraditi u poduzetničko djelovanje

U knjizi *Entrepreneurship and Well-being – Exploring the UN Sustainable Development Goals through the lenses of GEM and other indicators* (Singer et al., 2023), grupa GEM istraživača iz Hrvatske, Slovenije, Španjolske, Brazila i Luksemburga je objavila rezultate svojih istraživanja koji su pokazali da GEM indikatori doprinose eliminiranju redundancije u praćenju ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja i osiguravaju perceptivnu perspektivu na godišnjoj razini, posebno za praćenje sljedećih ciljeva:

Cilj 8. Promovirati ključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država.

U knjizi su prezentirani i inspirativni primjeri korištenja GEM indikatora u praćenju ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja ugrađenih u vladine razvojne programe Slovenije i Španjolske.

Pitanjima o stavovima reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata o UN ciljevima održivog razvoja, stvara se polazište za uvid u kojoj mjeri kriterije društvenog i/ili okolišnog utjecaja, a ne samo ekonomske, smatraju relevantnim prilikom poslovnog odlučivanja. Posebno su korisna mišljenja o promjeni vrijednosnog sustava unutar kojeg pojedinci i institucije doprinose ostvarivanju ciljeva održivosti.

Knjiga *Entrepreneurship and Well-being – Exploring the UN Sustainable Development Goals through the lenses of GEM and other indicators* (2023), Palgrave Macmillan, u seriji Sustainable Development Goals izrađena je u suradnji nacionalnih GEM timova Hrvatske i Slovenije, uz doprinos nacionalnih GEM timova Španjolske i Brazila. Editori knjige su: Slavica Singer (GEM Hrvatska), Nataša Šarlija (GEM Hrvatska), Miroslav Rebernik (GEM Slovenija) i Barbara Bradač Hojnik (GEM Slovenija). Svoje doprinose su dali i istraživači GEM Hrvatska (Sanja Pfeifer i Sunčica Oberman Peterka), GEM Španjolska (Ana Fernández-Laviada, Alicia Coduras i Mahsa Samsani), GEM Brazil (Simara Maria de Souza Silveira Greco), GEM Luksemburg (Cesare Riillo), te Kevin Walker (RIT Croatia), Tihana Koprivnjak Popović (Ekonomski fakultet u Osijeku) i Petra Mezulić Juric (Ekonomski fakultet u Osijeku).

<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-19181-7>

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA) čije sjedište je na London Business School (London), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu

istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju i interpretiraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje.

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

U 2022. godini u GEM istraživanju sudjelovala je 51 zemlja.

Za standardizaciju međunarodne usporedbe GEM istraživanje koristi dva kriterija: geografski i razvojni, i to na temelju definicija Ujedinjenih naroda (svjetske makro geografske regije)¹² i Svjetske banke (dohodovne grupe). Korištenje dohodovnih grupa s obzirom na razinu dohotka po stanovniku (niska, srednja, visoka), a ne razvojnih faza (temeljenih na resursima, efikasnosti ili inovativnosti), od 2018. godine otvorilo je nove perspektive u tumačenju uloge inovativnosti u jačanju održivog rasta poslovnih pothvata. GEM je prihvatio ovu promjenu slijedeći odluku Svjetskog gospodarskog foruma da takav pristup koristi u prikazu globalnog indeksa konkurentnosti u izvještaju za 2018-2019. godinu. Na taj način je naglašena mogućnost 'preskakanja' pojedinih razvojnih faza zbog činjenice što 4. industrijska revolucija (4IR) radikalno mijenja gospodarstva i društva kroz redefiniranje načina rada, života i međusobnih interakcija (Schwab, 2018, str.1), te je važnije pratiti i analizirati koje rezultate pojedino gospodarstvo ostvaruje (a to je bruto domaći dohodak po stanovniku) nego u kojoj se razvojnoj fazi nalazi.

Grupiranje zemalja / gospodarstava prema kriteriju dohotka preuzima se od Svjetske banke, koja svake godine (u srpnju) aktualizira tu kategorizaciju za sljedećih 12 mjeseci (narednu fiskalnu godinu). Od srpnja 2022. godine važeći rasponi bruto domaćeg dohotka po stanovniku su:

Tablica 2 Kategorije bruto domaćeg dohotka* - 2022./2023.

Prag	Bruto domaći dohodak po stanovniku (tekuća vrijednost USD)	GEM kategorije
Niski dohodak	< 1,085	Niski dohodak
Donji srednji dohodak	1,086 – 4,255	
Gornji srednji dohodak	4,256 – 13,205	Srednji dohodak
Visoki dohodak	> 13,205	Visoki dohodak

*Bruto domaći dohodak (GNI - Gross National Income) je vrijednost bruto domaćeg proizvoda korigirana za tzv. faktorske dohotke (npr. rezultat aktivnosti izvan zemlje).

Izvor: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, preuzeto 23.5.2023.

Hrvatska je od 2008. godine u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (osim u 2016. godini). U kategorizaciji zemalja s obzirom na vrijednost bruto domaćeg dohotka po stanovniku iz srpnja 2022. godini, Hrvatska je imala USD 17 630 bruto domaćeg dohotka po stanovniku (zadnja raspoloživa informacija iz 2021. godine).

U tablici 3 prikazano je grupiranje zemalja koje su sudjelovale 2022. godine u GEM istraživanju, prema geografskom kriteriju i po razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku.

¹² Svjetske makro geografske regije <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

Tablica 3 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2022. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Geografske regije	Grupe gospodarstava s obzirom na razinu bruto domaćeg dohotka po stanovniku		
	Niski dohodak	Srednji dohodak	Visoki dohodak
Bliski istok i Afrika	Egipat Iran Maroko Tunis Togo	Južna Afrička Republika	Izrael Oman Qatar Saudijska Arabija Ujedinjeni Arapski Emirati
Centralna i Istočna Azija	Indija Indonezija	Kina	Japan Republika Koreja Taiwan (Kina)
Latinska Amerika i Karibi		Argentina* Brazil Gvatemala Kolumbija Meksiko Venecuela	Čile Urugvaj Panama
Europa i Sjeverna Amerika		Srbija	Austrija Cipar Grčka Hrvatska Francuska Kanada Italija* Latvija Litva Luksemburg Mađarska Nizozemska Norveška Njemačka Poljska Portoriko Rumunjska Sjedinjene Američke Države Slovačka Slovenija Španjolska Švedska Švicarska Ujedinjeno Kraljevstvo

*Argentina i Italija su proveli samo ispitivanje eksperata o poduzetničkoj okolini, ali nisu sudjelovali u ispitivanju populacije 18-64 godina starosti.

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor - globalna baza podataka, 2022.

I u ovom GEM izvještaju, međunarodno rangiranje Hrvatske provodi se samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: Europska unija i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika, koji mora zadovoljiti kriterije dobi, spola i teritorijalne pripadnosti, te prigodni uzorak eksperata (najmanje 36) temeljen na kriteriju reputacije i iskustva u 9 različitih područja koja određuju poduzetničku okolinu neke zemlje.

Veličina uzorka je minimalno 2000 odraslih stanovnika od 18-64 godine starosti. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti na sub-nacionalnoj razini i oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2022. godini veličine uzorka su u Njemačkoj 4 110, Švedskoj 3 718, Francuskoj 3 830, Poljskoj 8 000, Španjolskoj čak 36 235).¹³

¹³ Global Entrepreneurship Monitor – globalna baza podataka, 2022.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2022. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2022. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 42 000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS PULS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom, korištenjem standardiziranog upitnika.

U 2022. godini ocjene o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline dala su 37 eksperata. Izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanje, tj. od 2002. godine, 397 eksperata eksperata je sudjelovalo u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 881). U prilogu 2 je popis eksperata koji su u 2022. godini svojim mišljenjem pridonijeli praćenju promjena u kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i čiji stavovi su korišteni u izradi ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

U 2022. godini, Hrvatska je sudjelovala dvadeset prvi put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer (slavica.singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasa.sarlija@efos.hr), Sanja Pfeifer (sanja.pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica.oberman.peterka@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjelovala je Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U obradi prikupljenih podataka i prevođenju sažetka na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se popis svih nacionalnih GEM timova i sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2022 godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

GEM istraživanje u Hrvatskoj, od prve godine sudjelovanja (2002.) sufinancira resorno ministarstvo gospodarstva (Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2014. i 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb, a u 2016. godini Hrvatska udruga banaka

U 2022. godini Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja bilo je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj, kao što je slučaj i u većini drugih zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju. Hrvatska udruga banaka pokrovitelj je medijske promocije rezultata istraživanja, od 2016. godine.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Dinamizam poduzetničke strukture

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

Gustoća 'odraslih' poduzeća

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Broj rastućih poduzeća raste - sporo

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Sektorska struktura

Očekivanja novog zapošljavanja

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, reakcije poduzetnika, vladina podrška

Održivi razvoj i poduzetništvo

Poduzetničku aktivnost GEM istraživanje prati kroz različite faze životnog ciklusa poslovnog pothvata, kao što je prikazano u slici 2, poglavlje 1 (od prepoznavanja prilika, preko pokretanja poslovnog pothvata, rasta do eventualnog izlaska). Praćenje poduzetničkog procesa temelji se na percepciji reprezentativnog uzorka odrasle populacije korištenjem različitih GEM indikatora (vidjeti definicije svih GEM indikatora u tablici 1, poglavlje 1). Ovo poglavlje fokusirano je na sljedeće indikatore poduzetničke aktivnosti (opis indikatora u slici 3, poglavlje 1):

- Poduzetnici „početnici“ – oni koji sami ili sa drugima pokušavaju pokrenuti vlastiti posao, oni koji vide priliku, vjeruju da imaju sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata i namjeravaju to učiniti, te kojima je plaćena naknada za ne više od 3 mjeseca
- Novi poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat iz kojeg isplaćuju plaću vlasniku najmanje 3 mjeseca, ali manje od 42 mjeseca
- Ukupna rana poduzetnička aktivnost (TEA) – poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici
- „Odrasli“ poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Poduzetnička aktivnost zaposlenika

GEM istraživanje prati poduzetničku aktivnost uvijek na individualnoj razini (razini pojedinca), ne na institucionalnoj razini (poduzeća, obrta), a rezultati se mogu interpretirati s obzirom na različite kriterije agregiranja (nacionalna razina, subnacionalna razina, rodnost, starost, sektor).

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz perspektive Europske unije i perspektive grupe zemalja visokog bruto domaćeg dohotka po stanovniku, kojoj Hrvatska pripada.

Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje

Poduzetnička aktivnost rezultat je odluka pojedinaca, koje proizlaze iz interakcije osobnih atributa s društvenim vrijednostima prema poduzetništvu, ali uvijek u interakciji s poduzetničkom okolinom. Konceptualni okvir unutar kojeg GEM istraživanje promatra ove interakcije prikazan je na slici 1 (poglavlje 1).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

GEM istraživanje identificira individualne atribute o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta pojedinaca kao:

- percepciju o prilikama,
- percepciju o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata,
- percepciju o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata,
- strah od propašaja.

Definicije tih indikatora opisane su u Tablici 1, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama procjenjuje se kroz odgovore uzorka odrasle populacije o tome prepoznaju li prilike za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci u sredini u kojoj žive (tablica 4).

Tablica 4 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	47,2	40,5 62,5 Švedska	5/14	46,6	15/30
2021.	58,3	51,5 79,6 Švedska	5/18	55,9	15/31
2022.	60,0	47,3 76,7 Švedska	5/17	51,9	11/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U razdoblju 2020.-2022. Hrvatska je kontinuirano značajno iznad prosjeka EU po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci. Najniža razina u Hrvatskoj i u uporednim grupacijama je zabilježena u pandemijskoj 2020. godini, ali je u 2022. godini optimizam o prilikama u Hrvatskoj više izražen nego u uporednim grupacijama.

Dok percepcija o prilikama daje uvid o tome što ispitanici vide u svojoj okolini, percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata otkriva što misle o sebi (Tablica 5).

Tablica 5 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	75,0	55,2 75,0 Hrvatska	1/14	57,2	2/30
2021.	71,7	50,9 71,7 Hrvatska	1/18	53,6	2/31
2022.	73,6	50,8 73,6 Hrvatska	1/17	54,3	3/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska je po pokazatelju percepcije o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata na prvom mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ispitanici u zemlji koja je najbolja u prepoznavanju prilika (Švedska, 76,7%, u 2022. godini) kritičniji su po percepciji o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata (49,4% u 2022. godini, a takva kritičnost bila je i u proteklim godinama). Najmanju samouvjerenost imaju ispitanici u Njemačkoj (36,2%).

Pitanja o opravdanosti dugogodišnje visoke samouvjerenosti u osobne sposobnosti kod hrvatskih ispitanika (posebno u usporedbi sa Švedskom) i sada su aktualna: Kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što ih nema ili ih ne znaju prepoznati? Tim pitanjem se otvara lanac drugih pitanja - kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika, ali i za razvoj poslovnog pothvata; kakve su društvene vrijednosti koje podržavaju takvu samouvjerenost 'bez pokrića'? Umrežavanje omogućava učenje iz iskustva drugih i time može doprinijeti prepoznavanju prilika, osjećaju osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjerama, ali i smanjivanju straha od promašaja. Na pitanje o tome poznate li nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle dvije godine, Hrvatska je u 2022. godini značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju i drži drugo mjesto u toj grupi (66,5% vs. 50,5%). Obrazovna razina utječe na umrežavanja: obrazovaniji iznad srednjoškolske razine češće poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje dvije godine, dok kod nižih razina obrazovanja pretežu oni koji ne poznaju nikoga tko je pokrenuo poslovni pothvat.

Detaljnije o povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) i poduzetničke aktivnosti u poglavlju 3, a o kvaliteti obrazovanja kao komponenti poduzetničke okoline u poglavlju 4.

Namjera o ulasku u poduzetničku aktivnost temelji se na uočenoj prilici i procjeni osobne osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata. U razdoblju 2020.-2022. Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženim namjerama za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6), uz stabilnu ali visoku razinu straha od promašaja (Tablica 7).

Tablica 6 Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	24,3	11,6 24,3 Hrvatska	1/14	20,4	10/30
2021.	21,7	11,8 21,7 Hrvatska	1/18	17,6	7/31
2022.	26,4	15,3 26,4 Hrvatska	1/17	22,9	10/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 7 Percepcija o strahu od promašaja* - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najniži	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	55,4	46,9 27,1 Italija	11/14	46,1	24/30
2021.	49,9	48,4 35,4 Nizozemska	11/18	46,0	12/31
2022.	52,2	49,7 33,3 Nizozemska	10/17	47,5	22/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Strah od promašaja često mijenja namjeravana ponašanja, pri čemu razni drugi faktori mogu kompenzirati te efekte. Prilikom odlučivanja o ulasku u poduzetničku aktivnost, strah od promašaja može djelovati ograničavajuće, ali npr. nužnost rješenja egzistencijalnog problema nadvladat će strah i pojačati samopouzdanje.

Na intenzitet iskazanog straha od promašaja utječe kontekst u kojem ljudi oblikuju svoje poduzetničke namjere. Najnižu razinu straha od promašaja češće izražavaju ljudi u zemljama sa stabilno dobrim gospodarstvima i sa institucionalnom uređenosti, kao što je Nizozemska (33,3% u 2022.), dok je najviša razina u Grčkoj (60,6%) i Španjolskoj (58,5%). Istovremeno, najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u sredini u kojoj žive izrazili su ispitanici u Španjolskoj (26%), dok u Nizozemskoj 61,6% ispitanika vidi prilike u svom okruženju.

Korištenjem ova četiri atributa, moguće je profilirati odraslu populaciju u fazi odlučivanja za (ili ne) poduzetničku aktivnost:

Hrvatska:

- 60% odraslih vide prilike, 73,6% ima samopouzdanje u vlastitu sposobnost za pokretanje poslovnog pothvata, 52,2% ima strah od promašaja, 26,4% ima namjeru pokrenuti poslovni pothvat

Švedska:

- 76,7% odraslih vide prilike, 49,4% ima samopouzdanje u vlastitu sposobnost za pokretanje poslovnog pothvata, 45,5% ima strah od promašaja, 16% ima namjeru pokrenuti poslovni pothvat

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Društvene vrijednosti o poduzetništvu se u GEM istraživanju identificiraju kroz mišljenja ispitanika o poduzetničkoj karijeri, o društvenom statusu poduzetnika i medijskoj pažnji prema uspješnim poduzetnicima (Tablice 8, 9 i 10).

Tablica 8 Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2020.	59,3	68,5 5/10	64,7 15/24
2021.	62,4	61,9 8/14	64,2 16/25
2022.	63,0	62,2 8/14	64,3 19/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Stabilnost stava o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere se nastavlja i u razdoblju 2020-2022.: nešto manje od dvije trećine ispitanika u Hrvatskoj tako misli (Tablica 8). Ovaj stav je praćen i podatkom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 6). Najviše ispitanika u Rumunjskoj (81,7%), Cipru (77,3%) i Sloveniji (72,6%) smatra da je biti poduzetnik dobar izbor karijere. Najmanje to smatraju ispitanici u Poljskoj (41,9%).

Željenu karijeru poduzetnika u Hrvatskoj prati izuzetno niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu (Tablica 9). U promatranom razdoblju 2020.-2022. Hrvatska je zemlja s najmanjim postotkom anketiranih koji tako misle u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Najvišu razinu društvenog statusa, po mišljenju ispitanika u 2022. godini, imaju poduzetnici u Sloveniji (88,6%).

Tablica 9 Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije

Godina	Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2020.	53,5	76,7 10/10	74,5 23/24
2021.	53,5	66,8 14/14	72,4 24/24
2022.	54,8	68,1 14/14	73,2 30/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po mišljenju anketirane populacije, medijska pažnja uspješnim poduzetnicima oscilira oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 10). U 2022. godini najviša je u Sloveniji (85,2%, a bila je najviša i u 2020. i 2021. godini), a najniža u Poljskoj (38%).

Tablica 10 Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije

Godina	Medijska pažnja poduzetništvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2020.	58,4	69,1 5/10	67,9 17/24
2021.	62,2	62,3 8/14	66,7 15/24
2022.	67,1	63,3 7/14	68,6 19/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pozitivan stav prema poduzetničkoj karijeri u Hrvatskoj nije dovoljno praćen odgovarajućom medijskom pažnjom, a još manje društvenim statusom uspješnih poduzetnika. To zahtijeva dublju analizu razloga niskog društvenog statusa uspješnih poduzetnika, odnosno raspravu o tome što znači 'uspješnost' (samo profitabilnost ili i doprinos zajednici) te u kojoj mjeri korupcijske afere zagađuju javni prostor i uništavaju društveni status uspješnih poduzetnika. Poslovne asocijacije, ali i istraživački napori u re-definiranju metrike za mjerenje uspješnosti, obrazovne institucije, porezna politika koja prepoznaje društveni aspekt uspješnosti bi se mogli pronaći među onima koji bi trebali otvoriti to pitanje

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) bitne su za to hoće li (i kako će) pojedinci svoje individualne atribute (percepciju vlastitog kapaciteta prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promajanja) transformirati u poduzetničko djelovanje.

Dinamizam poduzetničke strukture

Poduzetnička struktura se mijenja ovisno o dinamici životnih ciklusa individualnih poslovnih pothvata: od faze pokretanja, do faze rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti. GEM istraživanje obogaćuju i aktualizira statističke podatke¹⁴ o poslovnoj demografiji kroz praćenje promjena u kontingentima poslovnih pothvata obzirom na pojedine faze životnog ciklusa, a na temelju mišljenja / percepcije reprezentativnog uzorka odrasle populacije koji se prikupljaju u godišnjoj dinamici. Sve GEM indikatore poduzetničke aktivnosti moguće je analizirati s obzirom na spol, dob i obrazovanost anketirane odrasle populacije

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

Vitalnost gospodarske strukture ovisi o intenzitetu rađanja pothvata, jer se tako kompenzira gubitak nekonkurentnih poslovnih pothvata (ali i onih koji ne dožive uspješni generacijski vlasnički transfer). Novi poslovni pothvati često su i nositelji inovativnosti (u području proizvoda, tehnologije, tržišta) i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U GEM istraživanju se nova (rana) poduzetnička aktivnost mjeri postotkom odrasle populacije 18-64 godina starosti koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od 3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca (i koji isplaćuju plaću vlasniku), na temelju čega se izračunava TEA – *Total Early-stage Entrepreneurial Activity* (Tablica 11).

Tablica 11 Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	12,7	8,1 15,6 Latvija	3/14	12,1	14/30
2021.	12,4	8,4 15,1 Latvija	4/18	11,3	14/31
2022.	13,2	8,9 14,2 Latvija	2/17	12,2	10/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Intenzitet pokretanja novih poslovnih pothvata je stabilan i iznad je prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje u svim promatranim godinama.

Uz podatak o rađanju poslovnih pothvata, važno je znati jesu li pokrenuti zbog uočene prilike čijom realizacijom se očekuje ostvarenje nekih željenih efekata ili zbog nužde. Motiv za pokretanje poslovnog pothvata može biti odlučujući za njegovu uspješnost.

Do 2019. godine, koncept motiviranosti je u GEM istraživanju bio definiran kroz razloge pokretanja poslovnog pothvata zbog uočene prilike ili zbog nužde. Od 2019. godine taj pristup je zamijenjen identificiranjem šire lepeze razloga za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 12):

- napraviti promjenu u svijetu,
- napraviti veliko bogatstvo,
- nastaviti s obiteljskom tradicijom,
- zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja.

¹⁴ EUROSTAT prati poslovnu demografiju kroz podatke o aktivnoj populaciji poduzeća, kada su pokrenuta, stopi preživljavanja (prateći njihov životni vijek u razdoblju od pet godina nakon pokretanja) i vrijeme prestanka poslovne aktivnosti. Na primjer, stope rađanja i smrti poduzeća, te stopa preživljavanja čine dio strukturalnih indikatora kojima se prati progres u ostvarivanju revidirane Lisabonske agende. S obzirom da EUROSTAT koristi nacionalne statističke registre, često puta se radi o podacima koji čija redundancija je dvije/tri godine. Na primjer, podaci raspoloživi na poveznici kojoj je pristupljeno 15.6.2023. godine odnose se na 2020. godinu https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics.

Tablica 12 Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika

Razlog	2020.			2021.			2022.		
	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*
Napraviti promjenu u svijetu	39,0	41,5 Poljska 65,4	8/14	38,7	41,4 Rumunjska 65,9	11/18	40,8	42,0 Rumunjska 81,7	9/17
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	47,0	45,7 Italija 95,5	5/14	51,3	47,1 Cipar 81,3	7/18	48,8	49,2 Cipar 78,3	6/17
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	28,7	34,7 Poljska 81,6	4/14	28,5	24,4 Grčka 39,7	4/18	26,7	26,4 Rumunjska 41,3	7/17
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	69,4	51,6 Italija 89,5	7/14	65,7	58,4 Slovačka 89,8	6/18	70,2	57,7 Slovačka 78,8	5/17

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlog 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' dominira u svim godinama, u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju i Hrvatskoj. U Hrvatskoj je taj razlog iznad prosjeka EU zemalja. Svi ostali razlozi osciliraju, bez naznake nekih tendencija.

Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks:

Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

Veća vrijednost motivacijskog indeksa znači da se manje osoba odlučuje na pokretanje poslovnog pothvata iz nužde, te da prevladavaju drugi razlozi (napraviti promjenu, stvoriti bogatstvo, nastaviti obiteljsku tradiciju) (Tablica 13).

Tablica 13 Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks

Zemlja	2022.
Hrvatska	1,66
Najviši motivacijski indeks	
Švedska	4,52
Luksemburg	3,02
Nizozemska	2,97
Najniži motivacijski indeks	
Poljska	1,08
Slovačka	1,21
Španjolska	1,41

Švedska i Luksemburg bile su među zemljama s najvišim motivacijskim indeksom i u 2020. i u 2021. godini, a Nizozemska u 2021. godini. Slovačka i Španjolska su od 2020. godine među zemljama s najnižim motivacijskim indeksom. Stabilnost motivacijskog indeksa proizlazi iz kompleksnosti utjecaja na odluku o pokretanju poslovnog pothvata (interakcije između osobnih atributa, društvenih vrijednosti i okoline) zbog čega razinu motiviranosti nije moguće brzo mijenjati.

U Hrvatskoj motivacijski indeks neznatno je niži u 2022. godini (1,66) u usporedbi s 2021. godinom (1,8), što znači da broj osoba koje ulaze u samozapošljavanje / pokretanje poslovnog pothvata zbog nužde ostaje i dalje prilično visok. Nositelji vladinih politika i programa, ali i institucije profesionalne infrastrukture (koje pružaju usluge osposobljavanja i savjetovanje), trebaju voditi računa o tome, jer osobe koje ulaze u poduzetničku aktivnost iz nužde, rjeđe su dobro pripremljene za poduzetničko djelovanje, te često to vide kao privremeno rješenje.

Motivacijski indeks ima veliko značenje u procjeni poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. Na primjer, ako Poljska ima motivacijski indeks oko 1, to znači da je podjednak broj ljudi koji pokušavaju pokrenuti poslovni pothvat zbog nužde, jer nema drugih opcija zapošljavanja, i onih to čine bez takve prisile, tada je i poduzetnički kapacitet niži nego u Švedskoj gdje je 4,5 puta više ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog uočenih prilika.

U tom kontekstu treba promatrati i razliku u motivacijskim indeksima Hrvatske (1,66) i Švedske (4,52), te inicirati rasprave o tome kako povećati broj ljudi koji će pokrenuti poslovne pothvate zbog očekivanja koja proizlaze iz uočene prilike, te o ulogama raznih institucija u tim procesima (obrazovanje, pristup novcima, vladine politike, suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, potporne institucije...).

Gustoća 'odraslih' poduzeća

GEM istraživanje definira poduzeća starija od 42 mjeseca kao 'odrasla' poduzeća. U razdoblju 2020-2022. Hrvatska je daleko ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju s obzirom na gustoću „odraslih“ poduzeća i stalno se nalazi na začelju obje usporedne skupine zemalja (Tablica 14). Još više zabrinjava tendencija pada gustoće 'odraslih' poduzeća: sa 57% od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2020. godini na 47% u 2022. godini.

Tablica 14 Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	4,2	7,3 14,6 Grčka	12/14	6,9	23/30
2021.	4,0	7,0 14,7 Grčka	16/18	6,8	26/31
2022.	3,4	7,17 13,3 Grčka	16/17	7,2	33/34

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Kontingent 'odraslih' poslovnih pothvata ovisi o stopi odrastanja / preživljavanja, kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture, stopi izlaska iz poslovne aktivnosti, i kapacitetu rasta pokrenutih poslovnih pothvata (koji se posebno analizira u sekciji 'Broj rastućih poduzeća raste, sporo' u ovom poglavlju).

Duži životni vijek nekog poduzeća praćen je i nižom stopom preživljavanja, tako da su u Hrvatskoj stope preživljavanja poduzeća rođenih u 2015. godini bile (DZS, 2021):

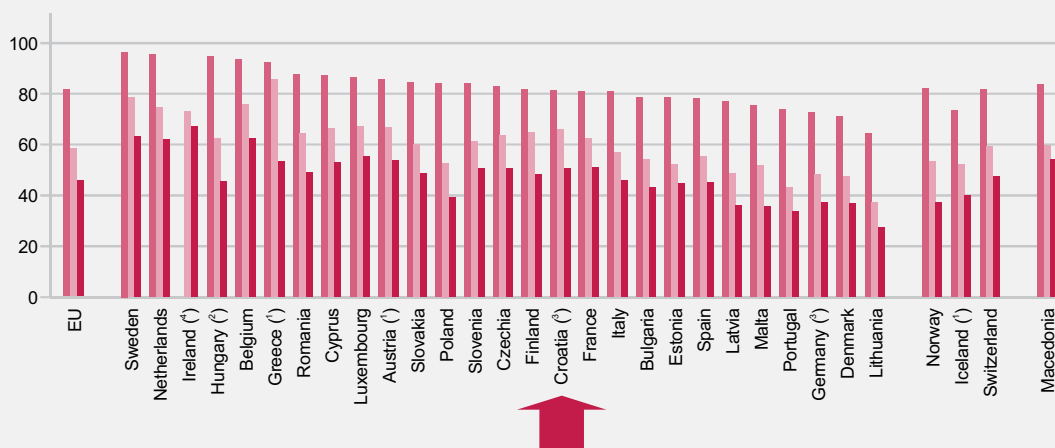
- jednogodišnja stopa 84%
- trogodišnja stopa 63%
- petogodišnja stopa 49%.

Pod povećalom 2

Stopa preživljavanja poslovnih pothvata – vodimo li računa o tome i kako GEM istraživanje doprinosi razumijevanju poslovne demografije?

EUROSTAT (a to znači i nacionalne statistike) prati životne cikluse novoosnovanih poduzeća i njihovu sposobnost preživljavanja do pet godina od osnivanja, kao dio stvaranja baze podataka o poslovnoj demografiji. Stopa preživljavanja računa se kao učešće poduzeća rođenih u xx-n godini, koja su preživjela do godine xx, u odnosu na ukupni broj rođenih poduzeća u xx-n godini.

One, three and five-year survival rates of enterprises, business economy, 2020 (%)

(*) provisional
 (*) break in time series
 (*) break in time series 1 year survivals
 (*) estimate

Data not available: Ireland (one year survival rate)
 Source: Eurostat (online data code: bd_9bd_sz_cl_r2)

eurostat

Statističko praćenje poslovne demografije omogućava uvid u dinamiku životnog ciklusa poslovnog pothvata (rođenje, preživljavanje). Podaci upućuju na dva obrasca: pad stope preživljavanja tokom starenja poslovnog pothvata i grupiranje zemalja po kriteriju visoke i niske stope preživljavanja. Nema niti jedne zemlje u kojoj stope preživljavanja tokom vremena ne pokazuju pad. Istovremeno, zemlje s najvišom 5-godišnjom stopom preživljavanja su Irska, Švedska, Nizozemska, Luksemburg, Belgija i Austrija, dok su zemlje s najnižom stopom Mađarska, Poljska, Latvija, Portugal i Litva.

Za zaključivanje o tome zašto se takvo grupiranje događa, potrebne su detaljnije informacije o razlozima pokretanja i razlozima prestanka poslovnog pothvata. GEM prikuplja podatke o razlozima koji mogu objasniti životni ciklus poslovnog pothvata, te time obogaćuje statističko praćenje poslovne demografije.

Stopa preživljavanja je pokazatelj uspješnosti, ali je nije moguće jednoznačno tumačiti. Duži životni vijek je poželjan, ali ako poslovni pothvat ne ostvaruje održivu konkurentnost, onda je kraći životni vijek poželjniji. Nekonkurentnost poslovnog pothvata može biti rezultat loše pripremljenosti (nedovoljno dobro valorizirana prilika, loša procjena potrebnih resursa – ljudskih, finansijskih, organizacijskih), nedostatka inovativnosti, neodgovarajućih znanja i vještina za reagiranje na promjene na tržištu, pa je bolje da se prekidom takvog pothvata oslobode resursi za novi pothvat, temeljen na boljem prepoznavanju prilike i boljoj pripremljenosti za pokretanje poslovnog pothvata.

Dobro je ako je duži životni vijek poslovnog pothvata rezultat kontinuirane inovativnosti koja osigurava održivu konkurentnost, ali je loše ako je duži životni vijek rezultat poteškoća oko izlaska iz poslovnog pothvata koji je nekonkurentan – npr. ako administrativne barijere usporavaju obnavljanje poduzetničke strukture. Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranje aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa poslovnih pothvata - od pokretanja, preko „odrastanja“ poslovnog pothvata, do rasta (npr. kroz podržavanje razvoja inovacijskog kapaciteta poslovnog pothvata) i izlaska iz poslovne aktivnosti.

Pokazatelj o 'odraslim' poduzećima, uz pokazatelj o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA - poduzetnici 'početnici' i novi poduzetnici) daje mogućnost procjene poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. Dok je po intenzitetu TEA indeksa u cijelom promatranom razdoblju Hrvatska značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 11), po pokazatelju o 'odraslim' poduzećima je u 2022. godini tek na 47% prosjeka od EU zemalja (Tablica 14), sa tendencijom pada od 2020. godine. Dugotrajnost ovakvog obrasca poduzetničke strukture, uz niski motivacijski indeks novopokrenutih poslovnih pothvata, govori kontinuirano o vrlo krhkoj gospodarskoj osnovici generiranja nove vrijednosti.

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Izlazak iz poslovne aktivnosti obilježava završetak životnog ciklusa nekog poslovnog pothvata, ali može biti i početak novog. Taj proces određen je odlukom poduzetnika (koja je rezultat racionalnog i emocionalnog vrednovanja razloga koji dovode do takvog odlučivanja) i administrativnim procedurama koje reguliraju taj proces. Razlozi prestanka poslovne aktivnosti mogu biti neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl.

U Tablici 15 prikazan je postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci, u grupi poduzetnički aktivnih ispitanika od 18-64 godine starosti (poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti ili „odrasli“ poduzetnici, čiji poslovni pothvati nisu nastavljeni).

Tablica 15 Izlazak iz poslovne aktivnosti - % od poduzetnički aktivnih ispitanika (TEA + 'odrasli')

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	2,9	3/14	2,0	0,3 Italija	3,5 Nizozemska
2021.	2,3	8/18	2,3	1,0 Italija	4,4 Irska
2022.	1,6	5/17	1,2	0,3 Mađarska	1,8 Luksemburg

*rang Hrvatske u grupi zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

Pokazatelj o izlasku iz poslovne aktivnosti također se ne može jednoznačno tumačiti, jer ovisi o brojnim činiteljima (od odluka poduzetnika do konteksta u kojem se poduzetnički djeluje). Niska razina prestanka poduzetničkog djelovanja može značiti da je većina poduzetničkih pothvata temeljena na dobro uočenim poslovnim prilikama i da su poslovni pothvati održivo konkurentni, ali razlog može biti i kompliciranost procesa zatvaranja poslovnog pothvata. Visoki postotak izlaska iz poduzetničke aktivnosti može značiti da se radi o loše procijenjenoj poslovnoj prilici, o nepripremljenosti za vođenje poslovnog pothvata (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...), ali i pojava novih prilika, pa je dobro ako se izlaskom iz takvih poslovnih aktivnosti brzo preusmjera vaju resursi za neke nove početke.

Najlošija kombinacija za vitalnost gospodarske strukture je nizak motivacijski indeks i nizak intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti, što je slučaj sa sve tri zemlje koje imaju najniži motivacijski indeks u 2022. godini. Motivacijski indeks u Poljskoj od samo 1,08 (što znači da je izjednačen omjer onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog toga što nemaju mogućnost zapošljavanja i onih koji to čine zbog neke prepoznate prilike) praćen je i niskim postotkom izlaska iz poduzetničke aktivnosti od 1,1%. U Španjolskoj je motivacijski indeks od 1,41 praćen sa samo 0,96% izlazaka iz poduzetničke aktivnosti. Niski motivacijski indeks u Hrvatskoj (1,66) praćen je također niskom stopom prestanka poduzetničke aktivnosti (1,6%). Rezultat toga je puzajući proces okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture, koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Uvid u razloge izlaza iz poslovnih aktivnosti obogaćuje razumijevanje zašto životni vijek poslovnih pothvata završava. U promatranom razdoblju 2020.-2022. došlo je do izvjesne promjene u strukturi razloga izlaska (Tablica 16).

Tablica 16 Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)

Razlog	2020.			2021.			2022.		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*
Prodaja	6,1	5,5 6/14	4,5 10/30	4,9	5,3 9/18	5,2 13/31	1,8	6,8 15/17	6,7 27/34
Nova prilika	7,1	11,5 9/14	9,5 17/30	15,1	10,1 5/18	10 7/31	14,0	13,1 7/17	13,1 14/34
Neprofitabilnost	17,5	19,5 8/14	20,5 17/30	20,5	22,3 10/18	21,2 15/31	9,4	19,0 14/17	20,3 31/34
Problemi s financijama	9,9	8,2 4/14	8,6 11/30	1,5	6,9 16/18	8 28/31	7,5	10,8 13/17	20,3 31/34
Vladine politike/ porezna politika/ birokracija	16,1	6,1 1/14	4,5 1/30	9,8	6,4 4/18	5,7 6/31	15,1	7,6 3/17	6,1 3/34
Ostalo**	22,0	27,5 9/14	24,7 15/30	22,6	26,6 9/18	21,8 15/31	40,1	27,3 3/17	27,3 4/34
Pandemija COVID-19	21,3	21,7 5/14	27,7 16/30	23,2	22,5 6/18	24,1 13/31	12,1	15,4 8/17	16,1 21/34
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

**mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji

U strukturi razloga prestanka poslovnog pothvata (bez kategorija razloga COVID-19 i Ostalo), Hrvatska je i u 2022. godini u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju zbog vladinih politika / porezne politike / birokracije. To je konzistentno sa ocjenom eksperata da upravo ta komponenta poduzetničke okoline ne djeluje stimularajuće na poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj (Tablica 57 i 71). Ispred Hrvatske je Grčka (22%) i Latvija (20,3%). Ovaj razlog se najmanje pojavljuje u Nizozemskoj (1,4%), Luksemburgu (1,6%) i Švedskoj (3,3%).

Broj izlazaka zbog uočene nove prilike u Hrvatskoj ima drugačiji obrazac nego što je prosjek EU zemalja u promatranom razdoblju. Prosjek EU zemalja je vrlo stabilan: 11,5% (2020.), 10,1% (2021.) i 13,1 (2022.), dok je u Hrvatskoj pandemijska 2020. godina očito značajno utjecala na 'mirovanje': 7,1% (2020.), 15,1% (2021.) i 14% (2023). Među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju uočavanje nove prilike je najčešće prisutan razlog izlaska iz poslovne aktivnosti u Mađarskoj (23,4%), Francuskoj (19,7%) i Luksemburgu (19,5%), a najrjeđe u Grčkoj (8,4%) ali i u Njemačkoj (8,8%).

Prodaja poslovnog pothvata još uvijek je nedovoljno prepoznata mogućnost održavanja poduzetničke strukture u EU zemljama (6,8%), dok je u SAD izlaz iz poduzetničke aktivnosti prodajom pothvata gotovo dvostruko češći (11,8%). U Hrvatskoj je u 2022. godini taj razlog zastupljen samo s 1,8% u strukturi svih razloga i to pozicionira Hrvatsku na začelje u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U Europskoj uniji u 2022. godini najveće učešće prodaje za izlazak iz poslovne aktivnosti bilo je u Njemačkoj (14,6%), Španjolskoj (13,2%) i Luksemburgu (11,3%), a najmanje u Mađarskoj, Poljskoj i Hrvatskoj. Nedostatak odgovarajućih regulatornih

rješenja čine odluku poduzetnika o prodaji poslovnog pothvata vrlo često kompleksnom, koja zahtijeva profesionalnu pomoć ali i osobnu pripremljenost za takvu odluku (od emocionalne do razumijevanje poslovnih i pravnih posljedica).

U strukturi razloga za izlaz iz poslovne aktivnosti, pandemija COVID-19 u Hrvatskoj čini u obje pandemijske godine (2020. i 2021. jednu petinu od svih razloga, što je na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u ovim godinama. U 2022. godini taj razlog je prepolovljen (12,1%), kao i u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (15,4%). Najmanje izlazaka iz poslovne aktivnosti zbog pandemije COVID-19 bilo je u Luksemburgu (5,1%), a najviše u Cipru (58,1%).

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

O djelotvornom obnavljanju poduzetničke strukture ovisi vitalnost gospodarstva, kroz održavanje poduzetničkih aktivnosti. Kapacitet obnavljanja određen je intenzitetom stvaranja novih poslovnih pothvata, stopom odrastanja (preživljavanja), odnosno gustoćom 'odraslih' poduzeća, te intenzitetom i razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti.

Omjer GEM indikatora o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA) i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) daje dobru procjenu kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture (Tablica 17).

Tablica 17 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2020.	3,0	3,0 Hrvatska	0,2 Poljska
2021.	3,1	3,1 Hrvatska	0,2 Poljska
2022.	3,9	3,9 Hrvatska	0,2 Poljska

Održavanje vitalnosti gospodarske strukture zemlje zahtijeva toliko pokretanja novih poslovnih pothvata koliko je potrebno da se gustoća „odraslih“ poduzeća poveća ili barem održava, da rezultira iz dominacije poslovnih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike (želja za postizanjem pozitivne promjene, visokom zaradom, nastavak obiteljske poslovne tradicije), te da poslovni pothvati imaju održivu konkurentnost (što ovisi o kapacitetu inovativnosti).

Koeficijent obnavljanja 'odraslih' poduzeća najviši je u Hrvatskoj u cijelom promatranom razdoblju, što proizlazi iz natprosječnog intenziteta pokretanja poslovnih pothvata.

Koliko na stopu obnavljanja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva utječe kvalitativna dimenzija pokretanja poslovnih pothvata (razlozi – prilika ili nužda) može se vidjeti kada se u Tablici 17 podatak o novopokrenutim poslovnim pothvatima (TEA) zamijeni pokazateljem o motivacijskom indeksu (Tablica 13). Uključivanjem kvalitativne perspektive, Hrvatska gubi prvo mjesto po kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture i nalazi se na 5. mjestu sa koeficijentom od 0,49. Na čelo dolaze Švedska (0,94), Njemačka (0,73) i Francuska (0,7), a na začelju su Poljska (0,11), Latvija (0,12) i Grčka (0,14).

Broj rastućih poduzeća raste - sporo

Za održivu vitalnost gospodarstva, potrebno je osim preživljavanja i kapaciteta obnavljanja gospodarske strukture, osigurati i veće učešće rastućih poslovnih pothvata. GEM istraživanje definira rastuće poslovne pothvate kroz nekoliko pokazatelja konkurentnosti i očekivanja zapošljavanja.

Intenzitet rasta poslovnog pothvata ovisi o kompleksnim interakcijama vlasnika, tržišta i poduzetničke okoline. Brzorastuća poduzeća¹⁵ čine elitističku manjinu poduzeća u gospodarstvu svake zemlje, jer su nositelji inovativnosti / konkurentnosti a time i stvaranja nove dodane vrijednosti i nove zaposlenosti.

Rast poslovnog pothvata ovisi prvenstveno o odluci vlasnika, a zatim o cijelom nizu faktora koji su u međusobnoj interakciji (postojanje konkurentnog proizvoda / usluge koji je rezultat inovacijskih procesa u poduzeću, raspoloživost međusobno povezanih resursa: ljudski, socijalni i financijski kapital, te uvjeta koji stimuliraju ili ograničavaju rast poslovnog pothvata: regulatorni okvir, obrazovanje, suradnja poslovnog i istraživačkog sektora, raspoloživost profesionalne infrastrukture, fizička infrastruktura, otvorenost tržišta).

GEM prati stavove ispitanika o rastućim poslovnim pothvatima od 2006. godine, kroz procjenu inovativnosti, internacionalizacije i zapošljavanja u sljedećih pet godina.

Od 2019. godini koriste se kriteriji koji diferenciraju faktore inovativnosti i internacionalizacije s obzirom na nacionalni ili internacionalni fokus:

- Inovativnost proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini,
- Inovativnost tehnologija / procedura koje su korištene u proizvodnji inovativnih proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini,
- Izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu.

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Indikatori konkurentnosti (novina proizvoda i tehnologije) uvijek pokazuju veće vrijednosti na nacionalnoj razini nego na internacionalnim tržištima (Tablica 18 i Tablica 19). Razlika između konkurentnosti na nacionalnom i internacionalnom tržištu naglašava potrebu produktivne suradnje s istraživačkim institucijama, koja bi trebala omogućiti poduzećima izlazak na zahtjevnija tržišta s inovativnijim proizvodima.

Tablica 18 Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2020.	2,3	1,6 Slovačka 2,9	5/14	2,2 Katar 7,8	12/30
2021.	2,4	1,5 Nizozemska 3,5	4/18	2,0 Katar 5,4	11/31
2022.	2,8	1,7 Hrvatska 2,8	1/17	2,1 UAE 8,5	7/34

*oni koji imaju proizvod nov na *nacionalnom* tržištu proizveden tehnologijom ili procedurama novim na nacionalnom tržištu i koji imaju kupce na nacionalnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

¹⁵ Promjene u kontingentu brzo rastućih poduzeća prati se i statistički. Europska unija (Eurostat) koristi definiciju OECD koja kaže da su brzorastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom) ili ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 18.6.2023.
Mjereno rastom zaposlenih 10% ili više, u Europskoj uniji bilo je u 2020. godini 9,43% (134 709 poduzeća koja zapošljavaju 15,9% (10,9 milijuna zaposlenika od svih zaposlenih u EU). Između članica EU postoje velike razlike po učešću brzorastućih poduzeća: od Švedske (15,7%), Finske (12,5%), Nizozemske (12,5%) do najnižeg učešća u Rumunjskoj (1,9%) i Cipru (1,9%). U Hrvatskoj je učešće brzorastućih poduzeća u 2020. godini 11,07%, a 2019 je bilo 12,9% (1 526 poduzeća prema 1 825 poduzeća u 2019. godini) koja su u 2020. godini zapošljavala 94 469 ljudi (a 2019. je u takvim poduzećima bilo 113 781 zaposlenih). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bd_9pm_r2/default/table?lang=en 18.6.2023.

Tablica 19 Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2020.	0,7	0,5 Slovačka 1,2	4/14	0,6 Kanada 1,25	11/30
2021.	0,5	0,4 Nizozemska 1,2	7/18	0,5 UAE 1,4	12/31
2022.	0,8	0,5 Francuska 0,9	2/17	0,5 UAE 2,2	5/34

*oni koji imaju proizvod nov na *međunarodnom tržištu*, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na međunarodnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po pokazatelju inovativnosti, Hrvatska se u cijelom promatranom razdoblju nalazi iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Konkurentsko pozicioniranje novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA poslovni pothvati) iznad prosjeka EU zemalja pokazuju da dio rastućih poduzeća izlazi iz 'crvenog' oceana u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima, bez inovativnih rješenja.

Za zemlju s malim domaćim tržištem, konkurentnost se testira na internacionalnim tržištima. Korištenjem vrlo zahtjevnog kriterija (76-100% kupaca izvan zemlje), detaljnije je analiziran intenzitet očekivane internacionalizacije u Hrvatskoj (Tablica 20 i Tablica 21).

Tablica 20 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2020.	64,5	10,2	12,7	12,7	7,3	12,7 Hrvatska	5,2
2021.	65,9	14,6	8,3	11,3	6,7	14,2 Luksemburg	5,8
2022.	53,6	21,3	14,1	11,0	8,2	13,8 Slovenija	6,1

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Tablica 21 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan Zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2020.	63,4	8,7	8,9	19,0	6,8	19,0 Hrvatska	4,7
2021.	51,5	21,5	13,7	13,4	6,0	16,2 Irska	5,1
2022.	45,9	19,1	23,6	11,4	7,1	31,4 Luksemburg	5,2

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Hrvatska je u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i 'odrasli') u svim promatranim godinama iznad prosjeka usporednih grupacija u ostvarivanju prodaje od izvoza iznad 76%, a u 2020. godini je i zemlja s najvišom razinom internacionalizacije u skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2022. godini je na petom mjestu po očekivanjima među TEA poduzetnicima, a na trećem mjestu po očekivanjima 'odraslih' poduzetnika u grupi EU zemalja.

Sektorska struktura

Hrvatska svoju konkurentnost gradi u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta¹⁶ (Tablica 22 i Tablica 23).

Tablica 22 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2020.	11,4	8,1 14,0 Slovačka	2/14	7,4 14,0 Slovačka	4/30
2021.	8,8	8,3 17,1 Slovenija	8/18	7,6 17,1 Slovenija	10/31
2022.	11,8	8,2 17,6 Slovenija	3/17	6,9 17,6 Slovenija	3/34

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 23 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2020.	12,2	10,4 15,3 Luksemburg	4/14	8,5 15,7 Izrael	5/30
2021.	7,5	7,9 15,5 Irska	11/18	8,0 15,5 Irska	19/31
2022.	9,3	8,3 15,0 Slovenija	8/17	7,9 16,7 Švicarska	14/34

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je po prisutnosti novih (TEA) i 'odraslih' poduzetničkih pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (osim što je u 2020. i 2022. godini značajnije iznad prosjeka za TEA poduzetnike). U 2022. godini, najveće učešće TEA i 'odraslih' poduzetnika u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta bilo je u Sloveniji (17,6% TEA i 15% 'odrasli'). Nakon Slovenije u grupi TEA poduzetnika slijedi Latvija s 14,2% i zatim Hrvatska s 11,8%. U grupi 'odraslih', Sloveniju slijedi Španjolska (13,1%) i Francuska (11,7%).

Očekivanja novog zapošljavanja

Očekivanja novog zapošljavanja je kriterij kojim GEM definira potencijalno rastući poslovni pothvat, uz kriterije inovativnosti proizvoda i tehnologije, te izloženosti konkurenciji na domaćem i međunarodnom tržištu. Kriterijem se definira očekivanje da će poslovni pothvat u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, uz uvjet da očekuje ostvarenje od najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja (Tablica 24 i Tablica 25).

¹⁶ Računarstvo, komunikacijska oprema, farmaceutika, medicinski i optički instrumenti, transportna oprema, telekomunikacija, istraživanje i razvoj, kemijska industrija, avioni, motorna vozila, brodovi, inženjerske aktivnosti, željeznička oprema, veleprodaja strojeva i opreme

Tablica 24 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2020.	22,7	24,7	31,6	17,8	15,1	20,8
2021.	32,8	22,8	28,1	25,8	14,0	18,6
2022.	28,7	24,7	29,6	20,2	15,0	19,7

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u usporednim grupama zemalja. Optimizam zapošljavanja je u Hrvatskoj iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Po očekivanju TEA poduzetnika za 5+ zapošljavanja Hrvatska je na 7. mjestu (sa 28,7,8%), a najviša očekivanja su u Luksemburgu (43,2%) i Cipru (39,4%). Najmanje optimistični su TEA poduzetnici u Slovačkoj (8,6%). U kategoriji 10+, Hrvatska je treća po očekivanju TEA poduzetnika (sa 20,2%). Najviša očekivanja ponovo imaju TEA poduzetnici u Luksemburgu (25,7%) i Cipru (23,5%). Slovačka i u ovoj kategoriji ima najmanja očekivanja u zapošljavanju (4%).

‘Odrasli’ poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 25), ali u Hrvatskoj su i takva opreznija očekivanja značajnije iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, naročito u 2021. i u 2022. godini.

Tablica 25 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od ‘odraslih’ poduzetnika*

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2020.	7,3	4,5	10,6
2021.	11,3	4,3	7,9
2022.	12,1	4,3	8,5

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Rast optimizma o zapošljavanju 10+ zaposlenika u grupi ‘odraslih’ poduzetnika u Hrvatskoj nije praćena istim trendom među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Hrvatska je sa 12,1% na prvom mjestu, slijedi je Nizozemska (9%). U Mađarskoj nitko ne očekuje tako intenzivan rast zaposlenosti, a u Sloveniji tek 0,9% ‘odraslih’ poduzetnika.

Pod jako intenzivnim rastom GEM podrazumijeva zapošljavanje od 19 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (Tablica 26). Koliko je to teško ostvariti pokazuju vrlo niska očekivanja, u rasponu od 0,04% (Poljska) do najviše razine očekivanja u Latviji (1,96%). Hrvatska je na visokom 5. mjestu s 1,3% TEA poduzetnika koji to očekuju.

Tablica 26 Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – TEA poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2020.	1,1	0,8 2,1 Latvija	5/14	2 8,4 Katar	15/30
2021.	2,0	0,9 2,6 Nizozemska	3/18	1,6 8,6 UAE	9/31
2022.	1,3	0,9 2,0 Latvija	5/17	1,7 14,1 UAE	15/34

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Iznadprosječni optimizam u očekivanju zapošljavanja u Hrvatskoj u usporedbi s prosjekom GEM zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju ima svoju potporu u padu stope nezaposlenosti u Hrvatskoj (7% u 2022.), što je malo više od prosječne stope nezaposlenosti u EU 27 (6,2%).¹⁷

Kriterij rasta broja zaposlenih će morati ubrzo doživjeti re-definiciju, jer održivi rast poduzeća ne znači da će broj zaposlenih rasti, te će taj kriterij morati biti uklonjen iz opisa rastućih poduzeća, zbog tehnoloških promjena (robotizacija, umjetna inteligencija). To se vidi već sada – promjene u broju zaposlenih je samo u devet EU zemalja (Finska, Cipar, Danska, Nizozemska, Italija, Bugarska, Malta, Latvija i Luksemburg) povećala broj zaposlenih u poduzećima koja su živjela duže od pet godina. Najveća smanjenja su bila u Švedskoj, Belgiji i Francuskoj.¹⁸

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM konceptualni okvir definira poduzetnički kapacitet zemlje kao ukupnost poduzetničke aktivnosti u fazi pokretanja poslovnog pothvata (rana ili nova poduzetnička aktivnost), u razvoju pothvata (starijeg od 42 mjeseca) i poduzetničke aktivnosti zaposlenika.¹⁹

Poduzetnički aktivnim zaposlenicima definiraju se oni koji su razvili novi proizvod ili uslugu ili koji su pokrenuli novu poslovnu jedinicu za svog poslodavca. Definicija poduzetničke aktivnosti zaposlenika isključuje inicijative zaposlenika koje su fokusirane na optimizacije internih radnih procesa (Tablica 27).

Tablica 27 Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2020.	10,9	5,6 10,9 Hrvatska	1/14	5,7	1/30
2021.	9,44	5,3 9,44 Hrvatska 9,39 Finska	1/18	5,5	4/31
2022.**	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

** u 2022. godini GEM konzorcij nije prikupio podatke o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika

U svim godinama od kada se prati ovaj indikator Hrvatska ima iznadprosječnu poduzetničku aktivnost zaposlenika u odnosu na zemlje EU i zemlje čijoj razvojnoj fazi pripada, koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2020. i 2021. godini Hrvatska je na prvom mjestu u grupi EU zemalja. Rang zemalja s najvišom razinom poduzetničke aktivnosti zaposlenika u EU u 2021. godini je Hrvatska (9,44%), a slijede je Finska (9,39%), Slovenija (8,8%) i Irska (8,5%). Zemlje s najnižom stopom poduzetničke aktivnosti zaposlenika iz grupe EU zemalja su Slovačka (1,0%), Poljska (1,4%) i Cipar (1,5%).

Visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika u Hrvatskoj je stabilna karakteristika poduzetničkog djelovanja, ali još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća. Poticanjem inovativnosti u području proizvoda, poboljšanja proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, jačala bi konkurentnost na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta 'crvenog' oceana na kojem vlada konkurencija istih / sličnih proizvoda.

¹⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 18.6.2023.

¹⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 18.6.2023.

¹⁹ Podaci o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika prikupljeni su od početka provođenja GEM istraživanja, ali se tek od 2011. godine prezentiraju kroz pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika, kojeg su razvili Bosma, Wennekers i Amoros (2012). Postoji šira i uža definicija: šira definicija se odnosi na definirane aktivnosti u prošle tri godine, a uža definicija se odnosi na aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci.

Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, reakcije poduzetnika, vladina podrška

Svjetska zdravstvena kriza (pandemija COVID-19) imala je i još ima snažne utjecaje na prekid globalnih lanaca vrijednosti, kao i na zaustavljanje poslovnih aktivnosti u pojedinim sektorima (turizam, kulturne djelatnosti...), ali je istovremeno otvorila nove prilike (Tablica 28 i Tablica 29), potaknula jačanje digitalizacije i stvaranje novih usluga temeljenih na digitalizaciji.

Tablica 28 Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	29,0	11/14	32,4	Grčka 20,6	Nizozemska 41,0
2021.	32,7	14/18	39,8	Mađarska 23,4	Irska 60,5
2022.	34,8	12/17	38,4	Mađarska 17,4	Rumunjska 63,0

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 29 Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	14,3	12/14	18,8	Italija 10,1	Nizozemska 30,3
2021.	25,7	9/18	26,7	Mađarska 11,9	Irska 52,6
2022.	29,0	8/17	28,7	Mađarska 10,2	Luksemburg 49,3

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće nego 'odrasli' poduzetnici smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike.

Odgovori na pitanja kako su poduzetnici, a kako vlade reagirale na zdravstvenu krizu, ukazuju na značajne razlike među zemljama.

U kojoj mjeri i kako su poduzetnici reagirali na posljedice pandemije COVID-19 digitalizacijom svog poslovanja pokazuje sličnost između TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika i u Hrvatskoj i u usporednoj skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 30 i Tablica 31).

Tablica 30 Reakcija TEA poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021. i 2022.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2021.					
Da	23,3	6/18	20,1	Finska 3,7	Grčka 38,9
Da – intenzivirani početni planovi	15,5	12/18	18,5	Poljska 10,1	Irska 32,7
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	29,3	10/18	29,8	Poljska 11,3	Švedska 50,6
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	31,9	7/18	31,6	Luksemburg 13,2	Poljska 65,4
2022.					
Da	17,8	9/17	19,9	Slovenija 8,0	47,3 Grčka
Da – intenzivirani početni planovi	18,5	11/17	20,8	Poljska 4,13	Njemačka 32,9
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	34,8	6/17	27,7	Poljska 6,0	Švedska 47,0
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	28,9	8/17	31,6	Španjolska 18,7	Poljska 52,1

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 31 Reakcija 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021. i 2022.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2021.					
Da	15,1	5/18	12,9	Finska 4,0	Cipar 38,6
Da – intenzivirani početni planovi	20,7	6/18	17,8	Italija 4,5	Irska 35,6
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	33,0	12/18	32,3	Slovačka 11,7	Švedska 49,4
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	31,3	10/18	37,0	Luksemburg 7,0	Slovačka 65,7
2022.					
Da	13,8	7/17	13,1	Slovenija 4,0	Luksemburg 33,1
Da – intenzivirani početni planovi	27,9	3/17	21,5	Poljska 8,7	Rumunjska 31,3
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	33,1	7/17	29,0	Poljska 13,5	Slovenija 48,5
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	25,2	15/17	36,4	Luksemburg 22,2	Poljska 56,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane ili su imale planove nisu bile zatečene, jer su intenzivirale njihovu primjenu.

Veliko je učešće anketiranih poduzetnika u Hrvatskoj s izraženom namjerom digitalizacije prodaje u sljedećih 6 mjeseci i po tome su uz Irsku i Luksemburg. Ako to ne ostane na razini namjera, onda će to biti dobra priprema za pristup udaljenim kupcima, domaćim i stranim (Tablica 32)

Tablica 32 Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2021. i 2022.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2021.					
TEA poduzetnici	57,3	3/18	40,6	Francuska 9	Irska 66,2
'odrasli' poduzetnici	52,5	2/18	29,0	Poljska 4,1	Irska 56,5
2022.					
TEA poduzetnici	50,1	4/17	41,2	Francuska 17,6	Luksemburg 55,0
'odrasli' poduzetnici	49,2	1/17	27,7	Poljska 14,7	Hrvatska 49,2

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po mišljenju intervjuiranih eksperata o procesu digitalizacije potaknute pandemijom COVID-19, s prosječnom ocjenom od 6,06²⁰ Hrvatska je točno u prosjeku EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (6,06), što je pozitivan pomak u odnosu na 2021. godinu kada je Hrvatska s ocjenom 5,21 bila ispod prosjeka EU. Time se smanjuje udaljenost od najboljih u 2022. godini: Litve (7,26) i Slovenije (6,79).

Zadovoljstvo načinom kako je vlada reagirala na pandemiju COVID-19 je u Hrvatskoj veća među 'odraslim' poduzetnicima nego TEA poduzetnicima. Ocjene ove dvije grupe poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju nisu toliko različite kao u Hrvatskoj (Tablica 33 i Tablica 34). Obje skupine poduzetnika su najbolje ocijenile vladinu reakciju u 2020. godini, ali se zadovoljstvo smanjilo do 2023. godine.

Tablica 33 Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % TEA poduzetnika s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	40,2	6/12	43,4	Poljska 27,0	Luksemburg 75,6
2021.	29,1	9/16	31,6	Slovačka 13,2	Luksemburg 58,5
2022.	26,0	14/16	33,3	Slovačka 17,2	Luksemburg 65,5

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje (u 2020. godini bez Njemačke i Nizozemske; u 2021. godini bez Njemačke i Irske) 2022.?

Tablica 34 Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	58,5	3/12	45,5	Španjolska 28,3	Luksemburg 72,7
2021.	45,5	4/16	36,4	Slovačka 15,1	Luksemburg 73,7
2022.	38,6	7/16	37,7	Latvija 16,1	Luksemburg 67,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje (u 2020. godini bez Njemačke i Nizozemske; u 2021. godini bez Njemačke i Irske) 2022.?

²⁰ Raspon ocjena 0-10

Intervjuirani eksperti su kritičniji o djelotvornosti vladinih reakcija u Hrvatskoj: s prosječnom ocjenom od 5,26 (korištenjem skale 0-10) su na razini prosjeka ocjena (5,51) koje su dali eksperti za djelotvornost vladinih reakcija u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Najviše ocjene za vladine mjere dali su eksperti u Francuskoj (7,6) i Nizozemskoj (7,29).

Održivi razvoj i poduzetništvo

Održivi razvoj se godinama provlači kroz vladine politike, programe, strateške rasprave u poduzećima, u obrazovanju, najčešće bez operacionalizacije, odnosno bez indikatora za praćenje ostvarenja. Tek je inicijativom Ujedinjenih nacija postignuta usuglašenost o globalnoj suradnji na realizaciji ciljeva održivog razvoja²¹. Aktualna agenda održivog razvoja, prihvaćena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u 2015. godini strukturirana je oko 17 ciljeva za razdoblje 2015.-2030., čijim ostvarenjem se trebaju ostvariti ekonomski, društveni i okolišni efekti:²²

- Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima
- Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu
- Cilj 3. Zdravlje - Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija
- Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja
- Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke
- Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve
- Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve
- Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
- Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
- Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država
- Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim
- Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje
- Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica
- Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj
- Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti
- Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama
- Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

Budući da ovi ciljevi naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet, GEM istraživanje ima od samog početka jedno pitanje koje je relevantno za razumijevanje DOBROBIT ZA SVE LJUDE (Tablica 35).

²¹ <https://sdgs.un.org/2030agenda>

²² Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odras, Zagreb

Tablica 35 Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	76,4	2/11	61,9	Latvija 49,1	Slovenija 81,3
2021.	75,2	2/12	61,8	Poljska 46,7	Slovenija 81,6
2022.	78,2	2/12	64,7	Poljska 34,5	Slovenija 82,2

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Velika većina anketirane odrasle populacije u Hrvatskoj u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost.

U 2022. godini su ponovljena pitanja koja su bila uključena u GEM istraživanja 2021. godine u cilju dobivanja uvida u kojoj mjeri su poduzetnici svjesni UN agende o ciljevima održivog razvoja (Tablica 36 i Tablica 37).

Tablica 36 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2022. godine

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	81,0	5/17	73,5	Švedska 60,0	Rumunjska 88,8
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	82,5	4/17	74,6	Njemačka 54,5	Slovenija 93,0
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	64,8	3/17	53,5	Poljska 28,0	Rumunjska 76,9
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	63,0	2/17	51,8	Francuska 27,0	Luksemburg 72,3
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	54,8	3/17	41,6	Francuska 19,4	Poljska 59,6
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	27,8	8/13	26,9	Cipar 14,1	Poljska 43,2
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	64,5	5/13	58,9	Francuska 40,2	Poljska 78,5

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 37 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2022.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	71,2	7/17	70,3	Njemačka 50,3	Poljska 91,9
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	82,2	4/17	73,4	Cipar 56,9	Poljska 90,6
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	68,6	3/17	51,6	Poljska 33,3	Rumunjska 83,0
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	68,5	4/17	59,4	Slovenija 48,1	Poljska 69,8
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	54,1	3/17	42,7	Španjolska 27,3	Poljska 75,9
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	30,3	3/13	28,4	Grčka 17,3	Poljska 60,3
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	71,1	3/13	52,7	Francuska 27,5	Rumunjska 88,7

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj, obje grupe poduzetnika (TEA i 'odraslih') izrazili su u 2022. godini osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Visoko učešće anketiranih poduzetnika sa stavom da su društveni / okolišni razlozi važniji od profita nije u potpunosti praćeno i ocjenama (u skali 0-10) koje su dali intervjuirani eksperti o tome da li poduzetnici daju prevagu društvenim i okolišnim razlozima u odnosu na profit prilikom poslovnog odlučivanja. Ekspertske ocjene (4,88) za Hrvatsku su i niže od prosjeka EU zemalja (5,26).

Tablica 38 Ocjene eksperata o izabranim dimenzijama ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, 2022.

	Hrvatska	EU		
	%		Najmanji	Najveći
Društveni interes važniji od profita	4,88	5,26	Rumunjska 3,96	Francuska 6,39
Ulagачi vrednuju društvenu odgovornost	4,81	5,12	Španjolska 4,43	Litva 6,39
Ekološka i energetska praksa u funkciji održivosti	5,33	5,88	Poljska 4,69	Latvija i Litva 6,74
Koncept održivosti dio poslovne i opće kulture	5,49	5,63	Poljska 4,0	Švedska 7,29
Vladina podrška pothvatima fokusiranim na održivost	4,31	4,86	Poljska 2,94	Švedska 5,93

Hrvatska je ispod EU prosjeka u svim promatranim dimenzijama održivog razvoja - posebno treba upozoriti na najnižu ocjenu vladine podrške pothvatima fokusiranim na održivost.

Zbog toga su korisne inicijative na osvještavanju poduzetnika o održivom razvoju: Hrvatska gospodarska komora na svojoj web stranici najavljuje zaokret prema ciljevima održivog razvoja i zelenoj tranziciji, a Hrvatska udruga poslodavaca daje informaciju o UN ciljevima održivog razvoja. Za daljnju operacionalizaciju primjene UN ciljeva održivog razvoja u oblikovanju strategija razvoja i poslovnih modela kojima se to može ostvariti, bilo bi dobro da se istraže stavovi članova tih asocijacija o UN ciljevima održivog razvoja, korištenjem GEM pristupa. Na taj način se mogu usporediti stavovi sa EU zemljama u kojima se provodi GEM istraživanje, te pokrenuti rasprava o suradnji s istraživačkim sektorom jer za primjenu pojedinih ciljeva su potrebna nova znanja i nova rješenja o promjena na poslovnih / proizvodnih procesa.

Pod povećalom 3

Spremnost hrvatskih poduzeća za zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost – više znanja je potrebno, manje zakonodavnih prepreka

Hrvatska gospodarska komora s tvrtkom Aposlon provodi u 2023. godini istraživanje o spremnosti hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju. Prvi puta je istraživanje provedeno od 1. srpnja do 30. rujna 2021. godine. U istraživanju su sudjelovala mala, srednja i velika poduzeća iz osam skupina djelatnosti prema nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (NKD):

Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (NKD A)

Rudarstvo i vađenje (NKD B)

Prerađivačka industrija (NKD C)

Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (NKD D)

Trgovina na veliko i malo (NKD G)

Promet i skladištenje (NKD H)

Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (NKD I)

Informacije i komunikacije (NKD J)

U 2023. godini će biti uključene i tvrtke iz sektora: (NKD E) Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša i (NKD F) Građevinarstvo.

Prema istraživanju iz 2021. godine od 192 tvrtke, više od 60 % ispitanih tvrtki zelenu tranziciju ne percipira kao priliku.

Za prepoznavanje potencijalnih prepreka u provedbi zelene tranzicije ispitanici su prema važnosti poredali sljedeće potencijalne prepreke:

- zakonodavni okvir;
- financiranje projekata;
- administracija;
- stručnost postojećih kapaciteta;
- dostupnost tehnoloških rješenja.

U svrhu utvrđivanja trenutačnog stanja na području strateškog planiranja zelene tranzicije ispitanici su odgovarali na pitanja imaju li vlastitu strategiju zelene tranzicije te, ako nemaju, namjeravaju li ju izraditi. Najveći udio ispitanika (60,2%) nema strategiju za zelenu tranziciju, ali je planira izraditi, 15,7% ispitanika ima strategiju, dok njih 15,1% nema i ne planira je izraditi.

Najveći broj ispitanika (37,3%) odgovorio je da svoju investiciju u zelenu tranziciju planira na području povećanja energetske učinkovitosti ulaganjem u infrastrukturu; 34,9% ispitanika planira investirati u povećanje udjela korištenja obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji energije; 34,3% ispitanika odabralo je digitalizaciju koja će omogućiti veću operativnu i energetska učinkovitost; 27,7% u ulaganje u inovacije i nove tehnologije te 19,3% ulaganje u razvoj novih usluga i proizvoda u skladu sa zelenom tranzicijom.

Najveći broj ispitanika je identifikira potrebu za dodatnom edukacijom i informiranjem o procesima i pojmovima zelene tranzicije. Na drugom i trećem mjestu su informacije o financiranju projekata, te potrebu savjetovanja o dostupnim rješenjima na području zelene tranzicije i kako pripremiti projekt, kako naći partnere.

Više informacija dostupno je u Brošuri Analiza spremnosti hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost: <https://hgk.hr/documents/apsolonbrosurawebpages618e6f81b5c2b.pdf>.

Izvor informacija: Adriana Grzunov, viši stručni suradnik, Odjel za energetiku, zaštitu okoliša i komunalno gospodarstvo, Sektor za industriju i održivi razvoj, Hrvatska gospodarska komora

Hrvatska udruga poslodavaca <https://www.hup.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja-2030.aspx> :

Predstavljanje EU Standarda za izvještavanje o održivosti 25.5.2022. godine je dobar primjer osvještavanja o transformaciji poslovnog, političkog, obrazovnog i medijskog djelovanja prema konceptu održivosti (koje uključuje dobrobit za ljude i dobrobit za planet). Predstavljanje je organizirala Europska savjetodavna skupina za financijsko izvještavanje (EFRAG), zaduženo tijelo od strane Europske komisije za izradu nacrtu EU standarda izvješćivanja o održivosti, i Institut za društveno odgovorno poslovanje (IDOP) u suradnji s RRIF-om, Hrvatskom udrugom poslodavaca i UN Global Compact Mrežom Hrvatska.

Budući da je u toku intenzivna rasprava o definiranju UN ciljeva održivog razvoja 2050, potrebne su izuzetno koordinirane politike i programi kojima će se svi (ljudi i institucije) uključiti u ostvarivanje tih ciljeva. GEM istraživanje ima indikatore koji mogu obogatiti metriku praćenja realizacije UN ciljeva održivog razvoja (Pod povećalom 1).

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Uključenost i teritorijalna uravnoteženost poduzetničke aktivnosti predstavljaju svojevrsni indikator kvalitete života u zemlji, a sektorska specijalizacija upućuje na moguću stratešku prednost i konkurentnost. Pokazatelji rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti relevantni su za praćenje ostvarivanja UN održivih razvojnih ciljeva ²³(cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10 Smanjenje nejednakosti; cilj 5 Rodna ravnopravnost; cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura; cilj 4 Kvalitetno obrazovanje; cilj 17 Partnerstvo...).

Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti temelji se samo na pokazateljima o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (poslovni pothvati do 3,5 godina starosti - TEA).

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob

Jaz u rodnoj neuravnoteženosti poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj zadržava se na razini koja je iznad prosjeka EU zemalja (u 2022. godini je 1,8 puta više muškaraca od žena s novopokrenutim poslovnim pothvatima) (Tablica 39). Visoka nezaposlenost i siromaštvo obično 'tjeraju' i žene na samozapošljavanje zbog nužde (npr. Španjolska, Rumunjska). Međutim, uravnoteženiji odnos muškaraca i žena u poduzetničkoj aktivnosti može biti prisutan i u visoko razvijenim zemljama (npr. Austrija 1,2 u 2022.), kada žene češće postaju poduzetnički aktivne zbog uočene prilike.

Tablica 39 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2020.	16,1	9,3	1,7	1,8	1,2 Španjolska, Njemačka
2021.	15,5	9,2	1,7	1,5	1,0 Španjolska, Rumunjska
2022.	17,0	9,5	1,8	1,6	1,0 Španjolska

Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji²⁴.

Muškarci i žene razlikuju se po razlozima pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 40).

²³ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 2.6.2023.

²⁴ Po mišljenju intervjuiranih eksperata u 2021. godini, ocjena podrške ženama u njihovim poduzetničkim aktivnostima u Hrvatskoj (4,31) je ispod prosjeka ocjena eksperata u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (5,14) (skala ocjena 0-10). Najviše ocjene imale su Finska (7,26) i Litva (7,02). U 2022. godini ova pitanja nisu bila dio GEM istraživanja.

Tablica 40 Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %* - 2022.

	Muškarci	Žene
Napraviti promjenu u svijetu	38,2	42,6
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	55,5	37,0
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	28,2	23,3
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	67,4	73,3

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

Muškarci značajnije češće ulaze u poduzetničku aktivnost nego žene jer žele 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod' (55,5 vs.37,0). Za oko šest postotnih poena žene češće nego muškarci pokreću poslovni pothvat jer nemaju mogućnost zaposlenja, ali i zbog toga što žele napraviti promjenu u svijetu. Obiteljsku tradiciju češće nastavljaju muškarci (28,2 vs. 23,3).

Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi daje prilično stabilan obrazac u kojem dominiraju dobne skupine 25-34 i 35-44. U Hrvatskoj te dobne skupine čine 67,6% svih pokrenutih poslovnih pothvata ne starijih od 3,5 godina, a u EU 59,5%. (Tablica 41).

Tablica 41 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2020.	14,8	37,3	24,4	16,5	7,0
2021.	13,5	37,3	22,8	17,7	8,8
2022.	9,4	41,0	26,6	16,6	6,5
EU 2020.	14,7	30,9	25,8	18,4	10,3
EU 2021.	12,5	31,3	27,5	19,0	9,7
EU 2022.	14,1	30,9	28,6	16,9	9,5
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	15,1	31,0	25,2	18,2	10,5
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	13,5	30,2	26,9	18,8	10,7
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	13,8	33,9	23,1	17,9	10,3

U 2022. godini najveće razlike između Hrvatske i usporednih skupina (EU i zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) su u kategoriji najmlađih i najstarijih, u kojima Hrvatska ima najmanje učešće osoba s novo pokrenutim poslovnim pothvatom: 9,4% vs. 14,1% EU vs. 13,8% u zemljama s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku u kategoriji mladih i 6,5% vs. 9,5% EU vs. 10,3% u kategoriji najstarijih.

Povezivanje obilježja rodnosti i dobi, daje dodatnu informaciju o rodnoj neuravnoteženosti. Iako podaci osciliraju iz godine u godinu, najveća rodna neuravnoteženost je u mlađim dobnim skupinama. U 2022. godini najveća rodna neuravnoteženost u novo pokrenutim poslovnim pothvatima bila je u najmlađoj dobnoj skupini (18-24 godine starosti) i u dobnoj kategoriji 35-44 godina (i u prethodnim godinama ova kategorija je bila među prve tri s najvećom rodnom neuravnoteženošću). Najveća rodna uravnoteženost je u svim promatranim godinama u kategoriji dobi 45-54 godina (Tablica 42).

Tablica 42 Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene

Dobne skupine	TEA Muškarci / TEA Žene		
	2020.	2021.	2022.
18-24	1,4	2,8	2,4
25-34	2,3	1,3	1,7
35-44	2,3	1,9	2,1
45-54	1,3	1,4	1,3
55-64	2,4	3,1	1,6
Prosjek	1,9	1,7	1,8

Razlike u intenzitetu poduzetničke aktivnosti ovisno o rodosti i dobnj strukturi naglašavaju potrebu razumijevanja konteksta, odnosno poduzetničke okoline u kojoj muškarci i žene donose takve odluke. Kontekst (poduzetnička okolina) mora osigurati uvjete u kojim žene mogu ostvarivati svoje poduzetničke aktivnosti ravnopravno s muškarcima, u svim dobnim skupinama (npr. jaslice, vrtići, obroci u školama i na radnom mjestu, intenzivnije korištenje roditeljnog dopusta očeva, briga o starijima, kulturološki stav prema ulozi žena u obitelji...).

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

GEM istraživanje već godinama potvrđuje da je individualna poduzetnička aktivnost određena znanjem i vještinama u prepoznavanju prilika i transformaciji prepoznatih prilika u poslovne pothvate, a onda i u vođenju tih poslovnih pothvata kroz fazu rasta. Konceptualni okvir GEM istraživanja i korišteni istraživački alati (upitnici) polaze od prepoznavanja razine obrazovanja pojedinaca i obrazovanje za poduzetničke kompetencije kao komponentu poduzetničke okoline u kojoj djeluju pojedinci.

Korištenje tih informacija je izuzetno značajna za nositelje nacionalnih politika kako bi mogli pratiti promjene u kapacitetu znanja za poduzetničko djelovanje na nacionalnoj, po mogućnosti i na sub-nacionalnoj, razini, ali i za procjenu postignuća određenih UN ciljeva održivog razvoja (npr. cilj 4 Kvalitetno obrazovanje; cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10 Smanjenje nejednakosti; cilj 5 Rodna ravnopravnost; cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura; cilj 17 Partnerstvo...).

Obrazovaniji ljudi su i poduzetnički aktivniji, ne samo u Hrvatskoj nego i u grupi zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje, grupa zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) (Tablica 43).

Tablica 43 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Tercijarno obrazovanje	Postdiplomsko obrazovanje
2020.	4,3	11,7	15,1	12,7
2021.	3,7	10,3	14,4	27,1
2022.	5,4	10,8	16,2	23,1
EU				
EU, 2020.	6,1	6,9	10,2	11,0
EU, 2021.	5,2	7,1	9,4	12,1
EU, 2022.	5,8	7,4	10,9	11,3
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	10,2	11,0	14,8	16,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	8,9	11,0	12,1	14,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	8,5	10,8	13,5	16,0

Obrazovna razina ljudi utječe i na poduzetničke atribute - obrazovaniji ljudi češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i češće namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine (Tablica 44).

Tablica 44 Obrazovna razina i poduzetnički atributi - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti*

Obrazovna razina		Vide dobre prilike u sredini gdje žive u narednih 6 mjeseci		Imaju znanje i vještine za pokretanje poslovnog pothvata		Imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine		Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine	
		Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	2020.	4,5	4,4	9,9	2,8	5,3	3,6	6,3	3,1
	2021.	4,9	3,9	8,8	2,4	5,1	1,6	6,0	2,7
	2022.	5,5	2,8	6,7	2,6	4,4	2,7	4,2	3,5
Srednja škola	2020.	57,9	56,9	60,0	54,8	58,3	52,4	58,7	54,3
	2021.	62,6	53,9	62,0	54,2	57,4	56,5	59,2	55,6
	2022.	61,1	53,3	60,4	53,9	56,5	52,9	57,8	54,2
Tercijarno obrazovanje	2020.	32,3	33,0	24,0	36,7	30,9	37,4	30,2	36,1
	2021.	27,0	35,3	26,8	36,3	32,5	34,7	30,3	34,9
	2022.	27,0	37,1	27,6	34,9	32,1	36,0	32,5	34,0
Postdiplomsko obrazovanje	2020.	5,0	5,5	5,2	5,7	5,1	6,4	4,2	6,4
	2021.	5,5	6,9	2,5	7,2	5,0	7,2	4,6	6,7
	2022.	6,1	6,8	4,6	8,6	6,7	8,4	5,1	8,4
Ukupno (po godinama)		100	100	100	100	100	100	100	100

*mala razlika do 100% su oni bez obrazovanja

Ovaj stabilni obrazac povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, uvjerenost o vlastitoj osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera pokretanja poslovnog pothvata) obavezuje obrazovni sektor da osigura svima pristup obrazovanju za poduzetničke kompetencije. Bez toga, obrazovanje kao komponenta poduzetničke okoline ne doprinosi stimuliranju poduzetničke aktivnosti, nego je dio ograničenja za jačanje individualnog kapaciteta za poduzetničko djelovanje.

Strah od promašaja utječe na oblikovanje namjera a još više na odluku o pokretanju poslovnog pothvata. Od 2021. godini, razlike u prisutnosti straha od promašaja prilikom odlučivanja o pokretanju poduzetničkog pothvata, ovisno o obrazovnoj razini, vrlo su vidljive. To se potvrdilo i u 2022. godini: 59% svih ispitanika s nižim od srednjoškolskog obrazovanja ne bi pokrenulo poslovni pothvat zbog straha od promašaja; 55% ispitanika sa srednjoškolskim obrazovanjem i 48% onih s višom razinom od srednjoškolskog obrazovanja. I ovi podaci upućuju na značaj obrazovanja za poduzetničke kompetencije, ne samo za prepoznavanje prilika i oblikovanja namjera za poduzetničko djelovanje, nego i za razumijevanju promašaja. Promašaj kao učenje, pri čemu bi oslobođanju od straha od promašaja doprinijelo i da se 'časni' promašaj ne stigmatizira niti od strane institucija (npr. banaka) niti u javnosti.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti bi trebala biti rezultat strateške orijentacije i konkurentnosti gospodarstva. GEM prati ranu poduzetničku aktivnost (mjerenu TEA indeksom) u 11 različitim djelatnosti koje su grupirane u četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima²⁵ (Tablica 45).

Tablica 45 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel sektora u TEA aktivnostima - %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			poduzećima (B2B)	potrošačima (B2C)
2020.	10,9	20,2	33,7	35,1
2021.	11,2	26,6	25,6	36,6
2022.	11,2	23,3	32,7	32,8
EU				
EU, 2020.	6,2	19,0	31,1	43,7
EU, 2021.	6,5	22,4	26,6	44,5
EU, 2022.	5,1	21,5	29,0	44,5
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	4,1	20,8	25,3	49,8
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	4,1	21,4	24,6	49,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	3,9	19,6	26,6	49,8

U 2022. godine Hrvatska i dalje ima značajnije više pokrenutih poslovnih pothvata u ekstraktivnoj industriji (više nego dvostruko), a značajnije manje u sektoru usluga za potrošače (za oko 24%), uspoređeno s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u sve tri promatrane godine.

Ovakvu stabilnu sektorsku rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti (mjerenu novo pokrenutim poslovnim pothvatima) treba promatrati iz perspektive agilnosti poslovnog sektora za prepoznavanje prilika i njihovu transformaciju u konkurentne proizvode / usluge, u kontekstu kvalitete poduzetničke okoline. Brojna međunarodna istraživanja upozoravaju na ograničavajuću ulogu niza komponenti poslovne okoline – na primjer, Global Innovation Index 2022 (WIPO, 2022:120) rangira poslovnu okolinu u Hrvatskoj na 127. mjesto od 132 zemlje; istraživačko razvojnu suradnju sveučilišta i poslovnog sektora - rang 108/132; razvoj klastera, rang 122/132. Ova ograničenja upućuju na potrebu dodatne analize razloga zašto postojeća sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti ne doprinosi jačanju konkurentnosti i zašto se ne mijenja.

²⁵ Ekstraktivna industrija: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo; Prerađivačka industrija: građevinarstvo, prehrambena industrija, transport, komunikacije, komunalne usluge, veleprodaja; Usluge orijentirane poduzećima (B2B): financijske usluge, nekretnine, sve poslovne usluge; Usluge orijentirane potrošačima (B2C): maloprodaja, motorna vozila, hotelski smještaj, ugostiteljstvo, zdravstvene usluge, obrazovanje, socijalne usluge, rekreativne djelatnosti.

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

Regionalnu rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti GEM istraživanje prati korištenjem grupiranja NUTS3 statističkih teritorijalnih jedinica (županije i Grad Zagreb), po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica
- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska
- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

Promatrano razdoblje 2019.-2022²⁶ . omogućava usporedbu pre-pandemijske 2019. godine i pandemijske 2020. i 2021. godine, te post-pandemijske 2022. godine. Jedino je regija Istra, Primorje i Gorski Kotar imala kontinuirani rast poduzetničkih aktivnosti u cijelom razdoblju. Ostale regije pokazuju uglavnom zadržavanje na istoj ili sličnoj razini (Tablica 46), osim Like i Banovine čija poduzetnička aktivnost je doživjela rast u dva skoka (prvi u pandemijskim godinama na TEA 9,6% / 9,0% i drugi skok na TEA 14,7% u 2022. godini).

Tablica 46 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2019.	13,5	9,5	7,4	5,1	10,5	12,1	9,7
2020.	13,2	13,1	10,2	9,6	13,1	14,8	12,7
2021.	13,1	9,1	13,2	9,0	14,8	13,1	12,4
2022.	14,7	10,4	7,8	14,7	16,2	15,7	13,3

Pokretanju poslovnog pothvata prethodi prepoznavanje prilike i oblikovanje namjere da se neka osoba poduzetnički aktivira. Vrlo stabilne regionalne razlike u razini prepoznavanja prilika ipak nisu i odrednica intenziteta poduzetničke aktivnosti. Na primjer, najviša razina prepoznavanja prilika u Zagrebu u svim promatranim godinama (četiri puta više nego u Lici i Banovini), ne rezultira i toliko većom poduzetničkom aktivnosti. U 2022. godini se intenzitet pokretanja novih poslovnih pothvata čak izjednačava (TEA 14,7%), a razlika u prepoznavanju prilika je povećana (4,5 puta više u Zagrebu i okolici nego u Lici i Banovini) (Tablica 47). To može značiti da u Zagrebu i okolici postoje i druge opcije (zapošljavanje umjesto samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata), dok su u Lici i Banovini takve opcije ograničene.

Tablica 47 Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Ukupno
2019.	27,4	14,9	18,1	7,3	12,7	19,5	100
2020.	27	14,2	18,2	8,4	11,7	20,5	100
2021.	28,3	15,5	16,9	7,3	13,6	18,4	100
2022.	29,7	13,9	15,5	6,5	13,2	21,2	100

²⁶ Samo u ovom dijelu provedene analize korišteno je razdoblje 2019.-2022. kako bi se mogle komentirati promjene na sub-nacionalnoj razini između pred-pandemijske i post-pandemijske godine.

Uz prepoznavanje prilika za pokretanje poslovnog pothvata potrebna je i namjera da se to učini. Namjera može biti rezultat različitih razloga / motivacije: ili nužde ili (nema druge opcije ostvarivanja prihoda) ili na želji da se iskoristi neka prepoznata prilika (Tablica 48).

Tablica 48 Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2019.	27,7	23,7	19,4	23,0	24,5	31,8	25,6
2020.	30,7	27,6	26,8	23,6	33,3	36,8	30,5
2021.	25,9	22,9	27	25,1	34,4	32,8	27,9
2022.	28,1	25,2	20,8	21,6	29,0	29,9	26,4

Ovisno o regiji u kojoj žive ispitanici razlikuje se struktura razloga zašto se netko odlučuje pokrenuti poslovni pothvat (Tablica 49).

Tablica 49 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje, 2022. - % odrasle populacije

	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
Napraviti promjenu u svijetu	45,3	35,8	36,6	57,1	26,7	42,0	40,6
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	57,7	41,3	62,0	41,8	41,7	42,2	47,8
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	17,5	37,7	40,0	28,6	21,7	29,9	29,2
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	61,4	82,6	84,1	79,3	68,3	67,3	73,8

'Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' dominira nad svim ostalim razlozima u svim regijama, međutim najviše je zastupljen razlog u tri regije koje imaju najniži BDP pc i najvišu razinu rizika od siromaštva : Slavonija i Baranja, Lika i Banovina, Sjeverna Hrvatska.

U ostvarivanju promjena na regionalnoj razini kroz poduzetničku aktivnost važnu ulogu ima i strah od promašaja (Tablica 50).

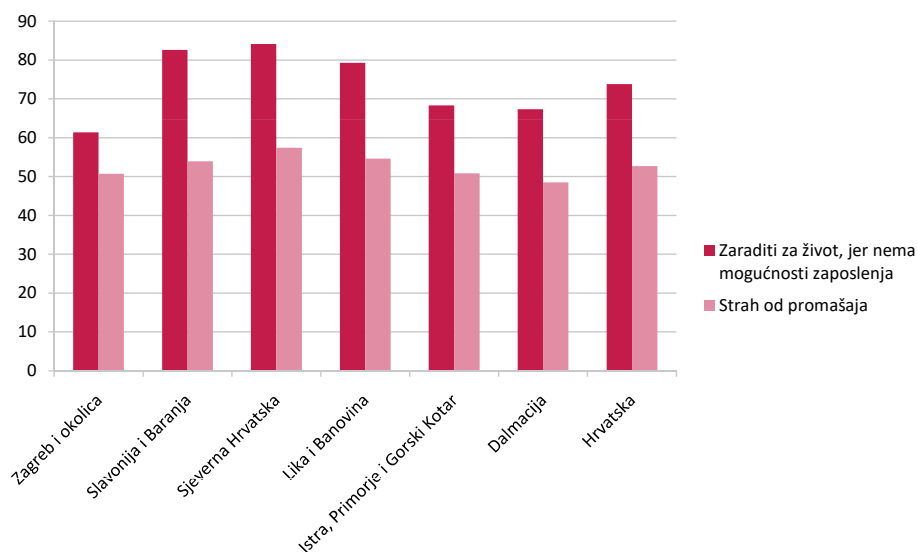
Tablica 50 Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2019.	47,5	56,4	49,4	50,0	51,2	53,1	51,1
2020.	59,2	54,3	51,1	56,3	52,0	56,9	55,4
2021.	48,7	49,9	52,6	46,5	46,7	52,6	49,9
2022.	50,7	53,9	57,4	54,6	50,8	48,5	52,7

Strah od promašaja je vrlo stabilna kategorija ponašanja, podjednako prisutna u različitim regijama i bez naročitih oscilacija u promatranom razdoblju. Najveći porast ljudi sa strahom od promašaja bio je 2020. godine u Zagrebu (vjerojatno zbog potresa) i u 2022. godini u Sjevernoj Hrvatskoj.

Pokretanje poslovnih pothvata iz nužde (jer nema mogućnosti zaposlenja) povlači za sobom ipak i nešto izraženiji strah od promašaja (Slika 4).

Slika 4 Regionalna dimenzija pokretanja poslovnog pothvata iz nužde i strah od promašaja, 2022. - % odrasle populacije

Zanimljivo je istaknuti, da je 'napraviti promjenu' (u svijetu, ali to podrazumijeva i u svojoj sredini) najčešće prepoznat kao razlog za pokretanje poslovnog pothvata u 2022. (ali i u 2021. godini) u Lici i Banovini, jednoj od najdepriviranijih regija, u kojoj samo 6,5% odrasle populacije vidi dobru priliku za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci (Tablica 47), što ukazuje na neprihvatanje postojećeg stanja.

Regionalne razlike u prepoznavanju prilika, razlozima i namjerama za ulazak u poduzetničku aktivnost, te po strahu od promašaja (Tablice 47 – 50) jak su argument o potrebi regionalne politike temeljene na utvrđenim problemima i o potrebi profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Dugotrajne regionalne razvojne razlike u Hrvatskoj potvrđuju razni pokazatelji, kao što je bruto domaći proizvod po stanovniku, stopa (ne)zaposlenosti, obrazovna struktura stanovništva, koncentracija poduzeća i sl., ali i pokazatelji poduzetničkog kapaciteta. Obje grupe pokazatelja doprinose boljem razumijevanju stanja razvijenosti pojedinih 'regija' i razloga tog stanja.

Od 2010. godine razvijenost na razini područnih / lokalnih jedinica prati se i kompozitnim indeksom razvijenosti²⁷. Budući da se ovom publikacijom prikazuju rezultati GEM istraživanja za 2022. godinu, korišten je zadnji raspoloživi indeks razvijenosti koji se primjenjuje od 1.1.2018. godine²⁸ prilikom razvrstavanja županija u 4 skupine – 2 ispodprosječne i 2 iznadprosječne skupine:

- u I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave: Bjelovarsko-bilogorska

²⁷ Do sada su provedena tri izračuna indeksa razvijenosti: 2010. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2010.-2013.), 2013. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2014.-2016.), te krajem 2017. godine za 3-godišnje razdoblje 2018-2020. Indeks razvijenosti izračunat je kao prilagođeni prosjek standardiziranih vrijednosti odabranih pokazatelja u određenom vremenskom razdoblju: prosječni dohodak po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, prosječni izvorni prihod jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanja stanovništva i stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje), indeks starenja. <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741> <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

²⁸ Iako je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju (članci 15, 16, 17) predviđeno aktualiziranje indeksa razvijenosti u 3-godišnjim razmacima, to se nije dogodilo. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_12_123_2799.html. Objašnjenje Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije zašto indeks razvijenosti nije aktualiziran je da se čekaju rezultati iz popisa stanovništva 2021., posebno oni koji se odnose na obrazovanost (komunikacija s ministarstvom, 5.6.2023.).

županija, Brodsko-posavska županija, Ličko-senjska županija, Sisačko-moslavačka županija, Virovitičko-podravska županija i Vukovarsko-srijemska županija.

- u II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave: Karlovačka županija, Koprivničko-križevačka županija, Krapinsko-zagorska županija, Osječko-baranjska županija, Požeško-slavonska županija i Šibensko-kninska županija.
- u III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave: Međimurska županija, Splitsko-dalmatinska županija, Varaždinska županija i Zadarska županija.
- u IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave: Dubrovačko-neretvanska županija, Grad Zagreb, Istarska županija, Primorsko-goranska županija i Zagrebačka županija.

Radi dobivanja boljeg uvida u povezanost poduzetničke aktivnosti i pokazatelja razvijenosti za svaku 'regiju' izrađena je osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti, koji su korišteni iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci). Pri tome je uočen problem raspoloživosti pokazatelja razvijenosti na sub-nacionalnoj razini: ili ih nema ili su vremenski neusklađeni ili su vremenski redundantni (npr. indeks razvijenosti koji se koristi za razvrstavanje teritorijalnih jedinica od 1.1.2018. godine izračunat je na temelju prilagođenog prosjeka standardiziranih vrijednosti odabranih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.).

U ovoj publikaciji osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti za 'regiju' je siromašnija jer ne sadrži podatke o najvažnijem resursu – ljudskom kapitalu, tj. podatke o obrazovanosti. Taj podatak prikuplja se putem popisa stanovništva, a podaci o obrazovnoj strukturi stanovništva iz popisa stanovništva iz 2021. godine još nisu raspoloživi.

'Tvrdi' pokazatelji uključeni u osobnu kartu 'regija':

- temeljni pokazatelji (površina, stanovništvo, vitalni indeks).
- o razvijenosti (indeks razvijenosti, bruto domaći proizvod, nezaposlenost, rizik od siromaštva)
- o poslovnoj demografiji i poslovnoj uspješnosti.

Izvori za korištene „tvrde“ pokazatelje razvijenosti 'regija' su:

- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Vrijednosti indeksa razvijenosti prema modelu iz 2017. godine na županijskoj razini izračunate su korištenjem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016., Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2020. godina
na temelju procjene broja stanovnika iz podataka Popisa stanovništva 2011.
<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/bdp-i-nacionalni-racuni/godisnji-bdp/>
- Broj stanovnika, 2021. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2021., Priopćenje DZS od 30.9.2022.
<https://podaci.dzs.hr/media/gr3dlry2/stan-2022-3-1-procjena-stanovni%C5%A1tva-republike-hrvatske-u-2021.pdf>
Procjena broja stanovnika sredinom 2021. izračunata je na temelju podataka Popisa 2021.
- Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih), 2021. godina – Priopćenje DZS od 21.7.2022.
<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29028>
- Nezaposlenost, 2022. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)

- Stopa rizika od siromaštva, 2021. godine

Stopa rizika od siromaštva je postotak osoba koje imaju raspoloživi ekvivalentni dohodak ispod praga rizika od siromaštva. Stopa rizika od siromaštva ne pokazuje koliko je osoba stvarno siromašno, nego koliko njih ima dohodak ispod praga rizika od siromaštva. Prag rizika od siromaštva postavljen je na 60% od srednje vrijednosti (medijana) ekvivalentnoga raspoloživog dohotka svih osoba. Prag rizika od siromaštva u 2021. za jednočlano kućanstvo iznosio je 4.839,21 EUR (36.461 HRK) godišnje, dok je za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14 godina iznosio 10.162,32 EUR (76.568 HRK) godišnje.

Stopa rizika od siromaštva za Hrvatsku u 2021. godine je 19,2%, a na subnacionalnoj razini vrijednosti stope rizika od siromaštva utvrđene su za HR NUTS 2

<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178>

Budući da ne postoje stope rizika od siromaštva na razini županija, utvrđene stope na razini HR NUTS 2 korištene su kao najbliža procjena za županije koje pripadaju HR NUTS 2. Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. (HR_NUTS 2021. – HR NUTS 2) statistički je standard koji se primjenjuje za prikupljanje, upisivanje, obradu, analizu i diseminaciju podataka regionalne statistike prema razinama prostorne podjele Republike Hrvatske. Prostorne jedinice za statistiku 2. razine jesu: Panonska Hrvatska, Jadranska Hrvatska, Grad Zagreb i Sjeverna Hrvatska.

Panonska Hrvatska obuhvaća sljedeće županije: Bjelovarsko-bilogorsku, Virovitičko-podravsku, Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku, Vukovarsko-srijemsku, Karlovačku i Sisačko-moslavačku.

Jadranska Hrvatska obuhvaća sljedeće županije: Primorsko-goransku, Ličko-senjsku, Zadarsku, Šibensko-kninsku, Splitsko-dalmatinsku, Istarsku i Dubrovačko-neretvansku.

Grad Zagreb zasebna je statistička regija 2. razine.

Sjeverna Hrvatska obuhvaća sljedeće županije: Međimursku, Varaždinsku, Koprivničko-križevačku, Krapinsko-zagorsku i Zagrebačku.

Za potrebe analiziranja regionalnih razlika u poduzetničkoj aktivnosti, u GEM istraživanju, županije su grupirane u šest 'regija', te se indeks razvijenosti koji nosi županija kroz svoju pripadnost NUTS 2, prenosi u GEM 'regije' i izračunava prosjek 'regije' kao aritmetička sredina unešenih vrijednosti indeksa razvijenosti.

- Zaposlenost, 2022. godina

Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ (<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29256>). Broj zaposlenih prikazuje se samo u tablici o uspješnosti poslovanja poslovnih subjekata na temelju podataka iz FINA-e.

- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31.12.2022.

Priopćenje DZS od 9.2.2023.

https://podaci.dzs.hr/media/rhkfip3b/posl-2022-1-2_1-broj-i-struktura-poslovnih-subjekata-u-2022-po-%C5%BEupanjama.pdf

- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2021.

Izvor: FINA; obrada: HGK - ŽK Osijek Podaci su preuzeti s portala: Digitalna komora

Zagreb i okolica

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Grad Zagreb	641,0	768.054	1.198,21	73,3
Zagrebačka	3.060,0	299.983	98,03	63,9
Ukupno/prosjek	3.701,0	1.068.037	288,58	68,6
Rang*	6	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Grad Zagreb	117,76	21.824	175
Zagrebačka	105,89	10.315	83
Prosjek	111,83	16.070	129
Rang*	1	1	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Grad Zagreb	2,8	11,6
Zagrebačka	5,4	18,5
Ukupno/Prosjek	4,1	15,05
Rang*	1	1

*rang temeljen na ukupnim / prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	102.086	133	55.827	73	18.025	23
Zagrebačka	20.145	19	12.000	40	5.264	5
Ukupno/Prosjek	122.231	114	67.827	64	23.289	22
Rang*	1	1	1	1	2	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Grad Zagreb	57.472	144.817	3.127	5,4	396.858
Zagrebačka	9.000	126.623	357	4,0	71.074
Ukupno/Prosjek	66.472	142.055	3.484	5,2	467.932
Rang*	1	1	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Slavonija i Baranja

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Požeško-slavonska	1.823	64.384	35,32	46,8
Brodsko-posavska	2.030	130.844	64,46	52,1
Osječko-baranjska	4.155	258.719	62,27	50,9
Vukovarsko-srijemska	2.454	143.678	58,55	50,0
Ukupno/Prosjek	10.462	597.625	57,12	49,95
Rang*	3	4	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Požeško-slavonska	93,95	7.713	62
Brodsko-posavska	93,45	7.827	63
Osječko-baranjska	96,01	10.002	80
Vukovarsko-srijemska	91,99	8.466	68
Prosjek	93,85	8.502	68
Rang*	6	6	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Požeško-slavonska	10,6	27,0
Brodsko-posavska	12,7	27,0
Osječko-baranjska	13,9	27,0
Vukovarsko-srijemska	12,1	27,0
Ukupno/Prosjek	12,33	27,0
Rang*	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska	2.722	42	1.611	25	1.130	18
Brodsko-posavska	5.892	45	3.290	25	2.220	17
Osječko-baranjska	15.519	60	8.514	33	4.687	18
Vukovarsko-srijemska	6.838	48	3.782	26	2.363	16
Ukupno/Prosjek	30.971	52	17.197	29	10.400	17
Rang*	5	6	5	5	5	4

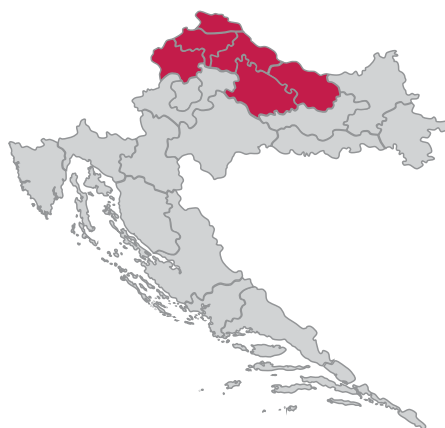
*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Požeško-slavonska	714	76.372	38	5,3	9.352
Brodsko-posavska	1.594	77.388	78	4,9	20.596
Osječko-baranjska	4.446	96.449	242	5,5	46.102
Vukovarsko-srijemska	4.673	215.359	145	3,1	21.700
Ukupno/Prosjek	11.427	116.900	503	4,4	97.750
Rang*	4	2	5	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Sjeverna Hrvatska

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Krapinsko-zagorska	1.229	120.670	98,19	53,6
Varaždinska	1.262	159.747	126,58	51,6
Koprivničko-križevačka	1.748	101.358	57,99	52,4
Bjelovarsko-bilogorska	2.640	102.205	38,71	48,8
Virovitičko-podravaska	2.024	70.648	34,91	51,3
Međimurska	729	105.393	144,57	77,3
Ukupno/Prosjek	9.632	660.021	68,52	55,8
Rang*	4	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Krapinsko-zagorska	98,98	8.182	66
Varaždinska	101,71	11.620	93
Koprivničko-križevačka	98,49	9.571	77
Bjelovarsko-bilogorska	92,58	8.946	72
Virovitičko-podravaska	90,67	7.512	60
Međimurska	100,50	11.000	88
Prosjek	97,16	9.472	76
Rang*	4	4-5	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Krapinsko-zagorska	4,8	18,5
Varaždinska	3,1	18,5
Koprivničko-križevačka	4,9	18,5
Bjelovarsko-bilogorska	9,7	27,0
Virovitičko-podravska	15,1	27,0
Međimurska	4,4	18,5
Ukupno/Prosjek	7,0	21,3
Rang*	3	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska	5.687	47	3.499	29	2.513	21
Varaždinska	9.304	58	5.759	36	2.861	18
Koprivničko-križevačka	5.239	52	3.400	34	1.611	16
Bjelovarsko-bilogorska	5.945	58	3.344	33	1.294	13
Virovitičko-podravska	3.403	48	1.900	27	1.129	16
Međimurska	7.237	69	4.413	42	1.366	13
Ukupno/Prosjek	36.815	56	22.315	34	10.774	16
Rang*	4	4	4	4	4	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Krapinsko-zagorska	2.092	89.156	127	6,0	23.464
Varaždinska	4.120	87.687	202	4,9	46.991
Koprivničko-križevačka	1.814	94.407	87	4,8	19.214
Bjelovarsko-bilogorska	1.270	78.945	56	4,4	16.086
Virovitičko-podravska	749	78.226	41	5,5	9.574
Međimurska	2.468	81.353	128	5,2	30.333
Ukupno/ Prosjek	12.513	85.904	641	5,1	145.662
Rang*	2	4	2	2	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Lika i Banovina

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Sisačko-moslavačka	4.468	140.131	31,36	43,8
Karlovačka	3.626	112.357	30,99	37,1
Ličko-senjska	5.353	42.931	8,02	38,3
Ukupno/Prosjek	13.447	295.419	21,97	39,7
Rang*	1	670	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Sisačko-moslavačka	91,7	8.766	70
Karlovačka	95,2	9.305	75
Ličko-senjska	92,4	10.372	83
Prosjek	93,1	9.481	76
Rang*	5	4-5	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost Prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Sisačko-moslavačka	13,8	27,0
Karlovačka	6,4	27,0
Ličko-senjska	8,2	18,1
Ukupno/Prosjek	9,47	24,0
Rang*	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka	6.968	50	3.655	26	2.252	16
Karlovačka	6.058	54	3.400	30	1.896	17
Ličko-senjska	2.649	62	1.478	34	954	22
Ukupno/Prosjek	15.675	53	8.533	29	5.102	17
Rang*	6	5	6	5	6	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Sisačko-moslavačka	1.772	86.786	64	3,6	20.416
Karlovačka	1.672	86.691	118	7,1	19.292
Ličko-senjska	399	77.893	19	4,9	5.117
Ukupno/ Prosjek	3.843	85.733	201	5,2	44.825
Rang*	6	5	6	1	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Istra, Primorje i Gorski kotar

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Primorsko-goranska	3.588	266.183	74,19	46,9
Istarska	2.813	195.326	69,44	59,5
Ukupno/Prosjeak	6.401	461.509	72,10	53,2
Rang*	5	5	2	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Primorsko-goranska	105,3	13.334	107
Istarska	109,0	12.682	102
Prosjeak	107,1	13.008	104
Rang*	2	2	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva, 2021.
Primorsko-goranska	5,3	18,1
Istarska	3,0	18,1
Ukupno/Prosjeak	4,2	18,1
Rang*	2	2-3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska	26.462	99	14.283	54	9.788	37
Istarska	23.637	121	13.347	68	8.342	43
Ukupno/Prosjek	50.099	109	27.630	60	18.130	39
Rang*	3	2	3	2	3	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Primorsko-goranska	6.084	90.852	287	4,7	66.968
Istarska	4.910	91.937	242	4,9	53.402
Ukupno/Prosjek	10.994	91.335	529	4,8	120.370
Rang*	5	3	4	3	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Dalmacija

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2021., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2021.	Vitalni indeks 2021.
Zadarska	3.646	160.085	43,91	65,3
Šibensko-kninska	2.984	96.722	32,41	43,2
Splitsko-dalmatinska	4.540	423.849	93,36	70,1
Dubrovačko-neretvanska	1.781	115.714	64,97	73,6
Ukupno/Prosjek	12.951	796.370	61,49	63,1
Rang*	2	2	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti 2018.	BDP pc 2020.	
		EUR	% od prosjeka Hrvatske 12.468 EUR = 100
Zadarska	104,65	10.570	86
Šibensko-kninska	97,04	10.396	83
Splitsko-dalmatinska	103,93	9.300	75
Dubrovačko-neretvanska	108,58	10.712	86
Prosjek	103,55	10.245	82
Rang*	3	3	

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Zadarska	5,4	18,1
Šibensko-kninska	10,3	18,1
Splitsko-dalmatinska	11,6	18,1
Dubrovačko-neretvanska	8,7	18,1
Ukupno/Prosijek	9,0	18,1
Rang*	4	2-3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najniža vrijednost – rang 1

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2022.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska	11.560	72	6.685	42	5.042	31
Šibensko-kninska	6.802	70	3.443	36	3.101	32
Splitsko-dalmatinska	32.783	77	18.348	43	13.384	32
Dubrovačko-neretvanska	9.116	79	5.227	45	4.171	36
Ukupno/Prosijek	60.261	76	33.703	42	25.698	32
Rang*	2	3	2	3	1	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Uspješnost poslovanja, 2021.

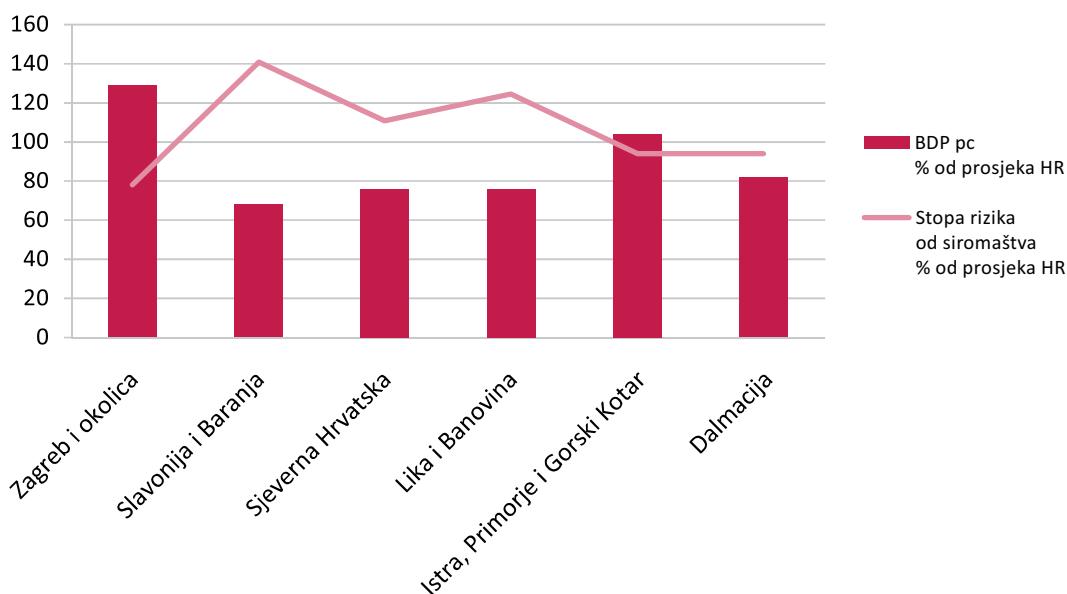
Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Zadarska	2.339	85.986	143	6,1	27.206
Šibensko-kninska	1.116	85.119	29	2,6	13.114
Splitsko-dalmatinska	7.456	85.022	338	4,5	87.693
Dubrovačko-neretvanska	1.366	65.930	68	5	20.726
Ukupno/Prosijek	12.277	82.541	578	4,7	148.739
Rang*	3	6	3	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Informacije o razvojnom kapacitetu 'regija' ključne su za uočavanje ograničenja koja otežavaju ravnomjerni razvoj svih dijelova Hrvatske. 'Tvrdi' pokazatelji razvijenosti (indeks razvijenosti i BDP po stanovniku) i u 2022. godini, kao i ranije, na prva dva mjesta pozicioniraju Zagreb i okolica, te Istru, Primorje i Gorski Kotar. Prosjek BDP po stanovniku u 2020. godini bio je 12.468 EUR²⁹, ali se razlike između pojedinih regija kreću u rasponu od 1 do 2 (na primjer, Zagreb i okolica ima BDP pc na razini od 129 % od prosjeka Hrvatske, a Slavonija i Baranja je na 68%). Te 'regije' imaju najnižu razinu nezaposlenosti i najniže stope stanovništva u statusu rizika od siromaštva (Slika 5).

Slika 5 Razvijenost 'regija' – BDP pc i stopa rizika od siromaštva

Međutim, i te podatke treba gledati u kontekstu Europske unije – BDP pc u Hrvatskoj je 70% od prosjeka EU u 2021. godini³⁰.

Korištenje 'tvrdih' pokazatelja za opisivanje razvojnog kapaciteta 'regija' upozorava godinama na informacijsko siromaštvo u praćenju regionalnog razvoja: ograničeni broj javno dostupnih 'tvrdih' pokazatelja na NUTS 3 razini (npr. o zaposlenosti, o riziku od siromaštva, o uspješnosti poslovnog sektora) i izostanak kontinuiranog praćenja mišljenja ljudi o razvojnim problemima sredine u kojoj žive³¹.

Uključenost Hrvatske u GEM istraživanje od 2002. godine predstavlja važnu prenosnicu ovih problema, jer izgrađuje konzistentnu informacijsku platformu, u godišnjoj dinamici, o percepcijama anketirane odrasle populacije o pojedinim kategorijama kojima se opisuje poduzetničko djelovanje na individualnoj razini. Veličina uzorka od 2000 ispitanika omogućava uvid u stanje poduzetničkog kapaciteta i na subnacionalnoj razini³², ali ne na županijskoj, zbog čega su županije grupirane u 'regije'. Uključivanje GEM pokazatelja na godišnjoj razini doprinosi aktualizaciji 'tvrdih' pokazatelja koji su često tri ili više godina stari u odnosu na tekuću godinu.

²⁹ Izvor: <https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58251>
Preuzeto 1.6.2023.

³⁰ Izvor: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices#Overview
Preuzeto 1.6.2023.

³¹ U tu kategoriju indikatora ulaze podaci o konkurentnosti koji su bili rezultat specijaliziranog istraživanja Nacionalnog vijeća za konkurentnost u trogodišnjim intervalima 2007., 2010., 2013. Zbog nedostatka financijske podrške, istraživanje nije nastavljeno.

³² Zbog interesa financijera GEM istraživanja za uvid u poduzetnički kapacitet na subnacionalnoj razini mnoge zemlje su povećale uzorak ispitanika: npr. u 2022. godini Austrija je imala uzorak od 4.606 ispitanika; Njemačka 4.110; Poljska 8.000; Švedska 3.718; Španjolska čak 36.235

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, a posebno razlike u motivacijskom indeksu na sub-nacionalnoj razini (tablice 46, 47, 48 i 49) daju dodatnu informacijsku vrijednost za razumijevanje razvojnog kapaciteta 'regija'. Pored toga što su najčešće komplementarne s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti (Tablica 51), GEM indikatori ukazuju na specifičnosti reagiranja 'regija' koje su u razvojnoj deprivaciji.

Tablica 51 Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2022.

Regija	Indeks razvijenosti 2018.		BDP pc 2020.		Nezaposlenost 2022.		Poduzetnička aktivnost 2022.					
	Vrijednost	Rang	EUR	Rang	%	Rang	Nova poduzetnička aktivnost		Prepoznavanje prilika		Motivacijski indeks	
							TEA %	Rang	%	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	111,8	1	16.070	1	4,1	1	14,7	3-4	64,3	2	1,96	1
Slavonija i Baranja	93,9	6	8.502	6	12,33	6	10,4	5	52,8	5	1,39	5
Sjeverna Hrvatska	97,2	4	9.472	5	7,0	3	7,8	6	55,1	4	1,65	3
Lika i Banovina	93,1	5	9.481	4	9,47	5	14,7	3-4	50	6	1,61	4
Istra, Primorje i Gorski Kotar	107,1	2	13.008	2	4,2	2	16,2	1	67	1	1,32	6
Dalmacija	103,6	3	10.245	3	9,0	4	15,7	2	63,7	3	1,7	2

*najbolji (rang 1) ima regija s najmanjom razinom nezaposlenosti

** Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks: Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

Najnižu razinu razvijenosti uglavnom prate i najniže rangirani pokazatelji poduzetničke aktivnosti i prepoznavanja prilika (Slavonija i Baranja, te Lika i Banovina).

Dugoročnost neuravnoteženosti regionalnog razvoja zahtijeva stvaranje djelotvornog poduzetničkog ekosustava (na sub-nacionalnoj razini) i jačanje poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini (kroz obrazovanje, koje je dio poduzetničkog ekosustava). Bez toga, unutar i tako male zemlje kao što je Hrvatska, razlike u razvijenosti pojedinih dijelova postaju trajno obilježje. Neuravnoteženost regionalnog razvoja ne smije biti trajno obilježje niti jedne sredine. Tehnička škola Sisak je postala dio rješenja, (Pod povećalom 4).

Pandemija COVID-19 i potresi u Zagrebu (ožujak 2020.) i u Lici i Banovini (prosinac 2020. s nastavkom u 2021.), povećavaju razvojnu neuravnoteženost, a bez koordiniranih, međusobno povezanih dugoročnih intervencija taj razvojni jaz se neće početi zatvarati

Pod povećalom 4

Tehnička škola Sisak – od zapuštene bivše vojarne do solarnih električnih automobila, primjer efektivnosti (ograničeni resursi nisu njihova sudbina, nego znanje, vizija i predanost)

Tehnička škola Sisak nastala je preobrazbom nekadašnjeg Centra za usmjereno obrazovanje "Norbert Weber" u Tehničku školu Sisak, a počela je s radom 1. rujna 1992. godine. Djelatnost Tehničke škole Sisak je ostvarivanje odgojno-obrazovnih programa iz područja strojarstva, elektrotehnike, kemijske tehnologije i rudarsko, naftno geološke tehnologije. Tehnička škola Sisak izvodi nastavne planove i programe u trajanju od četiri godine i trenutno izvodi nastavu u zanimanjima: Strojarski računalni tehničar, Tehničar za mehatroniku, Tehničar za elektroniku, Tehničar za računalstvo, Tehničar za razvoj videoigara i Kemijski tehničar. U školsku godinu 2023./2024. ulaze s novim programom tehničara za robotiku, za sada jedinim u Hrvatskoj.

Tehnička škola Sisak je proglašena regionalnim centrom za područje elektechnike i računalstva, koji treba doprinijeti stvaranju znanja i vještina za buduće potrebe tržišta rada, ne samo za mlade, nego i nastavnike strukovnih predmeta, za dugotrajno nezaposlene i osobe koje trebaju ili žele promjenu zanimanja. Nabavljena je oprema iz područja automatizacije, elektrotehnike, robotike, gaminga, svemirske tehnologije i obnovljivih izvora energije, te CNC tehnologija, audio i video oprema.

Škola je vrlo angažirana u povećanje kvalitete nastave, učeći od domaćih i inozemnih partnera kroz brojne projekte financirane kroz razne EU programe. To je omogućilo modernizaciju nastave i uvođenje novih strukovnih kurikuluma: "Prvi u Hrvatskoj uveli smo novo, inovativno zanimanje tehničar za razvoj videoigara. A sada, u školskoj godini 2023./2024. prvi i jedini u Hrvatskoj ćemo upisati jedan razred učenika za zanimanje tehničar za robotiku", kaže Davor Malović, direktor škole.

Pošto zbog potresa kasni obnova nove lokacije škole, prostora bivše domobranske vojarne u Lađarskoj ulici u Sisku, škola je iznajmila prostor u koji je oprema montirana kako bi se mogla koristiti za potrebe učenika, obrazovanje odraslih, razne edukacije nastavnika te za suradnju s gospodarskim subjektima koji također mogu koristiti opremu centra.

Tehnička škola Sisak nositelj je Erasmus akreditacije od Agencije za mobilnost i programe EU za razdoblje 2021.-2027. koja je dodjeljena zbog dugogodišnjeg iskustva u radu na Erasmus+ projektima. Svake godine učenici naše škole odlaze na mobilnosti u inozemstvo gdje obavljaju trodnevnu stručnu praksu u tvrtkama. U 2022. godini 102 učenika obavilo je stručnu praksu u Portugalu, Njemačkoj, Francuskoj i Španjolskoj. Kroz ovakve projekte povećavaju se znanja i vještina učenika Tehničke škole Sisak te kompetencija nastavnika strukovnih predmeta kroz praćenje proizvodnje u poduzećima. Osim temeljnih znanja struke učenici, ali i nastavnici povećavaju svoje jezične kompetencije, razvijaju komunikacijske vještine, stječu poslovne kontakte i povećavaju kulturološke kompetencije.

Tehnička škola Sisak izvodi i obrazovanje odraslih kroz neformalne i formalne programe. Neformalni programi koji su trenutno u ponudi izvode se kao kratki trodnevni seminari: Osnove robotike, Mobilna robotika, Obnovljivi izvori energije i Izrada i lansiranje malih satelita. Formalni programi izvode se u trajanje do dva mjeseca i njima se stječe uvjerenje o usavršavanju s upisom zanimanja u radnu knjižicu, a to su: Specijalist za industrijsku robotiku; Stručnjak audio i video produkcije za video igre; Stručnjak 3D modeliranja, animiranja i teksturiranja za video igre; Stručnjak izrade grafičkih elemenata i vizualnih efekata za video igre.

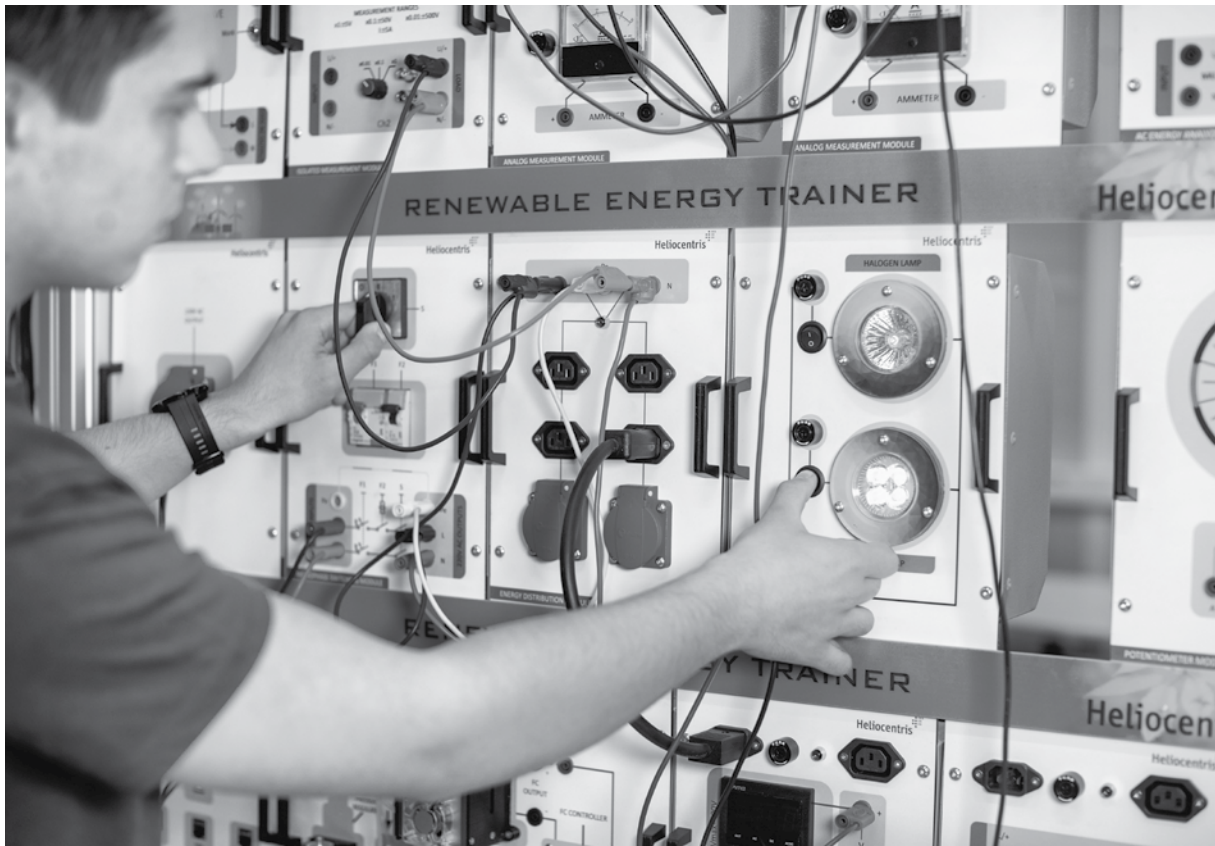
Škola će u 2023. godini imati 10. SOELA utrku – utrku solarnih električnih automobila koje izrađuju učenici, kao dio svojih izvan-nastavnih aktivnosti. Sudjelovat će 25 škola – a prije deset godina je pet tehničkih škola iz Siska, Kutine, Gorice, Osijeka i Zadra organizirala prvu utrku. A tako je to bilo 2022. godine na utrci solarnih električnih automobila koje su izradili učenici tehničkih škola koje su sudjelovale u utrci.

<https://www.sisak.info/2022/06/13/galerija-9-utrka-solarnih-automobila-soela-2022/>

Kroz sve ove aktivnosti Škola razvija i poduzetničke kompetencije svojih učenika kako bi im pružila bolje šanse za uspjeh na tržištu rada.

Pouka za sve nas: ne počinje se sa zgradom, ali mora biti znanje, vizija i predanost, pa će se pojaviti SOELA, tehničar za robotiku, tehničar za video igre – i onda će svojim radom obnoviti i zapuštenu i napuštenu zgradu bivše vojarne (da više nikada ne bude vojarna).

Izvor: Davor Malović, direktor Tehničke škole Sisak

4 Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2020.-2022.

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI
(*National Entrepreneurship Context Index*)

Komponente poduzetničke okoline

Financijska sredstva

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Transfer istraživanja i razvoja

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Otvorenost domaćeg tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička okolina je kontekst u kojem se odvija poduzetnička aktivnost ljudi i poslovnih sistema. Kvaliteta poduzetničke okoline izražena je kapacitetom stimulirajućeg ili ograničavajućeg djelovanja na poduzetničku aktivnost, kojeg određuje sistemska karakteristika i dinamičnost poduzetničke okoline. Sistemska karakteristika proizlazi iz (ne)povezanosti svih njezinih komponenti: od pristupa novcima, vladinih politika i programa, obrazovanja za poduzetničke kompetencije, suradnje istraživačke zajednice i poslovnog sektora, fizičke i poslovne infrastrukture do kulturnih i društvenih vrijednosti (slika 1 GEM konceptualni okvir - poglavlje 1). Dinamičnost poduzetničke okoline, uz makro-ekonomske politike, određuju kompleksne interakcije između svih komponenti poduzetničke okoline.

Razinu kvalitete (stanja) pojedine komponente poduzetničke okoline u GEM istraživanju procjenjuju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline³³. Detaljniji opis načina prikupljanja i obrade prikupljenih mišljenja eksperata o komponentama poduzetničke okoline je u Prilogu 1.

Prikupljenim ocjenama eksperata procjenjuje se razina kvalitete poduzetničke okoline, strukturirane kroz sljedećih devet komponenti:

- Pristup novcima (dostatnost; lakoća dobivanja financijskih sredstava)
- Vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti; porezi i regulativa)
- Vladini programi za poduzetništvo
- Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije (osnovno i srednje obrazovanje; tercijarno obrazovanje)
- Transfer istraživanja i razvoja
- Profesionalna i komercijalna infrastruktura za poduzetništvo
- Otvorenost domaćeg tržišta (dinamika; barijere ulaska)
- Fizička infrastruktura
- Kulturne i društvene norme

³³ Popis eksperata koji su sudjelovali u vrednovanju komponenti poduzetničke okoline u 2022. godini je u prilogu 2.

Kontinuirano sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanjima od 2002. godine omogućilo je izgradnju bogate baze informacija o promjenama u poduzetničkoj okolini, koja omogućuje:

- uvid u promjene o percepciji kvalitete cjeline poduzetničke okoline, korištenjem kompozitnog NECI indeksa – National Entrepreneurship Context Index (od 2018. godine).
- uvid u promjene o percepciji kvalitete svake komponente (u Hrvatskoj, od 2002. godine), pri čemu ocjena iznad središnje ocjene (ovisno o skali koja je bila korištena 1 do 5, 1 do 9 ili 0 do 10) signalizira poticajnu komponentu, a ocjena ispod ograničavajuću (destimulirajuću) komponentu. U promatranom razdoblju 2020.-2022. koja je osnova ove publikacije, prikazane vrijednosti su rezultat primjene skale 0 do 10, koja je korištena u 2022. godini, a skala 0 do 9 koja je bila korištena u 2020. i u 2021. godini transponirana je u vrijednosti skale 0 do 10, tako da vrijednosti budu usporedive.³⁴
- promjene u percepciji kvalitete poduzetničke okoline prate se vertikalno, u vremenu – trogodišnje razdoblje (u ovom izvještaju za razdoblje 2020.-2022. godine) te horizontalno, u prostoru (tj. pozicioniranjem Hrvatske u odnosu na zemlje sudionice GEM istraživanja u istoj godini).

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index)

NECI (National Entrepreneurship Context Index) je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline, kojim je od 2018. godine obogaćen portfolio GEM indikatora. U izračunu NECI indeksa koristi se Likertova skala od 0-10. Veća vrijednost NECI indeksa govori o boljem stanju cjeline poduzetničke okoline, te se vrijednost 5 smatra razdjelnicom između poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće ili ograničavajuće. Na taj način se omogućava uvid u evoluciju stanja poduzetničke okoline u godišnjoj dinamici.

U 2020. godini izračunom NECI indeksa bilo je obuhvaćeno 44 zemlje, u 2021. godini 50 zemalja, a u 2022. godini 51 zemlja. Rangiranje Hrvatske provodi se kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: EU i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.³⁵ (Tablica 52)

Tablica 52 NECI indeks*

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
		Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**	Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**
2020.	3,7	4,6/6,3 Nizozemska	14/14	4,9/6,3 Nizozemska	29/30
2021.	3,9	4,9/6,3 Nizozemska	19/19	5,05/6,8 UAE	32/32
2022.	4,1	4,7/5,9 Nizozemska	16/18	5,0/7,2 UAE	32/35

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

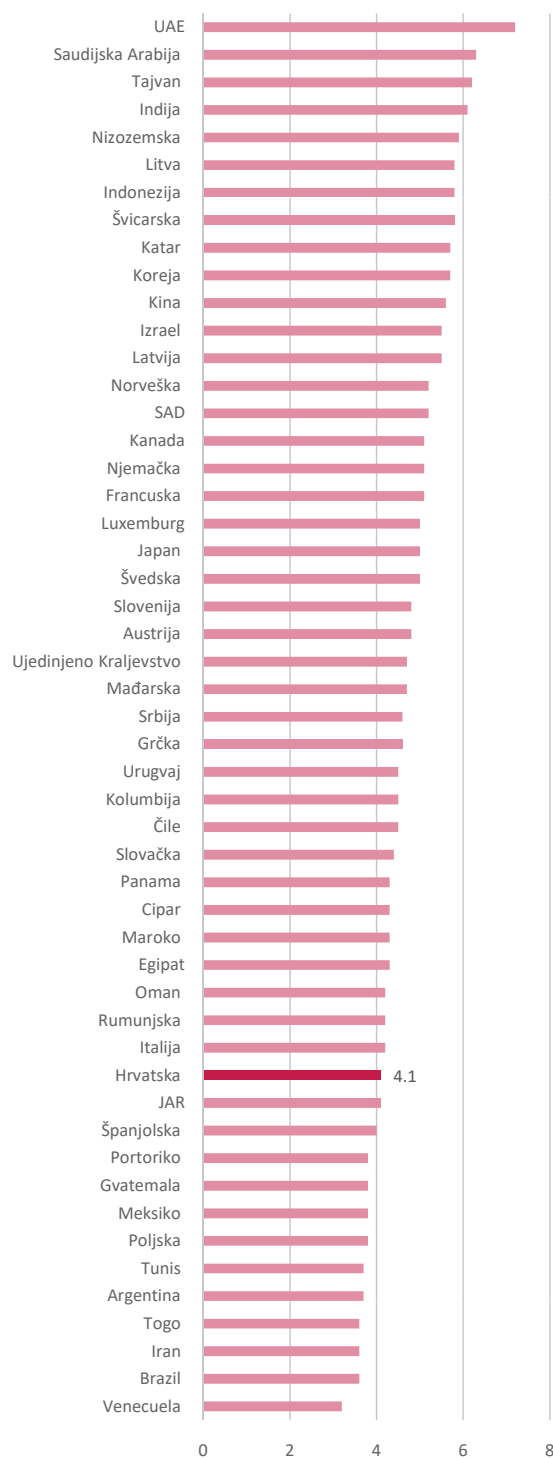
U cijelom promatranom razdoblju, Hrvatska je zadnja, predzadnja ili u grupi od zadnje tri zemlje u obje skupine zemalja s kojima se uspoređuje (EU zemlje i zemlje visoke razine bruto domaćeg dohotka po stanovniku koje su sudjelovale u GEM istraživanju). Takva niska razina kvalitete poduzetničke okoline ima značajne posljedice na pokazatelje poduzetničke aktivnosti.

Pozicioniranost Hrvatske po kompozitnom indeksu kvalitete poduzetničke okoline u odnosu na sve zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2022. godini (Slika 6) dodatno upozorava na nužnost intervencija.

³⁴ Zbog toga, postoji razlika u apsolutnim vrijednostima ocjena NECI indeksa i pojedinih komponenti poduzetničke okoline prikazane u publikaciji Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom – GEM Hrvatska 2021, u kojoj je korištena skala 0 do 9.

³⁵ Hrvatska s USD 17,630 GNI pc (2021.) spada u grupu zemalja s visokim prihodom po stanovniku (Low-income < USD 1,085; Lower-middle income USD 1,086 – USD 4,255; Upper-middle income USD 4,256 – USD 13,205; High-income USD > 13,205) – klasifikacija 1.7.2022. za fiskalnu 2023. godinu <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, preuzeto 23.5.2023.

Slika 6 NECI za sve GEM zemlje, 2022.*

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Od 44 zemlje u GEM istraživanju u 2020. godini Hrvatska s vrijednosti NECI indeksa od 3,7 je na 41. mjestu (Portoriko, Burkina Faso i Angola su iza Hrvatske). U 2021. Hrvatska je s NECI indeksom 3,9 je na 42. mjestu od 50 zemalja, a u 2022. godini na 39. mjestu od 51 zemlje s NECI indeksom 4,1.

Na nužnost intervencija u kvalitetu poduzetničke okoline, GEM istraživanje upozorava godinama. Stabilnost ocjena kroz duže vremensko razdoblje otvara pitanja o djelotvornosti intervencija, ali i njihove konzistentnosti. Iz strukture zemalja s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom (Tablica 53) vidi se da se promjena u pravilu ne događa u kratkom vremenu.

Tablica 53 Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks*

	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
2020.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,3 Nizozemska	3,7 Hrvatska	6,3 Nizozemska	3,6 Portoriko
	5,0 Luksemburg	4,1 Italija, Slovačka	6,1 Tajvan	3,7 Hrvatska
	4,9 Njemačka	4,2 Poljska	6,0 UAE	4,1 Italija, Slovačka
2021.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,3 Nizozemska	3,9 Hrvatska	6,8 UAR	3,9 Hrvatska
	6,2 Finska	4,0 Rumunjska	6,3 Nizozemska	4,1 Oman
	6,1 Litva	4,2 Poljska	6,2 Finska	4,2 Poljska
2022.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	5,9 Nizozemska	3,8 Poljska	7,2 UAE	3,8 Poljska
	5,8 Litva	4 Španjolska	6,3 Saudijska Arabija	3,8 Portoriko
	5,5 Latvija	4,1 Hrvatska	6,2 Tajvan	4 Španjolska

*Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Intervencije u kvalitetu poduzetničke okoline zahtijevaju konzistentnost, koordiniranost, znanje i vrijeme upravo zbog međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline. Izostanak takvih intervencija (u institucionalnu infrastrukturu, osiguranje ljudi s odgovarajućom ekspertizom, promjena internih procedura) čini poduzetničku okolinu u Hrvatskoj više ograničavajućom nego stimulirajućom.

Komponente poduzetničke okoline

Detalniji uvid u razloge tako niske kvalitete poduzetničke okoline daju informacije o ocjenama kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline koje svojom nedjelotvornošću predstavljaju „usko grlo“ i zbog toga snižavaju podržavajući kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

U tablicama 54 do 68 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od 13 komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2020.-2022. godine. Prosječne ocjene za EU zemlje uključene u GEM istraživanje u tim godinama omogućavaju usporedbu dinamike promjena u Hrvatskoj i u EU. Informacija o „udaljenosti“ od najbo-

Ije ocijenjene komponente upućuje na potrebu detaljnije analize razlika. Podaci o najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u razdoblju 2020.-2022. godine proširuje mogućnost učenja iz najbolje prakse oblikovanja poduzetničke okoline.

Sve komponente poduzetničke okoline (osim otvorenosti domaćeg tržišta – dinamika promjena) ocijenjene su ocjenama ispod prosjeka za zemlje EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju u razdoblju 2020.-2022.

Financijska sredstva

Od 2021. godine pristup novcima se promatra kroz dvije komponente: dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava. Zbog toga se odvojeno prikazuju rezultati za 2020. (Tablica 54) i za 2021.-2022. godinu (Tablica 55). Po dostatnosti financijskih sredstava Hrvatska je manje udaljena od prosjeka za EU zemlje (iako i dalje postoji dominacija ponude bankarskih kredita a nedostatak alternativnih izvora za financiranje rastućih poduzetničkih pothvata). Izlazak na tržište dionica i dalje je zanemariva strategija hrvatskih poduzeća za financiranje poslovnog rasta.

Tablica 54 Financijska sredstva, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	4,21	4,59	6,19	Nizozemska	3,53	Cipar

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u 44 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2020. godini raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je između Indije (6,35) i Burkina Faso (2,69).

Razdvajanje ove komponente – pristup novcima – na dostatnost i lakoću dobivanja financijskih sredstava u 2021. godini potvrdilo je da je manji problem u dostatnosti novaca, a veći u kompliciranosti procedura dobivanja financijskih sredstava. Po toj dimenziji pristupa novcima (ocjena 3,73), Hrvatska je značajnije ispod prosječne ocjene za lakoću dobivanja financijskih sredstava u zemljama EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju (4,71) (Tablica 55).

Tablica 55 Financijska sredstva – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, Hrvatska i EU zemlje*

Dostatnost financijskih sredstava	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	4,3	5,04	7,13	Finska	3,56	Cipar
2022.	4,83	4,8	6,31	Nizozemska	3,38	Cipar
Lakoća dobivanja						
2021.	3,73	4,71	6,61	Finska	3,65	Slovenija
2022.	4,11	4,57	5,77	Nizozemska	3,38	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

U 2021. godini, od 50 zemalja uključenih u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je za:

- dostatnost financijskih sredstava: Finska (7,13) vs. Dominikanska Republika (2,42).
- lakoću dobivanja financijskih sredstava: Finska (6,61) vs. Dominikanska Republika (2,78).

U 2022. godini, od 51 zemlje uključene u GEM istraživanje raspon ocjena je za:

- dostatnost financijskih sredstava: UAE (7,18) vs. Venecuela (1,85)
- lakoću dobivanja financijskih sredstava: UAE (7,22) vs. Venecuela (1,78).

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladine politike prema poduzetništvu prate se kroz dvije dimenzije: prioritete i podrška poduzetništvu, te porezna politika i regulatorni okvir (Tablica 56 i Tablica 57). Hrvatska i dalje ne uspijeva promijeniti ograničavajući karakter te komponente poduzetničke okoline, što govore i ocjene koje su među najnižim u usporedbi s ostalim komponentama poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vidjeti Tablicu 71). U 2020. i 2021. godini ocjene za vladine politike prema poduzetništvu bile su najniže u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Tablica 56 Vladine politike – prioritete i podrška, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	3,21	4,42	6,14	Nizozemska	3,21	Hrvatska
2021.	2,72	4,52	6,27	Francuska	2,72	Hrvatska
2022.	3,11	4,28	5,97	Francuska	2,74	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Tajvan (6,89) vs. Portoriko (2,41), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,99) vs. Bjelorusija (1,68), od 50 zemalja
- 2022. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (7,47) vs. Argentina (1,83), od 51 zemlje.

Tablica 57 Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	2,48	3,74	5,91	Nizozemska	2,48	Hrvatska
2021.	3,43	4,7	6,82	Nizozemska	3,36	Slovačka
2022.	3,71	4,67	6	Nizozemska	3,29	Španjolska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Indonezija (6,14) vs. Portoriko (1,46), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (7,51), vs. Sudan (2,24) od 50 zemalja
- 2022. godini – Tajvan (7,05) vs. Venecuela (1,67), od 51 zemlje.

Od petnaest najniže ocijenjenih tvrdnji o komponentama poduzetničke okoline u razdoblju 2020. – 2022. čak šest je vezano za vladine politike i programe prema poduzetništvu (nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; nekonzistentnost i nepredvidivost porezne politike; javne nabavke ne daju sustavno prednost novim poduzećima ...); slijede tri tvrdnje vezane za suradnju istraživačkog i poslovnog sektora i tri tvrdnje vezane za obrazovanje.³⁶ (Tablica 71).

Ograničavajuće djelovanje ovih komponenti poduzetničke okoline potvrđivala su i druga međunarodna istraživanja (o konkurentnosti, o lakoći poslovanja, o korupciji), ali ni to nije bilo dovoljno za nužne promjene.

Zbog toga smo od 2017. godine odlučili pratiti i analizirati što se događa s jednom intervencijom u regulatorni okvir (ukinuti obvezu izrade pečata i korištenja pečata u poslovnoj komunikaciji) za koju je teško reći da je komplicirana i zahtjevana. Priča o pečatu traje od 2015. godine i sada 2023. godine možemo reći da je (skoro) završena.

³⁶ Ovi aspekti vladinih politika prema poduzetništvu bili su najslabije ocijenjeni i u razdoblju 2012.-2017. godine.

Pod povećalom 5

Priča o pečatu – epilog, epizode i vremenska dimenzija djelovanja*

Epilog:

U svibnju 2023. godine provjerili smo s nekoliko računodstvenih servisa i poduzetnika što se događa s korištenjem pečata. Odgovori su bili da se pečat više ne traži – što znači da je preporuka Svjetske banke iz 2015. godine realizirana, osam godina poslije. Ipak, nekoliko odgovora da ponekad nose sa sobom pečat 'za svaki slučaj, ako traže', govori i o povjerenju institucijama!

Ali, ipak nije gotovo: još čekamo 1.7.2023. (ovo pišemo krajem svibnja 2023. godine), jer epizoda koja je počela 1. srpnja 2021. još nije gotova:

Epizoda 5: 1.srpnja 2021. – Vladina Uredba o uredskom poslovanju, NN 75/2021 koja se odnosi na državnu upravu, druga državna tijela, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravne osobe s javnim ovlastima kaže:

“Akt u elektroničkom obliku ovjeren elektroničkim potpisom ne mora sadržavati i elektronički pečat. Kvalificirani elektronički pečat koristi se za ovjeru elektroničkih dokumenata na kojima nije potreban elektronički potpis, ali izvornost i cjelovitost dokumenta trebaju biti osigurane.”

Sve navedene institucije trebaju uskladiti svoje uredsko poslovanje do 1.7.2023.

Od dijagnoze do implementacije – osam godina

Svjetska banka u svom Doing Business Memorandumu o reformskim zahvatima za Republiku Hrvatsku (svibanj 2015. godine) preporučila je niz mjera za poboljšanje poslovnog okruženja u kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju. Prva među preporukama je:

“Ukinuti obvezu izrade pečata društva i osigurati da se ne zahtijeva ni u praksi (preporuka je provediva u kratkom roku, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju).” (Memorandum, str. 12).

I od tada nižu se epizode:

Epizoda 1: 4. svibnja 2016.

Godinu dana poslije preporuke Svjetske banke, Vlada je 4. svibnja 2016. godine donijela zaključak o ukidanju pečata (ali to je bilo i 13 godina nakon što je Visoki trgovački sud još 2003. godine konstatirao da su za pravovaljanost isprave potrebni potpisi ovlaštenih osoba, ali ne i pečat). Reformska mjera ukidanja pečata ima za cilj financijski i vremenski osloboditi poduzetnike početnike obveze izrade pečata, ali i osuvremeniti poslovnu komunikaciju izbacivanjem nepotrebnih aktivnosti.

Ovim Vladinim zaključkom trgovačka društva i ostali poslovni subjekti koji obavljaju registriranu profitnu i neprofitnu djelatnost **ne moraju** stavljati pečat, ali mogu ako žele tj. nema pritiska da hitno moraju mijenjati statute ili osnivačke akte. Npr. Zakon o udrugama izmijenjen je i udruge više ne moraju imati pečat. Hrvatska udruga banaka prihvatila je ovu inicijativu i banke su tokom 2017. godine prilagodile svoje interne procedure ukidanja pečata iz poslovanja. Hrvatska pošta promijenila je interne procedure te se prilikom preuzimanja pismena ne traži korištenje pečata.

Dvije su važne točke ovog Zaključka od 4. svibnja 2016. godine:

“Središnje tijela državne uprave dužna su nacрте prijedloga izmjena propisa” ...o ukidanju obveze korištenja pečata...” dostaviti na razmatranje Radnoj skupini za praćenje provedbe reformske mjere ukidanja upotrebe pečata, u roku od 15 dana od dana donošenja ovog Zaključka”. (čl. 2).

“Odredbe ovog Zaključka na odgovarajući se način primjenjuju na pravne osobe kojima je osnivač Republika Hrvatska (agencije, zavodi, fondovi i druge pravne osobe s javnim ovlastima)” (čl. 4).

Epizoda 2: travanj 2018.

Analizirano je 249 propisa, u 85 je ukinuta odredba o korištenju pečata. Dvije godine poslije (travanj 2018.) još uvijek ima 142 propisa za koje Agencija za investicije i konkurentnost (odgovorna za provedbu ovog Vladinog zaključka) zna da se trebaju izmijeniti, ali nema akcije nadležnih institucija. Za preostala 22 propisa ana-

liza je u toku. I tada, 1. travnja 2018. godine detaljnije informacije su bile dostupne na <http://www.aik-invest.hr/konkurentnost/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/>

Epizoda 3: 15. ožujak 2019.

Isti tekst, ista tablica, isti podaci o tome što je napravljeno, što nije, kao i u travnju 2018. godine. Jedina promjena je što je bilo napisano da se ti podaci nalaze na http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/

Možda je jedino znakovita riječ *trashed* u prethodno navedenoj poveznici (hrvatski: smeće!), a "...sve uočene nepravilnosti u provođenju reforme mogu se prijaviti na adresu elektroničke pošte pecat@vlada.hr"

Epizoda 4: 25. travnja 2021.

Nema informacija – čak niti smeća.

Ako kliknete na ovu poveznicu

http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/

dobijete odgovor:

Sadržaj koji tražite nije pronađen

A naša upornost da nastavimo s pretraživanjem nagrađena je samo ovim odgovorom:

Nema rezultata za: korištenje pečata

Nema rezultata za: pečat

Nažalost nema rezultata koji zadovoljavaju vaše kriterije. Pokušajte ponovno sa drugačijim pojmovima.

Kojim pojmovima?

Jesmo li nešto naučili?

Pečat u ovoj priči je metafora za odnos prema promjenama. Za promjene su potrebna sljedeće aktivnosti: dijagnoza problema zbog čega treba nešto mijenjati, odluka, primjena i praćenje primjene. Što od toga nedostaje u ovoj priči? Dijagnoza problema postoji (preporuka Svjetske banke), odluka da se ukine pečat postoji (Vladina uredba), primjena je nepotpuna, praćenje primjene vrlo ograničeno i netransparentno.

Sve je počelo 2015. godine, preporukom Svjetske banke – pogledajte početak priče. I, u preporuci je rečeno:

'...preporuka je provediva u **kratkome roku**, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju.'

Ako je srednjoročno razdoblje pet godina, to bi značilo da se Vladin zaključak o korištenju pečata od 4. svibnja 2016. trebao ostvariti u 2021. godini.

A stvarnost (15.6.2023.)?

Epizoda 5 još je u toku – počela je 1. srpnja 2021. godine, s predviđenim rokom završetka 1. srpnja 2023., ali ovo je kraj naše priče o pečatu. Pečat kao metafora institucionalnog stava prema promjenama otvara gorka pitanja:

Što znače vremenske dimenzije vladinih odluka i što znači KRATKI rok?

Zašto nikoga ne zanima što se događa s pojedinim odlukama? Jesu li realizirane, kakvi su efekti? Kako to utječe na povjerenje u institucije koje su nešto obećale, dogovorile...?

Ako je ukinuti pečat tako teško, koliko vremena treba za pojednostavljenje regulatornog okvira u kojem djeluje gospodarstvo?

*za detaljniji uvid u proces odlučivanja o pečatu pogledajte u GEM Hrvatska 2017 (str. 72), u GEM Hrvatska 2018 (str. 81), u GEM Hrvatska 2019-2020 (str. 69-70), u GEM Hrvatska 2021 (str. 75-76).

Vladini programi za poduzetništvo

Vladini programi za poduzetništvo (Tablica 58) bolje su ocijenjeni od vladinih politika prema poduzetništvu. Ocjene pokazuju poboljšanje, ali analiza elemenata na temelju kojih se ocjenjuje kvaliteta ove komponente poduzetničke okoline upućuje na potrebu promjene načina kako se ti programi implementiraju.

Tablica 58 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	3,32	4,83	6,57	Nizozemska	3,32	Hrvatska
2021.	4,11	5,06	6,43	Nizozemska	3,21	Rumunjska
2022.	3,94	4,96	7,06	Austrija	3,37	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Nizozemska (6,57) vs. Angola (2,75), od 44 zemlje
- 2021. godini – Saudijska Arabija (6,57) vs. Sudan (1,81), od 50 zemalja
- 2022. godini – Austrija (7,06) vs. Venecuela (2,05), od 51 zemlje.

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Europska unija od 2006. godine kontinuirano naglašava značaj obrazovanja za poduzetničke kompetencije, što je rezultiralo usvajanjem okvira poduzetničke kompetencije³⁷. Poduzetnička kompetencija je definirana kao kapacitet transformiranja prilika i ideja u vrijednosti za druge i temelji se na kreativnosti, kritičnom mišljenju, rješavanju problema, proaktivnosti i suradnji. Rezultati GEM istraživanja godinama potvrđuju da su poduzetnički obrazovane osobe češće poduzetnički aktivne od manje obrazovanih (Tablica 43, Poglavlje 3).

GEM istraživanje prati obrazovanje za poduzetničke kompetencije kao komponentu poduzetničke okoline kroz dvije razine obrazovanja: tercijarna razina i razina osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja. S obzirom na doprinos stvaranju poduzetničkih kompetencija, tercijarno obrazovanje (Tablica 60) je bolje ocijenjeno od osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja (Tablica 59).

Tablica 59 Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje**

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	2,43	3,19	6,01	Nizozemska	1,92	Austrija
2021.	2,71	3,35	6,09	Finska	1,73	Poljska
2022.	2,85	3,23	5,59	Latvija	1,81	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Indonezija (6,6) vs. Burkina Faso (1,58), od 44 zemlje
- 2021. godini – Finska (6,09) vs. Iran (0,94), od 50 zemalja
- 2022. godini – Izrael (7,58) vs. Togo (1,47), od 51 zemlje.

³⁷ Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01); Bacigalupo M, Kampylis P, Punie Y and Van Den Brande L. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. EUR 27939 EN. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; 2016. JRC101581

Tablica 60 Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	3,54	4,58	6,5	Nizozemska	3,52	Poljska
2021.	3,41	4,62	6,07	Nizozemska	2,86	Poljska
2022.	3,77	4,60	5,9	Nizozemska	3,06	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Indonezija (7,15) vs. Angola (3,41), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,3) vs.. Poljska (2,98), od 50 zemalja.
- 2022. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (7,42) vs. Iran (3), od 51 zemlje

Problem neadekvatnosti obrazovanja za poduzetničke kompetencije, posebno u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju, dugi je niz godina identificiran kao 'usko grlo' koje ograničava stimulirajući karakter okoline na poduzetničku aktivnost. Ne radi se samo o kompetencijama koje su potrebne za prepoznavanje prilika, pokretanje poslovnog pothvata i jačanje održive konkurentnosti kroz inovativnost, nego o poduzetničkom načinu razmišljanja i djelovanja u mnogim drugim segmentima društva (u državnoj administraciji, u obrazovanju, u istraživačkim institucijama...).

Među deset najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju 2020.-2022. godine (Tablica 71) tri su tvrdnje kojima se opisuje komponenta obrazovanja za poduzetničke kompetencije u osnovnim i srednjoškolskim programima: ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija, kreativnosti i inicijativnosti (a to je bilo i od 2018. godine), ne doprinosi razumijevanju tržišnog gospodarstva (a to je bilo i u razdoblju 2013.-2014., te od 2018. godine), ne posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća (u kontinuitetu od 2016. godine). O poduzetničkim kompetencijama uči se ekstra-kurikularno ili u okviru posebnih predmeta, ali ne kao transverzalna kompetencija koja omogućava proaktivnost, inovativnost i odgovornost za vlastite izbore u bilo kojoj profesiji ili aktivnosti.³⁸

Teško je razumjeti zašto nema brže i djelotvornije reakcije na činjenice koje su rezultat istraživanja, ali i zašto nas ne uznemiruje ne-činjenje, niti ne-učenje od onih gdje je obrazovanje za poduzetničke kompetencije stimulirajuća a ne ograničavajuća komponenta poduzetničke okoline (npr. Nizozemske, Finske, Latvije...).

Transfer istraživanja i razvoja

Suradnja istraživačkog i poslovnog sektora je godinama ocijenjena kao nezadovoljavajuća (Tablica 61) (a tako je bilo i 2015., 2016., 2018. i 2019.), što ima značajne posljedice na razinu konkurentnosti proizvoda hrvatskih poduzeća.

Tablica 61 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	2,86	4,25	6,06	Nizozemska	2,86	Hrvatska
2021.	3,29	4,49	5,97	Finska	2,68	Rumunjska
2022.	3,36	4,21	5,51	Nizozemska	2,83	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

³⁸ Provedeno istraživanje o uključenosti učenja za poduzetničko ponašanje u strukovnim školama u Hrvatskoj u 2021. i 2022. godine potvrdilo je taj zaključak (Cedefop, 2023 – u tisku). Istraživanje je provedeno u osam zemalja članica Europske unije: Austrija, Finska, Francuska, Hrvatska, Italija, Latvija, Španjolska i Švedska.

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Indonezija (6,49) vs. Angola (2,36), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,11) vs. Dominikanska Republika (2,21), od 50 zemalja.
- 2022. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,78) vs. Venecuela (2,09), od 51 zemlje

Od 2020. godine, kada je komponenta Transfer istraživanja i razvoja u Hrvatskoj bila najlošija ocijenjena u usporedbi s ostalim EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u 2021. i 2022. godine se jaz u ocjenama ove komponente između Hrvatske i prosjeka EU zatvara (sa oko 68% na 80%). To potvrđuje i detaljnija analiza promjena u ocjenama pojedinih dimenzija/izjava kojima je transfer istraživanja i razvoja opisan u GEM istraživanju. U 2022. godini ocjene svih dimenzija zabilježile su skok u odnosu na 2020. godinu, s tim da je u usporedbi s 2021. uočeno ili povećanje ocjena ili osciliranje oko ocjene iz 2021. godine. Smanjivanje 'udaljenosti' od prosjeka EU je dobar signal (kao mogući rezultat vladinih programa kojima se potiče suradnja istraživačkog i poslovnog sektora), ali zaostatak od 20 postotnih poena upozorava da je i ova komponenta poduzetničke okoline još uvijek ograničavajuća a ne stimulirajuća (Tablica 62).

Tablica 62 Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska*

Izjava	2020.	2021.	2022.
Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2,81	3,29	3,19
Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2,5	2,97	3,5
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2,92	2,81	3,23
Postoji adekvatna financijska potpora vlade koja omogućuje da mala i rastuća poduzeća pribave novu tehnologiju.	3,11	3,91	3,49
Znanstvena i tehnološka infrastruktura efikasno podupire stvaranje svjetske klase tehnološki intenzivnih poslovnih pothvata u najmanje jednom području.	2,88	3,42	3,37
Postoji adekvatna potpora raspoloživa inženjerima i znanstvenicima kojom se olakšava komercijalizacija njihovih ideja kroz nova i rastuća poduzeća.	2,97	3,44	3,54

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

U GEM istraživanju profesionalnu i komercijalnu infrastrukturu čine institucije koje pružaju poslovne usluge nositeljima poduzetničkih aktivnosti (od obuke do savjetovanja za pokretanje i rast poslovnog pothvata, od povezivanja s investitorima do osiguranja garancijskih shema za jačanje kreditne sposobnosti). Ova komponenta poduzetničke okoline je u Hrvatskoj među najbolje ocijenjenim komponentama, ali je i odličan primjer kako je potrebno gledati 'izvan svog dvorišta'. U 2020. i 2021. godini Hrvatska ima najlošije ocjene za tu komponentu poduzetničke okoline u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (a tako je bilo i u 2015., 2016. i 2018. godini). U 2020. godini je na 16. mjestu od 18 EU zemalja (Tablica 63).

Tablica 63 Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji		
2020.	4,6	5,36	6,45	Nizozemska	4,6	Hrvatska
2021.	4,8	5,82	6,92	Finska	4,8	Hrvatska
2022.	5	5,66	6,61	Latvija	4,41	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Norveška (6,63) vs. Angola (3,13), od 44 zemlje
- 2021. godini – Norveška (6,94) vs. Iran (3,94), od 50 zemalja
- 2022. godini – Tajvan (6,87) vs. Venecuela (3,84), od 51 zemlje.

Već duže vremena rezultati GEM istraživanja upućuju na nužnost temeljite analize efektivnosti postojećih vladinih programa usmjerenih na razvoj potpornih institucija (centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori...). Institucije postoje, ali rijetko surađuju, jer nisu ni specijalizirano profilirane. Većina njihovih usluga se svodi na informiranje o vladinim / EU programima podrške poduzetništvu i kako pokrenuti poslovni pothvat. Gotovo da i nema usluga za jačanje inovativnosti poslovnih pothvata, za poslovne pothvate s intencijom rasta, kao niti za izlaznu fazu u životnom ciklusu poslovnog pothvata. Za ostvarivanje konkurentnosti i rasta, poduzećima su potrebne sofisticiranije usluge, kao što je suradnja s istraživačkim sektorom, te znanje i informacije za uključivanje u lance vrijednosti (kao što su kvalitetni pod-ugovarači i dobavljači). U 2020 godini u usporedbi s 2019. godinom bio je zabilježen značajan skok u ocjenama upravo usluga stvaranja lanaca vrijednosti s različitim akterima, koji se nastavio u 2022. godini (nakon stagnacije u 2021. godini). (Tablica 64).

Tablica 64 Podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća u procesu stvaranja lanaca vrijednosti

Izjava	2020.	2021.	2022.
Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	5	4,92	5,09
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti trošak za korištenje podugovarača, dobavljača, te konzultanata.	3,03	3,14	3,68
Novim i rastućim poduzećima lagano je pronaći dobre podugovarače, dobavljače i konzultante.	3,68	3,58	4,06

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Pod povećalom 6

Zašto se odricati znanja i iskustva - mentorska podrška poduzetnicima

Klub poduzetnika seniora SENTOR okuplja iskusne, mahom umirovljene poduzetnike i menadžere koji *pro bono* djeluju kao mentori drugim poduzetnicima i pomažu im u prevladavanju izazova na koje nailaze u poslovanju. SENTOR je nastao kao odgovor na prepoznatu potrebu poduzetnika za savjetom nekoga tko je bio „u njihovim cipelama“ i razumije probleme s kojima se suočavaju poduzetnici u različitim fazama razvoja biznisa.

Nizozemsko udruženje Soundboard (<https://ondernemersklankbord.nl/>) koje djeluje više od 40 godina, poslužilo je kao *benchmark* za razvoj Kluba poduzetnika seniora SENTOR u Hrvatskoj, koji je formalno registriran kao neprofitna udruga, nakon jednogodišnje pilot faze, u svibnju 2022. godine uz podršku Veleposlanstva Kraljevine Nizozemske u Hrvatskoj.

Na okruglom stolu čiji je cilj bio prijenos iskustava nizozemskog Soundboarda, u Zagrebu, u listopadu 2021. godine Njegova Ekselencija Henk Voskamp, Veleposlanik Kraljevine Nizozemske u Hrvatskoj je naveo:

„Važno je usmjeriti sve snage na podršku malim i srednjim poduzećima jer velika poduzeća se uvijek nekako snađu. Nizozemsko gospodarstvo u velikoj mjeri se i oslanja upravo na mala i srednja poduzeća, a od 2 milijuna kompanija u Nizozemskoj, njih čak 1,5 milijuna ima samo jednog zaposlenog.“

Osnivanje SENTOR-a inicirao je CEPOR, zajedno s troje poduzetnika seniora koji su sudjelovali u mentorskom programu: Blaženkom Urbanke, suosnivačicom HSM Informatike, Antom Mandićem, osnivačem IN2 i Borisom Popovićem, suosnivačem Alarm automatike. Značajnu podršku razvoju SENTOR-a dala je Hrvatska udruga poslodavaca, prepoznavši važnost transfera iskustava i znanja iskusnih poduzetnika, te pružanja podrške poduzetnicima u rješavanju izazova u poslovanju kojih je u današnje vrijeme napretek.

Anny Brusić, direktorica HUP-ove Udruge malih i srednjih poduzetnika navodi:

„Nama je u Udruzi malih i srednjih poduzetnika ovaj projekt iznimno važan. Često procijenimo da postoje poduzetnici kojima baš treba iskustvo drugog poduzetnika, a ne savjet nekoga iz institucije. Takvi poduzetnici žele popričati s drugim

poduzetnikom/com, iskusnom osobom, često čak i ne iz iste branše i koji je sve to već prošao/la. Sama činjenica kako je netko već bio u tim cipelama daje pozitivno ozračje; svaka je situacija rješiva. Obje strane imaju za dati drugoj strani.“

Poduzetnici – SENiori – menTORi okupljeni u Klub poduzetnika seniora – SENTOR, dolaze iz različitih djelatnosti, iz svih dijelova Hrvatske. Interes za sudjelovanje u mentorskom programu, bilo kao mentor ili kao mentorirani poduzetnik, iskazuje se prijavom preko web stranice www.sentor.com.hr, nakon čega se prolazi intervju radi identifikacije „jakih“ strana mentora, odnosno „problematičnih“ područja u poslovanju budućih mentoriranih poduzetnika. Nakon utvrđenih podudarnosti između potreba poduzetnika i iskustva i znanja mentora, pokreće se mentorski proces koji traje najčešće tri mjeseca.

Pored prednosti za mentorirane poduzetnike, posebno je važno istaknuti vrijednosti koje uključivanje u mentorski program pruža iskusnim poduzetnicima – mentorima, s obzirom da je njihova uloga volonterske prirode. Uključeni mentori svjedoče o dobrom osjećaju koji proizlazi iz pomaganja mladim generacijama poduzetnika da stasaju i prilike da podijele svoje znanje i iskustvo. Iako su tijekom svoje poduzetničke karijere bili uspješni, privlači ih da i dalje pozitivno utječu na svoje okruženje, budu u kontaktu s drugim poduzetnicima i novinama u poslovanju, te nastave i sami učiti. Ipak, najveću nagradu vide u uspjesima poduzetnika koje su mentorirali i osjećaju ponosa zbog činjenice da su i oni doprinijeli tom uspjehu:

„Veselit će me ukoliko danas, kada sam nakon četvrt stoljeća vođenja firmu prepustila sinovima koji je uspješno dalje vode, još mogu biti od koristi nekom mladom poduzetniku ili poduzetnici. Mogu čuti njihova razmišljanja, a možda i pomoći savjetom.“ (Blaženka Urbanke, HSM Informatika)

„Odluke svatko može i mora donositi za sebe i ne može tu odgovornost prepustiti drugome, ali si može ponekad olakšati život posebno kad su važne odluke u pitanju. Zastati, razmijeniti mišljenje sa nekim tko ima slična iskustva, razmisliti te nakon toga odlučiti. Osobno bih volio da sam mogao razmijeniti iskustva s nekim iskusnijim poduzetnikom izvan naših tvrtki, ali takvih je bilo malo i nisu mi bili dostupni. Mislim da bi nam to prištedjelo poneku godinu života i olakšalo učenje, jer učenje kroz pokušaje i promišljanje je jako skupo i jako bolno.“ (Boris Popović, Alarm automatika)

Poduzetnici koji su radili s mentorom izražavaju svoje zadovoljstvo i zahvalnost na pruženoj prilici, naročito oni koji djeluju u djelatnostima koje su bile posebno pogođene pandemijom:

„Prilika za sudjelovanje u mentorskom programu SENTOR ukazala mi se u pravom trenutku, baš kada je globalna kriza zbog pandemije potpuno bacila moju branšu na koljena. Naime, mi smo bili turistička agencija u vrijeme globalne zabrane putovanja i masovne kampanje #ostanidoma.“

Program me spojio s gospođom Blaženkom Urbanke, inspirativnom poduzetnicom koja je vlastitim snagama izgradila uspješno poduzeće koje je preživjelo rat i globalnu ekonomsku krizu te sada, u mirovini, pomaže mladim poduzetnicima svojim iskustvom i savjetima.

Glavna tema naših susreta bilo je otvaranje novog tržišta, prepoznavanje potencijalnih kupaca i marketing. Ipak, dotakli smo se brojnih tema poput poslovnih procesa, raspodjele posla i zadataka među zaposlenicima, komunikacije, razvoja novih proizvoda, profitabilnosti itd.

Tokom naša tri termina radili smo analizu stanja/problema pokušali pronaći rješenja i komentirale kratkoročne rezultate. I danas, dvije godine nakon sudjelovanja u mentorskom programu, znam se vratiti bilješkama i pregledati prepisku s mentoricom kako bih izvukla neke dobre savjete.“ (Ines Poljak Aritonović, Konture)

U dosadašnjem radu SENTOR-a provedeno je 40 mentorskih projekata. Među mentoriranim poduzetnicima gotovo je 50% poduzetnika početnika – korisnika Potpore za samozapošljavanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. Ovi poduzetnici suočeni su s nedostatkom znanja vezanih uz samu djelatnost u kojoj su odlučili registrirati poslovni subjekt, te znanja potrebnih za analizu i pozicioniranje na tržištu i vođenje poslovanja. Drugu grupu poduzetnika koji se prijavljuju za mentorstvo čine poduzetnici koji trebaju pomoć u području upravljanja ljudskim potencijalima. Radi se o poduzetnicima koji tu vrstu znanja nisu imali priliku stjecati kroz formalno obrazovanje, izvrsni su u svom poslu, ali imaju veći broj zaposlenika i značajan dio svog vremena trebaju posvetiti njihovom praćenju, motiviranju i internoj organizaciji. Treću skupinu poduzetnika čine vrlo uspješni poduzetnici u zrelim godinama života, koji se nalaze pred važnom strateškom - privatnom i poslovnom odlukom o tome što dalje raditi u životu. Kod njih u obzir dolazi i izlazak kroz prodaju poslovanja, ali i daljnji rast u suradnji sa strateškim partnerom koji će poslovanje odvesti u novom smjeru.

Više informacija i poveznica za prijavu za mentorski program nalaze se na web stranici SENTOR-a: www.sentor.com.hr

Otvorenost domaćeg tržišta

Otvorenost domaćeg tržišta se u GEM istraživanju prati kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2020.-2022. u Hrvatskoj se nastavljaju stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 65) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera³⁹, u usporedbi sa zemljama EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 66).

Tablica 65 Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	5,35	4,94	6,8	Poljska	3,81	Luksemburg
2021.	5,83	4,77	6,35	Poljska	2,99	Luksemburg
2022.	6,53	5,21	7,14	Latvija	3,7	Francuska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Južna Koreja (7,94) vs. Urugvaj (3,01), od 44 zemlje
- 2021. godini – Južna Koreja (7,78) vs. Urugvaj (2,66), od 50 zemalja
- 2022. godini – Južna Koreja (7,8) vs. Urugvaj (2,01), od 51 zemlje.

Tablica 66 Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	3,15	4,48	6,28	Nizozemska	3,15	Hrvatska
2021.	3,51	4,8	6,48	Nizozemska	3,51	Hrvatska
2022.	3,8	4,74	6,42	Nizozemska	3,8	Hrvatska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Nizozemska (6,28) vs. Maroko (2,96), od 44 zemlje
- 2021. godini – Nizozemska (6,48) vs. Iran (2,61), od 50 zemalja
- 2022. godini – Izrael (6,93) vs. Iran (3,06), od 51 zemlje

U sve tri promatrane godine Hrvatska je za komponentu otvorenosti tržišta imala najniže ocjene u skupini EU zemalja, a to je bilo i u razdoblju 2012. - 2019. godine. Budući da tržišne barijere uglavnom proizlaze iz regulatornih zahtjeva, onda je trajnost ograničavajuće karakteristike ove komponente konzistentna s ispodprosječnim ocjenama vladinih politika prema regulatornom okviru (Tablica 51) u usporedbi s prosjekom EU zemalja, koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Te dvije dimenzije tržišta su međusobno povezane - iznadprosječna ocjena za dinamičnost tržišta je poziv za ulaganja, za pokretanje poslovnih pothvata, ali ako je to istovremeno ograničeno barijerama koje zbog nedjelotvornosti regulatornog okvira otežavaju lojalnu tržišnu utakmicu, onda se time tržište zatvara.

³⁹ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanje prava na lojalno tržišno natjecanje

Fizička infrastruktura

Fizička infrastruktura (prometna, komunalna, telekomunikacijska) je, uz dinamiku tržišta, najbolje ocjenjena komponenta poduzetničke okoline i svojom dostupnosti i kvalitetom djeluje podržavajuće poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj (Tablica 67). Zabrinjavajuća je tendencija smanjivanje ocjene u razdoblju 2020.-2022.

Tablica 67 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	6,39	6,47	8,04	Nizozemska	5,45	Italija
2021.	6	6,65	8,59	Finska	5,27	Irska
2022.	5,53	6,32	7,74	Litva	5,08	Italija

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – Tajvan (8,37), vs. Angola (3,38), od 44 zemlje
- 2021. godini – Finska (8,59) vs. Sudan (3,54), od 50 zemalja
- 2022. godini – Tajvan (8,35) vs. Izrael (3,59), od 51 zemlje

Po ocjenama ova komponenta poduzetničke okoline najbliža je (oko 90%) prosjeku EU zemalja uključenim u GEM istraživanjima, ali to je tek 70% od najbolje zemlje (Latvije).

Kulturne i društvene norme

Kulturne i društvene norme su u GEM istraživanju definirane kroz dimenzije samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i inovativnosti. Promjene vrijednosnog sustava su spore, što pokazuje stabilnost ocjena ne samo u Hrvatskoj nego i u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (Tablica 68).

Tablica 68 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2020.	3,25	4,45	6,79	Nizozemska	3,25	Hrvatska
2021.	2,96	4,67	6,71	Nizozemska	2,96	Hrvatska
2022.	3,38	4,46	6,43	Litva	3,16	Slovačka

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2020. godini – SAD (7,49) vs. Hrvatska (3,25), od 44 zemlje
- 2021. godini – Izrael (7,94) vs. Hrvatska (3,06), od 50 zemalja
- 2022. godini – UAE (7,85) vs. Izrael (2,49), od 51 zemlje

Kulturne i društvene norme najniže su ocijenjena komponenta poduzetničke okoline u Hrvatskoj u razdoblju 2020.-2021. (ali i u razdoblju 2014.-2019.), što govori o ograničenju u izgradnji poduzetničkog kapaciteta zemlje, koje se ne može otkloniti u kratkom vremenu. Promjena ove komponente poduzetničke okoline zahtijeva dugoročno usklađene politike i strategije, te suradnju između brojnih aktera u tim procesima (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor, mediji), pri čemu je obrazovanje ključno za te promjene.

Djelotvornost poduzetničke okoline

Djelotvornost poduzetničke okoline sinergijski je efekt različitih interakcija komponenti poduzetničke okoline i uvijek je kontekstualiziran. Kontekstualizaciju određuje vrsta poduzetničke aktivnosti (od prepoznavanja prilika, oblikovanja namjera za pokretanje poslovnog pothvata, do pokretanja i rasta poslovnog pothvata, ali i izlaska iz poslovne aktivnosti i ponovnog poduzetničkog angažiranja) u različitim oblicima poduzetničkog djelovanja (profitno, ne-profitno, zaposleničko).

Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. Zbog toga su ocjene o pojedinim komponentama dobar signal nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru o potrebi intervencija, prioritetno u eliminiranju 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

U skali 0 do 10, ocjena 5 predstavlja razdjelnicu između komponenti sa stimulirajućim djelovanjem na djelotvornost poduzetničke okoline (ocjene iznad 5) i komponenti koje djeluju ograničavajuće (ocjene ispod 5). Osjenčana polja označavaju komponente poduzetničke okoline po čijoj kvaliteti je Hrvatska bila na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u pojedinim godinama. (Tablica 69).

Tablica 69 Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj*

	Dostupnost financijskih sredstava	Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulture i društvene norme
2020.		4,21	3,21	2,48	3,32	2,43	3,54	2,86	4,60	5,35	3,15	6,39	3,25
2021.	4,30	3,73	2,72	3,43	4,11	2,71	3,41	3,29	4,80	5,83	3,51	6,00	2,96
2022.	4,83	4,11	3,11	3,71	3,94	2,85	3,77	3,36	5,00	6,53	3,80	5,53	3,38

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

U Hrvatskoj samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5). Sve ostale komponente djeluju ograničavajuće - posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike prema porezima i regulativi, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i transfer istraživanja i razvoja. Ipak, od 2020. godine do 2022. godine vidljivo je smanjenje zadnjih pozicija Hrvatske u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju: u 2020. godini šest komponenti (vladine politike prema prioritetima, vladine politike prema porezima i regulativi, vladini programi, transfer istraživanja i razvoja, profesionalna i komercijalna infrastruktura, kulturne i društvene norme) imalo je i najniže ocjene u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2021. godini Hrvatska drži zadnja mjesta u komponentama vladine politike prema prioritetima, profesionalna i komercijalna infrastruktura, društvene norme), a u 2022. godine Hrvatska se oslobodila zadnjih mjesta. To je daleko od zadovoljstva, jer i dalje samo dvije komponente djeluju stimulirajuće na poduzetničko djelovanje. Zbog činjenice što poduzetnička okolina djeluje na principima otvorenog sistema, njezin djelotvorni kapacitet određen je kapacitetom (kvalitetom) najslabije komponente, ali se intervencijama (strateškim i operativnim) te komponente mogu 'popravljati'.

Rezultati GEM istraživanja upravo imaju ulogu signaliziranja 'uskih grla', tj. komponenti koje svojim ograničenim kapacitetom ugrožavaju djelotvornost cijele poduzetničke okoline. Analiza ocjena izjava od kojih se konstruira pojedina komponenta poduzetničke okoline može se procijeniti što čini neku komponentu stimulirajućom, a što ograničavajućom za razvoj poduzetničke aktivnosti. U Tablici 70 prikazane su najviše ocijenjene izjave o

poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 71 najniže ocijenjene izjave, u razdoblju 2020.-2022. kako bi se naglasila stabilnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničke okoline.

Tablica 70 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2020.-2022

Komponente okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2022: 7,24 2021: 7,09 2020: 7,75
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, Internet, itd.).	2022: 6,81 2021: 6,83 2020: 7,16
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odvodnja otpadnih voda) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2022: 6,28 2021: 6,09 2020: 5,95
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2021: 6,21
Fizička infrastruktura	Postoji puno proizvodnih prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti po povoljnim uvjetima	2020: 5,68
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može dobiti komunalne priključke za oko mjesec dana (priklučenje na plinsku, vodovodnu, električnu i kanalizacijsku mrežu).	2020: 5,79
Fizička infrastruktura	Postoji puno uredskog prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti po povoljnim uvjetima.	2020: 6,87
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Nova i rastuća poduzeća mogu dobiti pristup računalnim uslugama u „oblaku“ po pristupačnim cijenama.	2022: 6,36 2021: 6,25
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima lagano je dobiti dobre bankarske usluge (žiro/transakcijski računi, devizne transakcije, akreditivi, i sl.)	2022: 5,75 2021: 5,91 2020: 5,86
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima lagano je dobiti dobre profesionalne pravne i računovodstvene usluge.	2022: 5,51
Vladine politike prema poduzetništvu	Poduzetnici mogu registrirati novo poduzeće uz prihvatljive troškove.	2022: 7,08 2021: 6,29
Otvorenost domaćeg tržišta - dinamika	Tržište roba i usluga namijenjenih krajnjim potrošačima dramatično se mijenja iz godine u godinu.	2022: 6,54 2021: 5,86 2020: 5,43
Otvorenost domaćeg tržišta - dinamika	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2022: 6,51 2021: 5,72
Dostatnost i lakoća dobivanja finansijskih sredstava	Kreditni izvori financiranja (pod kojima se podrazumijevaju bankarski ili slični krediti) raspoloživi su novim i rastućim poduzećima.	2022: 6,08 2020: 5,76
Vladini programi za poduzetništvo	Poslovni inkubatori su dostupni i pružaju djelotvornu podršku novim i rastućim poduzećima.	2021: 5,6

*ocjena 0 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 10 – potpuno slaganje s izjavom

Tablica 71 Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2020.-2022.*

Komponente okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike prema poduzetništvu	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa vladinom birokracijom, pravnim zahtjevima i zahtjevima dobivanja raznih dozvola.	2022: 2,35 2021: 2,09 2020: 1,92
Vladine politike prema poduzetništvu	Vladine politike (na primjer javna nabava, zakonodavne odredbe, propisi, izdavanje dozvola i oporezivanje) sustavno daju prednost novim i rastućim poduzećima.	2022: 2,68 2021: 2,42 2020: 2,76
Vladine politike prema poduzetništvu	Visina poreznih obveza NIJE teret za nova i rastuća poduzeća.	2022: 2,78 2020: 2,42
Vladine politike prema poduzetništvu	Porezna i ostala vladina regulacija primjenjuje se prema novim i rastućim poduzećima, na predvidiv i konzistentan način.	2022: 2,95
Vladine politike prema poduzetništvu	Pomoć novim i rastućim poduzećima ima visok prioritet u oblikovanju politika na nacionalnoj razini	2021: 2,72
Vladini programi za poduzetništvo	Širok raspon vladine pomoći za nova i rastuća poduzeća, može biti dobiven kontaktom sa samo jednom agencijom.	2022: 2,89 2020: 2,42
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje osigurava adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2022: 2,7 2021: 2,43 2020: 2,26
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje osigurava adekvatna saznanja o principima tržišnog gospodarstva.	2022: 2,89 2021: 2,73 2020: 2,5
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje potiče kreativnost, samostalnost, te osobnu inicijativu.	2022: 2,95 2021: 2,95 2020: 2,53
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura potiče poduzetničko preuzimanje rizika.	2022: 3 2021: 2,64
Transfer istraživanja i razvoja	Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i javnih istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2022: 3,19 2020: 2,81
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2021: 2,81
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2021: 2,97 2020: 2,5
Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Postoje dostatni izvori ulaganja poput inicijalne javne ponude dionica za nova i rastuća poduzeća.	2021: 2,85
Otvorenost tržišta – barijere	Nova i rastuća poduzeća imaju dovoljno novaca za probijanje barijera pri ulasku na tržište.	2020: 2,81

*ocjena 0 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 10 – potpuno slaganje s izjavom

Korištenje ovakvih rezultata istraživanja su važna informacija svim relevantnim institucijama u oblikovanju i predlaganju intervencija. Primjena takvih intervencija temeljenih na činjenicama, trebala bi omogućiti promjenu u kvaliteti pojedine komponente, eliminiranje statusa 'usko grlo' za neku komponentu a time i povećati djelotvornost cijele poduzetničke okoline.

Poduzetnička okolina (kontekst) u kojoj se događa poduzetnička aktivnost uvijek je karakteristična za pojedinu zemlju, jer je rezultat povijesnih, kulturoloških i institucionalnih specifičnosti, a naravno i razine ekonomske i političke razvijenosti. Ipak to ne znači da se vođenje politika treba voditi u izolaciji nacionalnog konteksta - međunarodne usporedbe su korisne jer upozoravaju da može biti i drugačije, odnosno bolje. Na taj način se povećava i kritičnost koja je potrebna za prepoznavanje odgovornosti za promjene svih institucija o kojima ovisi izgradnja i performanca poduzetničke okoline (Tablica 72).

Tablica 72 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2020.-2022.*

		Dostatnost financijske potpore**	Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2020.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek		4.77	4.66	4.22	5.00	3.39	4.85	4.41	5.48	5.11	4.62	6.84	5.27
	EU prosjek		4.59	4.42	3.74	4.83	3.19	4.58	4.25	5.36	4.94	4.48	6.47	4.45
	Hrvatska		4.21	3.21	2.48	3.32	2.43	3.54	2.86	4.6	5.35	3.15	6.39	3.25
2021.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	5.12	4.75	4.72	5.17	5.22	3.50	4.84	4.64	5.80	4.97	4.82	6.92	5.22
	EU prosjek	5.04	4.70	4.52	4.86	5.06	3.35	4.62	4.49	5.82	4.77	4.80	6.70	4.67
	Hrvatska	4.3	3.73	2.72	3.43	4.11	2.71	3.41	3.29	4.8	5.83	3.51	6	2.96
2022.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	4,75	4,58	4,33	4,70	4,90	3,21	4,57	4,16	5,66	5,23	4,75	6,33	4,40
	EU prosjek	4.80	4.57	4.28	4.67	4.96	3.23	4.60	4.21	5.66	5.21	4.74	6.32	4.46
	Hrvatska	4.83	4.11	3.11	3.71	3.94	2.85	3.77	3.36	5.00	6.53	3.80	5.53	3.38

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

** U 2020. godini dostupnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava mjerene su kao jedinstven konstrukt, čija je prosječna vrijednost naznačena u tablici u kategoriji Lakoća dobivanja financijskih sredstava.

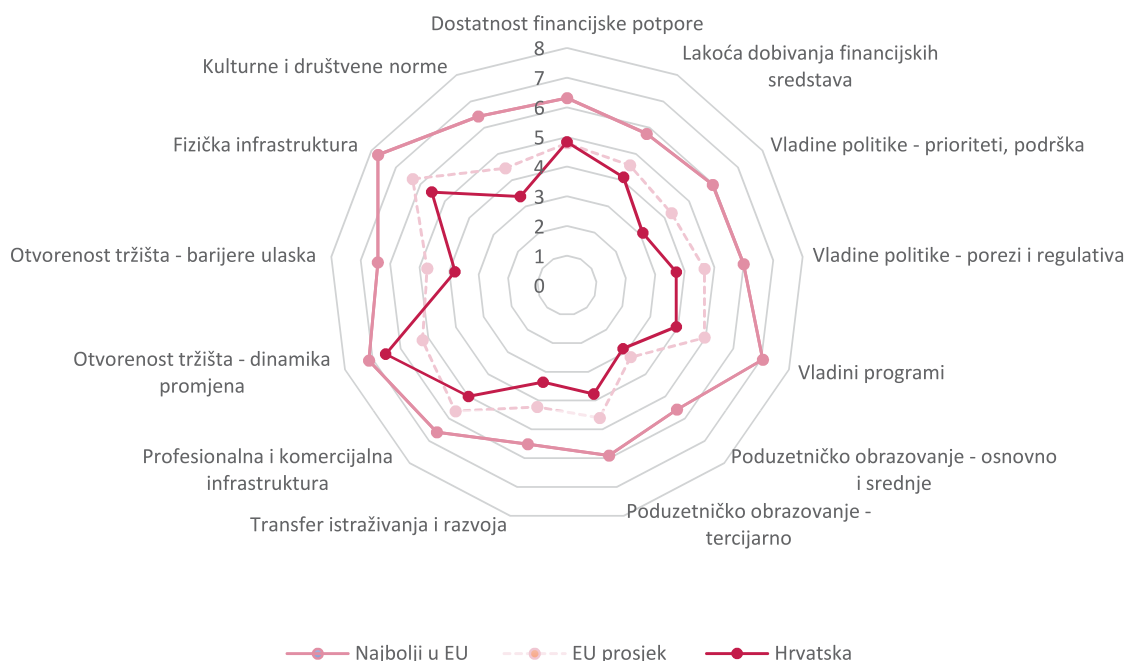
U 2022. godine, Hrvatska je s dostatnošću financijskih sredstava bila na prosjeku EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, a samo s komponentom otvorenost tržišta - dinamika tržišta iznad prosjeka EU zemalja. Slika pozicioniranja pojedinih komponenti poduzetničke okoline Hrvatske prema najbolje ocjenjenim komponentama u EU može poslužiti za procjenu udaljenosti Hrvatske od najboljih:

	Prosječne ocjene
	2022
Dostatnost financijskih sredstava	Nizozemska 6.31
Lakoća dobivanja	Nizozemska 5.77
Vladine politike - prioriteti, podrška	Francuska 5.97
Vladine politike - porezi i regulativa	Nizozemska 6
Vladini programi	Austrija 7.06
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Latvija 5.59
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Nizozemska 5.9
Transfer istraživanja i razvoja	Nizozemska 5.51
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Latvija 6.61
Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Latvija 7.14
Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Nizozemska 6.42
Fizička infrastruktura	Litva 7.74
Kulturne i društvene norme	Litva 6.43

Od 13 komponenti poduzetničke okoline, Nizozemska je najbolja u šest. To upućuje na visoku razinu usklađenosti kvalitete različitih komponenti, što je preduvjet za visoku djelotvornost poduzetničke okoline, bez 'uskih grla'. To upravo pokazuje i primjer Nizozemske, jer je Nizozemska po kvaliteti cjeline poduzetničke okoline, mjereno NECI indeksom, na prvom mjestu u razdoblju 2020.-2022. Za ostvarivanje takve razine djelotvornosti potrebne su usklađene politike prema pojedinim komponentama i njihovoj povezanosti.

Slika 7 pokazuje udaljenost prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2022. godini od 'najboljeg', te pozicionira Hrvatsku u tom kontekstu.

Slika 7 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2022. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Udaljenost kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj od najbolje ocjenjenih (bez obzira čijoj zemlji pripadaju) i od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2022. godini govori da može biti drugačije, bolje. Najveća razlika u ocjenama je za vladine politike prema porezima i regulatornom okviru, poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama, otvorenost tržišta – barijere, transfer istraživanja i razvoja, te kulturne i društvene norme upućuju. To upućuje na to da su te komponente poduzetničke okoline dugotrajna 'uska grla' koja degradiraju djelotvorni kapacitet poduzetničke okoline u Hrvatskoj. Dugogodišnje zaostajanje Hrvatske u izgradnji djelotvorne poduzetničke okoline je snažno upozorenje o nužnosti bržeg implementiranja promjena ukoliko želimo smanjiti zaostajanje. GEM istraživanje daje podlogu za dijagnostiku stanja i smjer u kojem treba tražiti oblikovanje intervencija, ali odluke o intervencijama je na nositeljima politika koje su relevantne za pojedine komponente poduzetničke okoline.

5 Vremeplov poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj - u tri vremenska koraka 2002., 2012. i 2022.

Ulazeći u treće desetljeće istraživanja poduzetništva u okviru istraživačkog konzorcija Global Entrepreneurship Monitor, postali smo svjesni značenja vremena. Nekada, kao i u ovoj publikaciji, riječi i brojke progutaju smisao promjena u vremenu.

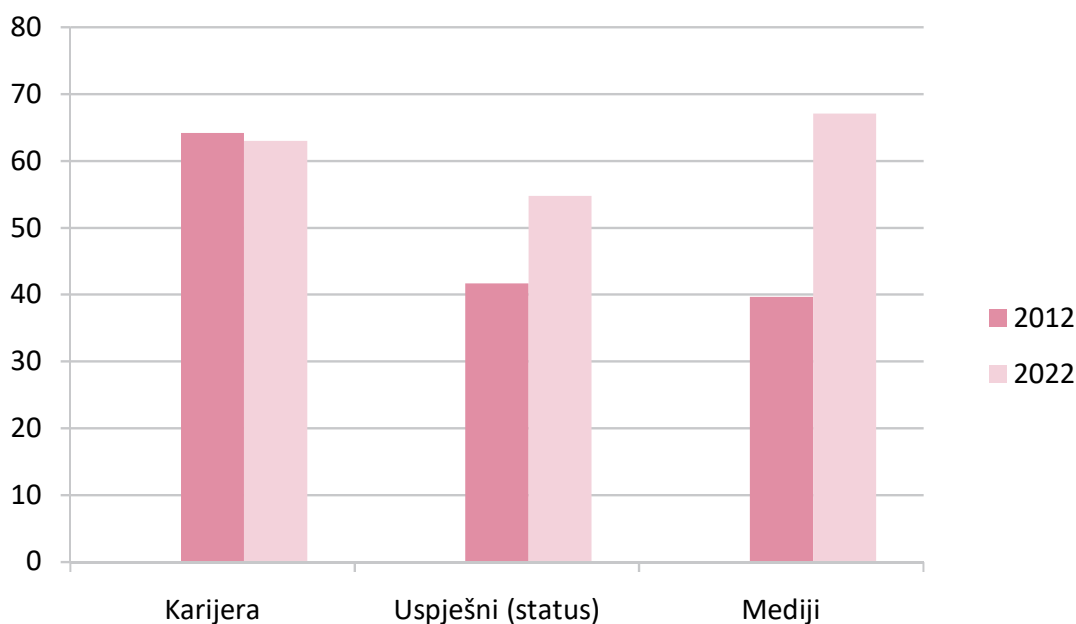
Vrlo brzo smo se odlučili da je nemoguće prepoznati promjenu u jednoj godini, pa smo počeli primjenjivati lančano pomicanje razdoblja od tri godine: nova godina, istisne najstariju i tako imamo trogodišnje razdoblje koje omogućava da se naslute neke tendencije, ali ne i obrasci.

Zato vrlo često posežemo za 'starim' analizama, povezujemo ih i pokušavamo uočiti tendencije i obrasce, a 'iskakanja' koristimo kao poziv za dodatna istraživanja.

Ulazeći u treće desetljeće želimo vizualizirati promjene u tri vremenska trenutka s razmakom od deset godina: 2002., 2012. i 2022, koja je u fokusu ove publikacije.

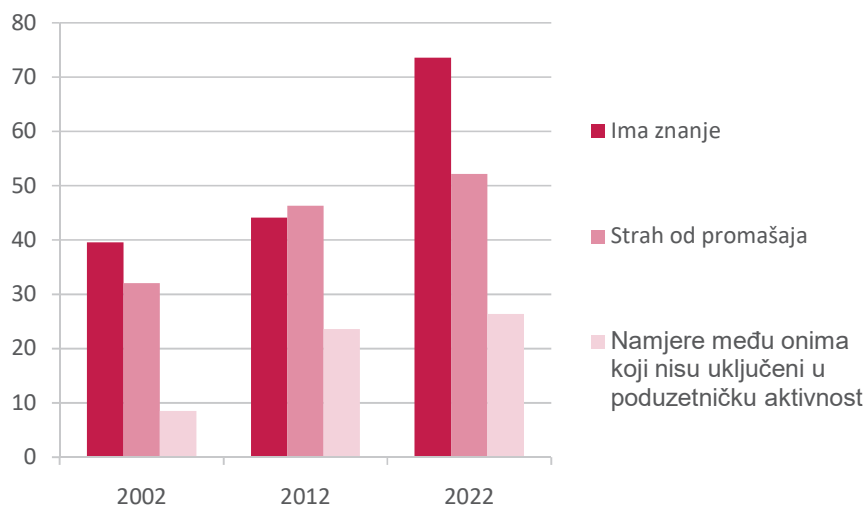
Bez riječi, bez brojki, samo slike:

Društvene vrijednosti - % odrasle populacije

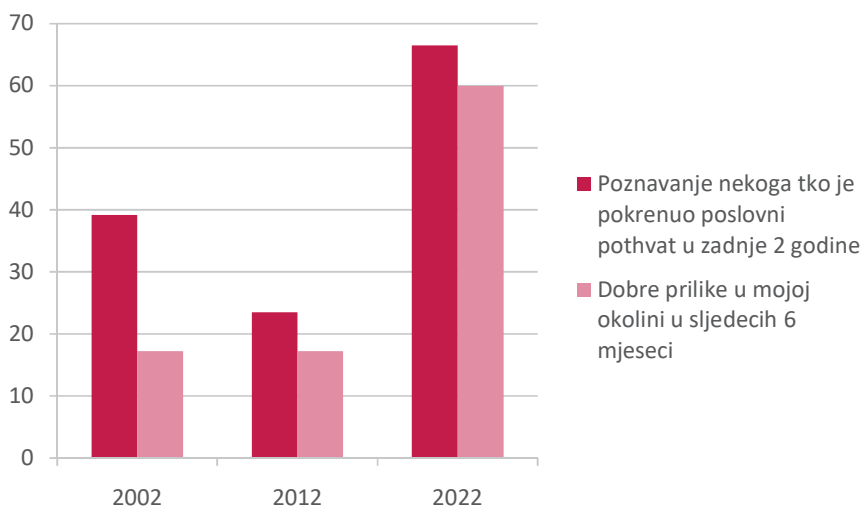

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika - % odrasle populacije

Ima znanje,
strah od promašaja,
ima namjere pokretanja
poslovnog pothvata

Poznavanje nekoga tko je
pokrenuo poslovni pothvat;
prepoznaje prilika u svojoj
okolini u sljedećih 6 mjeseci

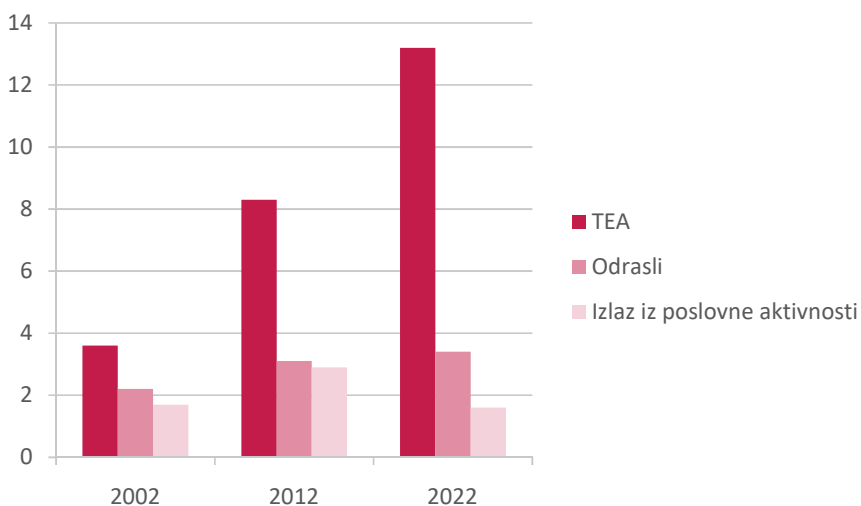

Poduzetnička aktivnost

TEA – novopokrenuti poslovni
pohvati, do 42 mjeseca
starosti, % od odrasle
populacije

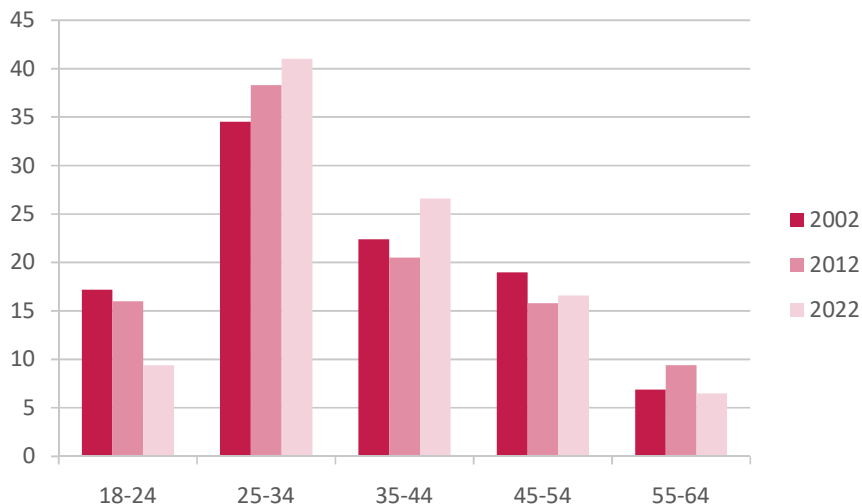
'odrasli' poduzetnici – stariji
od 42 mjeseca, % od odrasle
populacije

Izlaz iz poslovne aktivnosti
- % od aktivnih poduzetnika

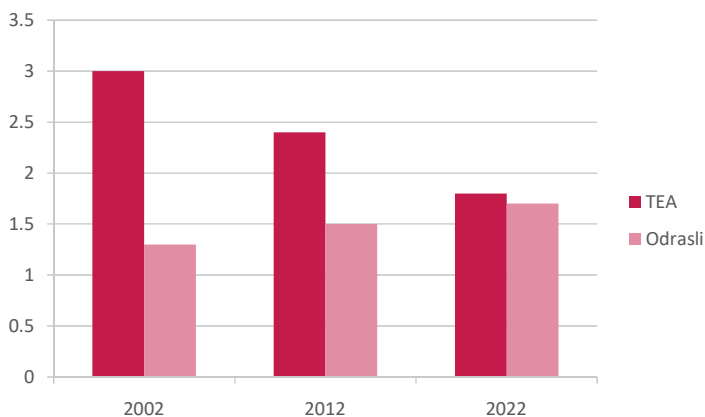

Poduzetnička demografija

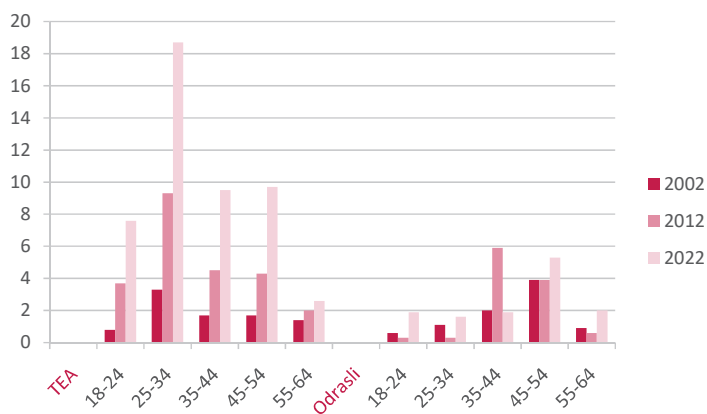
TEA po dobnim skupinama - %

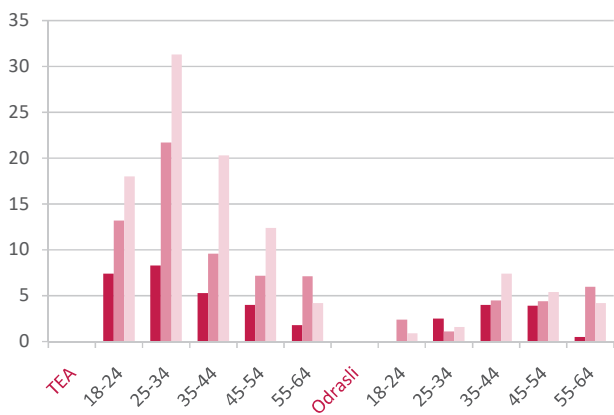
Poduzetnička aktivnost (TEA i 'odrasli')
- omjer muškarci / žene

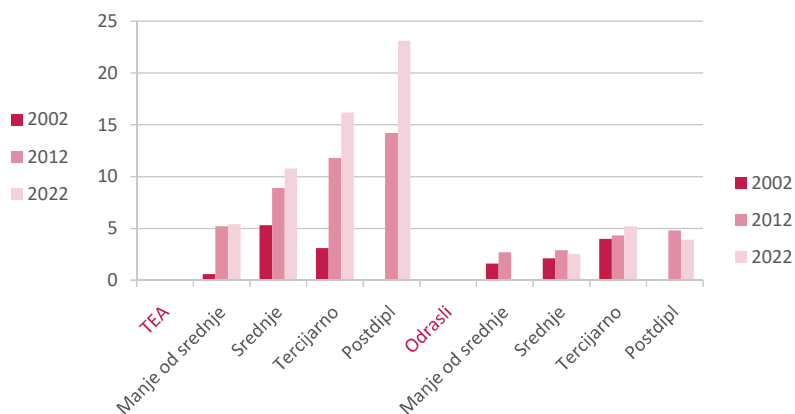
Dobna struktura žena u poduzetništvu - %

Dobna struktura muškaraca u poduzetništvu - %

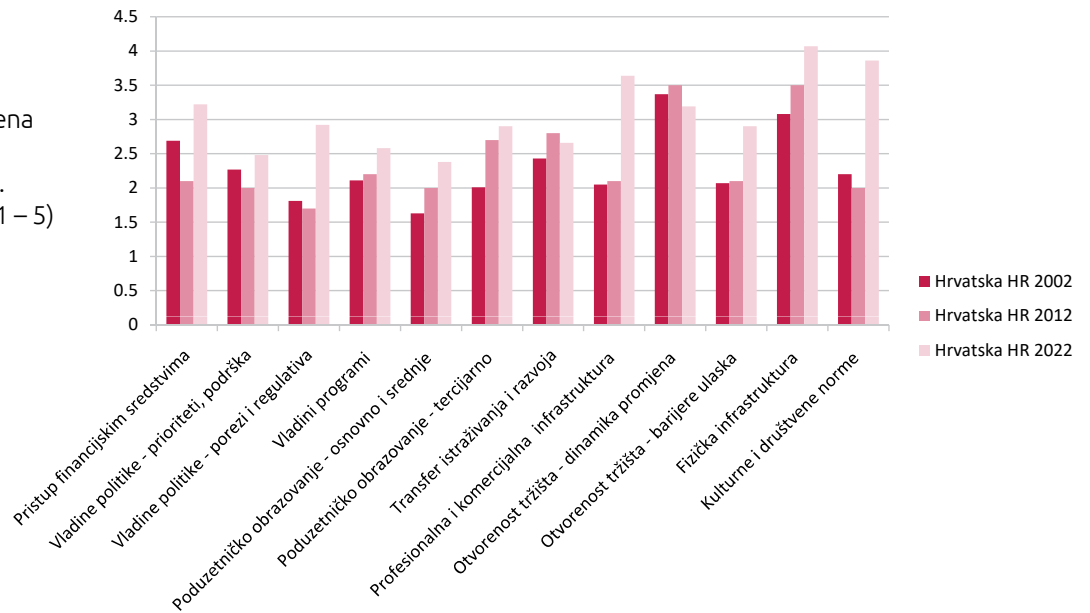

Poduzetnička aktivnost i obrazovanost - % TEA

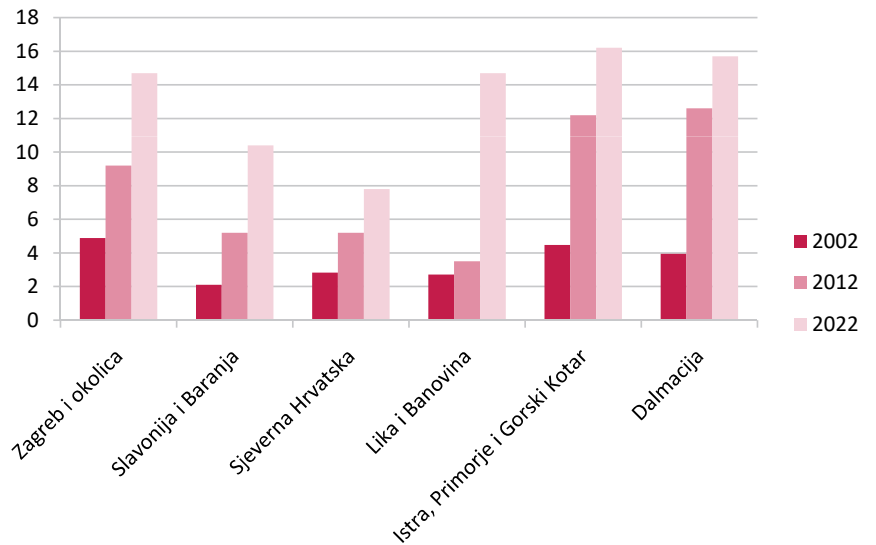
Poduzetnička okolina – skala 1 - 5

(zbog usporedivosti korištena je skala 1 – 5, jer je ta skala bila korištena u 2002. i 2012. godini, te su vrijednosti iz 2022. transponirane na skalu 1 – 5)

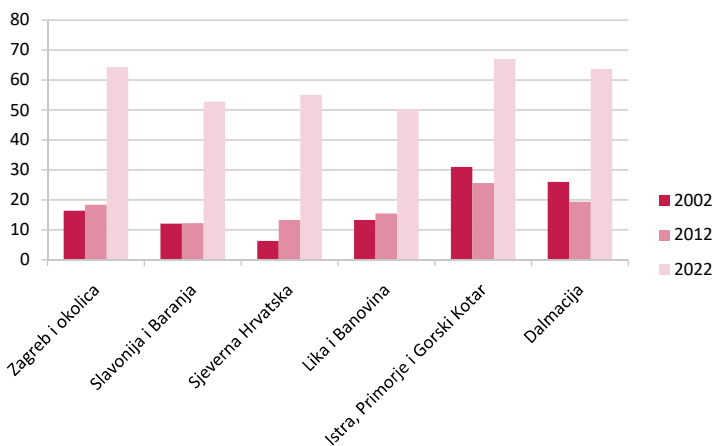

Razvojni profili regija

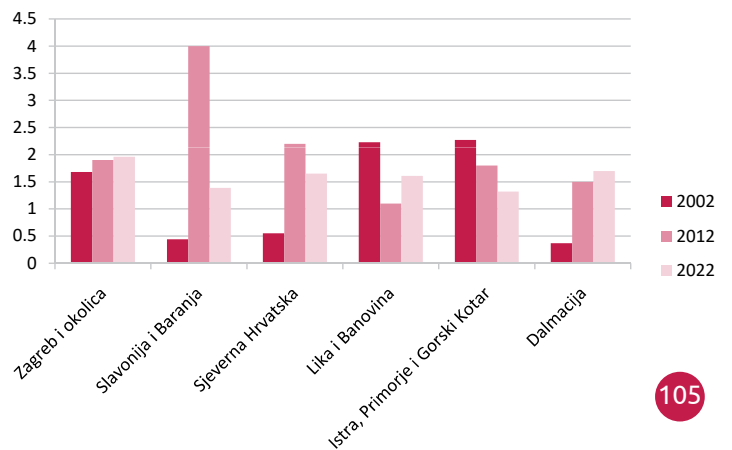
Poduzetnička aktivnost TEA, % od odrasle populacije

Prepoznavanje prilika
- % od odrasle populacije

Motivacijski indeks
(TEA prilika / TEA Nužnost)

6 Zaključci i preporuke

Zaključci

O poduzetničkoj okolini

*O društvenim vrijednostima o poduzetništvu
i individualnim poduzetničkim atributima*

O poduzetničkoj aktivnosti

O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

O poduzetničkoj i vladinoj reakciji na pandemiju COVID-19

O održivom razvoju i poduzetništvu

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)⁴⁰

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

GEM istraživanje je najveće i najdugoročnije (od 1999. godine) svjetsko istraživanje poduzetničkog kapaciteta neke zemlje, mjereno intenzitetom poduzetničke aktivnosti na osobnoj razini i kvalitetom institucionalnog okvira u kojem se ta poduzetnička aktivnost događa. Upravo zbog svog konceptualnog okvira (slika 1, poglavlje 1) informacijska vrijednost GEM indikatora se povećava ako se interpretiraju kroz međusobnu povezanost, a ne izolirano.

Rezultate GEM istraživanja koriste vlade i međunarodne institucije (kao npr. OECD, Europska unija – *Small Business Act, Fact Sheet*), ali i poslovne asocijacije, banke, obrazovne institucije u cilju boljeg razumijevanja poduzetničkog kapaciteta zemlje i za oblikovanje politika i programa relevantnih za jačanje poduzetničkog kapaciteta na razini pojedinca i poduzetničke okoline.

Hrvatsko sudjelovanje u GEM istraživanju od 2002. godine omogućava informacije o trendovima i obrascima promjena u poduzetničkom kapacitetu Hrvatske, ali i poziciji u grupacijama s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU i zemlje s visokim nacionalnim dohotkom po stanovniku). Rezultati godišnjih istraživanja javno se prezentiraju i javno su dostupni⁴¹. Provedeno istraživanje u 2022. godini i analiza promjena u razdoblju 2020.-2022. omogućuje zaključke koji daju legitimitet osveženim preporukama iz prošlih godina.

Zaključci

O poduzetničkoj okolini – u Hrvatskoj se ustalio obrazac koji upozorava na ograničavajuće djelovanje nedjelotvornih vladinih politika prema regulatornom okviru, niske razine transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatnog doprinosa obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih. Zbog ograničavajuće karakteristike cjeline poduzetničke okoline Hrvatska je na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u cijelom promatranom razdoblju 2020.-2022. godine.

O društvenim vrijednostima o poduzetništvu i individualnim poduzetničkim atributima – Hrvatska je po društvenim stavovima o poduzetništvu na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ipak, u 2022.

⁴⁰ Aktualiziran tekst iz GEM Hrvatska 2021, jer je suština preporuka ostala relevantna.

⁴¹ CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

godini 63% ispitanika smatra da biti poduzetnik je **dobar izbor karijere**, što je u skladu s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, ovako optimistični pristup poduzetničkoj karijeri ugrožen je izuzetno **niskom percepcijom o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu**. U 2022. godini (kao i u 2020. i u 2021.) Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (s oko 13 postotnih poena zaostajanja od EU prosjeka). Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim promatranim godinama po **uočenim prilikama, namjerama i uvjerenosti u vlastite sposobnosti** za pokretanje poslovnog pothvata. Najveća razlika je u percepciji o namjerama (u 2022. godini, u Hrvatskoj 26,4% anketirane odrasle populacije ima namjeru pokretanja poslovnog pothvata, u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju 15,3%). Ovako velika razlika između Hrvatske i EU prosjeka o namjerama pokretanja poslovnog pothvata upućuje da je samozapošljavanje češći izbor u Hrvatskoj zbog ograničenih drugih opcija zapošljavanja.

O poduzetničkoj aktivnosti - vitalnost gospodarske strukture ovisi o intenzitetu pokretanja novih poslovnih pothvata, intenzitetu izlaska iz poslovnih aktivnosti i gustoći 'odraslih' poduzeća (starijih od 42 mjeseca, na 100 odraslih stanovnika). U Hrvatskoj i u 2022. godini je **rana poduzetnička aktivnost** iznad prosjeka za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju (13,2% vs. 8,9%), što je dobro jer doprinosi obnavljanju gospodarske strukture, ali niska razina motivacijskog indeksa ograničava djelotvornost novopokrenutih poslovnih pothvata. **Motivacijski indeks** predstavlja omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja - 1,66 u Hrvatskoj prema 4,52 u Švedskoj. Ova razlika u motivacijskom indeksu govori o značajnije više novih poduzetnika u Švedskoj koji su se odlučili za poduzetnički pothvat zbog razloga koji nisu nužda, nego što je to situacija u Hrvatskoj. Oni koji ulaze u poduzetničku aktivnost jer nisu imali drugu opciju zapošljavanja, češće to smatraju privremenim rješenjem i rjeđe su dobro pripremljeni za vođenje poslovnog pothvata. **Intenzitet izlaska** iz poslovne aktivnosti ovisi o (ne)pripremljenosti za prepoznavanje poslovne prilike, o (ne)osposobljenosti za vođenje poslovnog pothvata, o prepoznavanju neke nove prilike, ali i jednostavnosti regulatornih procedura koje prate prestanak nekog poslovnog pothvata. Zbog toga nema jednoznačnog odgovora o tome je li bolje imati niži ili viši intenzitet izlaska, jer to ovisi o razlozima. U 2022. godini, Hrvatska je malo iznad razine prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (1,6% vs. 1,2%). U strukturi razloga prestanka poslovnog pothvata, Hrvatska je i u 2022. godini u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju s razlogom 'zbog vladinih politika / porezne politike / birokracije'. To je konzistentno sa ocjenom eksperata da upravo ta komponenta poduzetničke okoline ne djeluje stimulirajuće na poduzetničku aktivnosti. U 2022. godini se razlog uočavanja nove prilike vraća na drugo mjesto, kao što je to bilo i u 2020. godini. Neprofitabilnost se pojavljuje kao jedan od tri najčešća razloga, s promjenjivim rangom. Izlazak iz poslovne aktivnosti zbog pandemije COVID-19 je u Hrvatskoj bio na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Po **gustoći 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) Hrvatska je i 2022. godine na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju sa samo 47% od EU prosjeka (sa tendencijom pada od 57% u 2020. godini). Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti. Važnu promjenu najavljuje rast novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA) i 'odraslih' s inovativnim proizvodima i tehnologijama, iz koje proizlazi konkurentnost, koja takve pothvate pretvara u **rastuća poduzeća**. U obje kategorije poduzetničkih pothvata Hrvatska u 2022. godini je vodeća u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u **sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta** - u 2022. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata 11,8% je u tim sektorima i 9,3% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (8,2% za TEA i 8,3% za 'odrasle' poduzetnike). Ali u usporedbi sa Slovenijom koja ima najveće učešće TEA (17,6%) i 'odraslih' poslovnih pothvata u tim sektorima (15%), Hrvatska je tek na oko 65% za TEA odnosno 62% za 'odrasle' poduzetničke pothvate u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta. Sve ove karakteristike poduzetničke aktivnosti (niski motivacijski indeks, niska gustoća 'odraslih' poduzeća, nedovoljno pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta) poništavaju iznadprosječni ulazak u poduzetničku aktivnost i vode ka puzajućem procesu okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture. Zbog toga, iznadprosječna očekivanja rasta novog zapošljavanja kod 'odraslih' poduzetnika (12,1% vs 4,3% prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju) nisu potpomognuta drugim indikatorima poduzetničke aktivnosti.

O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) – Hrvatska je od 2011. godine od kada GEM prati ovaj indikator uvijek bila

među prvih pet EU zemalja, a u 2020. i 2021. je na prvom mjestu⁴². Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta 'crvenog' oceana na kojem vlada konkurencija istih / sličnih proizvoda. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, niti mediji, pa čak niti sindikati.

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti – poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i **po rodosti i po dobi** oscilira oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2022. godini omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata je 1,8. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji) i kulturološkog konteksta. Žene češće nego muškarci pokreću poslovne pothvate zbog razloga 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (73,3% vs. 67,4%). Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne i konzistentne s 'čvrstim' razvojnim pokazateljima (indeks razvijenosti, nezaposlenost, BDP po stanovniku). Kontinuirani rast novopokrenutih poslovnih pothvata pokazuju samo dvije regije (Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Lika i Banovina), usprkos pandemiji COVID-19. Lika i Banovina više nije regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti (u 2022. godini se izjednačila sa Zagrebom i okolicom), ali se razlika u prepoznavanju prilika povećala (sa 4 puta više u 2021. godini na 4,5 puta više u Zagrebu i okolici nego u Lici i Banovini, u 2022. godini). Iako u 2022. godini u svim regijama dominira razlog 'zaraditi za život' za ulazak u poduzetničku aktivnost, ipak u Zagrebu i okolici je taj razlog zastupljen s 61,4%, u Lici i Banovini sa 79,1%, a u Sjevernoj Hrvatskoj s 84,1%. Najnižu razinu razvijenosti uglavnom prate i najniže rangirani pokazatelji poduzetničke aktivnosti i prepoznavanja prilika, ali Lika i Banovina u 2022. godini pokazuje jednu znakovitu promjenu u motiviranosti. U usporedbi s drugim regijama motiv 'napraviti promjenu' je najviše prisutan baš u Lici i Banovini (57,1% odrasle populacije je to izjavilo) što govori o pozitivnoj energiji za promjene, koju bi trebalo podržati odgovarajućim politikama i programima.

O poduzetničkoj i vladinoj reakciji na pandemiju COVID-19 - u 2022. godini poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće (34,8%) nego 'odrasli' poduzetnici (29%) smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike, što je ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2022. Hrvatska je po reakciji na COVID-19 digitalizacijom oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane nisu bile zatečene (kao npr. Švedska, Irska), nego su samo intenzivirale već postojeće aktivnosti / planove.

O održivom razvoju i poduzetništvu – UN ciljevi održivog razvoja 2015.-2030. naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet. Velika većina anketirane odrasle populacije u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost. Obje grupe poduzetnika (TEA i 'odraslih') izrazili su u 2021. godini osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Izraženi stavovi da su društvene implikacije i implikacije na okolinu osnova za određivanje budućnosti pothvata, te da su poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja i minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu trebali bi se odraziti u skorju budućnosti na gospodarsku strukturu Hrvatske. U tome bi koordinirane aktivnosti vladinih politika, obrazovnih institucija, financijskih institucija i medija doprinijele bržoj zelenoj i digitalnoj transformaciji hrvatskog gospodarstva.

⁴² U 2022. godini nisu bila prikupljena mišljenja o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku, kao i sa EU zemljama koje imaju najbolje indikatore poduzetničkog djelovanja).

Sudjelovanjem u GEM istraživanju od 2002. godine, GEM istraživački tim je izgradio bogatu bazu podataka o trendovima i obrascima poduzetničke aktivnosti, te trendovima i obrascima promjena poduzetničke okoline. Poduzetničku aktivnost još uvijek obilježava niski motivacijski indeks (manje ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog prilike nego u grupi EU zemalja), niska gustoća 'odraslih' poduzeća, ali i rastući broj poduzeća s inovativnim proizvodima i tehnologijom na nacionalnoj i međunarodnoj razini, te neuravnotežena regionalna poduzetnička aktivnost. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)⁴³. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća za 2021. godinu s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja, institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

Pitanja koja traže odgovor:

Kako je moguće da su ovakve istraživačke spoznaje prisutne godinama a da nema pomaka na bolje? Ako postoje politike i programi usmjereni na kvalitetu pojedinih komponenti, zašto nema promjena, kako se valoriziraju, što znamo o efektima? Zašto je regulatorni okvir u kojem poduzetnici djeluju tako kompliciran? Zašto nema odgovarajućeg obrazovanja za poduzetničke kompetencije? Zašto je suradnja istraživačkog i poslovnog sektora slaba?

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke

Zbog svog sistemskog karaktera (interakcija komponenti), poduzetnička okolina može biti djelotvorna (stimulirajuća) samo ako se temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta...). Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. To je ujedno i svojevrsni vodič nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru za intervencije, prioritetno u eliminiranje 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

Suradnja i konzistentnost intervencija posebno su potrebni u područjima obrazovanja (formalnog i neformalnog), djelovanja institucija koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima (trening, savjetovanje), razvoja novih financijskih proizvoda za podržavanje ulaska u poduzetničku aktivnost i rasta poslovnih pothvata (mikrokreditne institucije, poslovni anđeli, vlasnički kapital), te vladinih programa podrške (kroz garantne sheme, vaučere za suradnju s istraživačkim institucijama, vaučere za suradnju s industrijskim dizajnerima za inovativno oblikovanje proizvoda).

1. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo u svom širem značenju vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa gospodarske strukture.

⁴³ Vidjeti GEM publikacije – na web stranici CEPOR Centra za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

2. Podržavajuća snaga poduzetničke okoline ovisi o razini ujednačene kvalitete i povezanosti svih komponenti poduzetničke okoline, što je teško ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnem naslijeđu, političkim prioritetima i raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci). Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). Dugovječnost određenih uskih grla (komplicirana, vremenski i financijski zahtjevna regulatorna okolina, nedovoljna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, nedostatan obrazovanje za poduzetničke kompetencije) dovodi do puzajućeg procesa okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. To je dokaz da rješavanje takvih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
3. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju političke poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike, a ne zbog nužde).
4. Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. i Europski semestar okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cjeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, učitelji/profesori i roditelji.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem raznih izvora **neformalnog učenja**.
3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata** kao opcije radnog angažiranja, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
4. Analizirati mogućnost **pozornog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetno djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).

5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Povezano s UN ciljem # 4 *Quality Education*).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (s sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 *Gender Equality*, # 8 *Decent Work and Economic Growth*, # 1 *No Poverty*, # 10 *Reduced Inequalities* i # 11 *Sustainable Cities and Communities*).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva i održivog razvoja, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

Indikatori GEM istraživanja, upravo zbog toga što su temeljeni na perceptivnim ocjenama, daju komplementarno sadržajnu (uz 'čvrste' pokazatelje o BDP po stanovniku, nezaposlenosti, registriranim poduzećima) i vremenski relevantnu informaciju za praćenje ostvarivanja raznih strategijskih dokumenata, pa time i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti.

U 2021. godini Europski semestar bio je privremeno prilagođen za potrebe koordinacije s Mehanizmom za oporavak i otpornost, kojim Europska unija nastoji ublažiti ekonomske i socijalne posljedice COVID-19 pandemije i dati snažnu financijsku potporu za izgradnju održivih gospodarstava i društava otpornih i bolje pripremljenih za zelenu i digitalnu tranziciju. Od 2022. godine Europski semestar se vraća kao mehanizam praćenja ostvarenja ciljeva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., pri čemu indikatori GEM istraživanja mogu biti korišteni za dopunu informacijske platforme potrebne za praćenje i evaluaciju ostvarenja ciljeva tog strategijskog dokumenta.

Korištenjem tri analitičke perspektive (promjene unutar Hrvatske, Hrvatska vs. Europska unija i Hrvatska vs. zemlje čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada) GEM istraživanje omogućava vrlo temeljit uvid u razloge zbog kojih se poduzetnički kapacitet Hrvatske ne uspijeva razviti u skladu s potencijalom identificiranom na individualnoj razini (namjere postoje, stav prema poduzetničkoj karijeri je pozitivan).

Zaključci i preporuke prezentirane u ovom izvještaju, temeljene na GEM indikatorima, potvrđuju svoju relevantnost za praćenje niza planiranih aktivnosti u Nacionalnom planu oporavka i otpornosti, 2021.-2026.

U Nacionalnom planu za oporavak i otpornost, 2021.-2026., mala i srednja poduzeća spominju se 11 puta i to upravo u kontekstu problema identificiranih GEM istraživanjima u Hrvatskoj:

- mala i srednja poduzeća (MSP) su nositelji gospodarskog razvoja (str. 8);
- jednostavniji regulatorni okvir za MSP (str. 71);
- procjene učinka regulatornih promjena, razvoj modela potpore inovacijama i novim poslovnim modelima za MSP (str. 96);
- digitalizacija testa procjene učinka regulatornih promjena na MSP (str. 96);
- ulaganja u tehnološke kapacitete poduzeća koja imaju otežan pristup financiranju – MSP i poduzeća u vlasništvu žena (str. 102);
- ulaganje u upravljački kapacitet MSP (str. 150);
- bespovratne potpore za novoosnovana poduzeća u visoko tehnološkim sektorima (str. 153);
- podržati rast novoosnovanih poduzeća kroz akceleracijski program (str. 154);
- stvaranje mreže znanstveno-istraživačke infrastrukture za bolju međusobnu suradnju, ali i suradnju s MSP (str. 807);
- razvoj poticajnog modela za napredovanje u karijeri istraživača, koji pretpostavlja suradnju s MSP (str. 818);
- ulaganja u istraživačku infrastrukturu koja će omogućiti bolju suradnju s MSP (str. 821).

Relevantnost GEM indikatora potvrđena je dugogodišnjom verifikacijom u praćenju promjena poduzetničkih aktivnosti i poduzetničke okoline u brojnim zemljama svijeta, a dodatno i kroz triangulaciju s drugim respektabilnim istraživanjima, kao što je globalni indeks konkurentnosti, European innovation scoreboard, indeks percepcije korupcije. Zbog toga korištenje GEM indikatora može doprinijeti boljem oblikovanju strategijskih ciljeva, operativnih rješenja (natječaja) i pokazatelja na temelju kojih se može pratiti što se događa u procesu ostvarivanja ciljeva iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, te dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

Literatura i reference

- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
- Bosma, N., Wennekers, S., Amorós Ernesto J. (2012). *Global Entrepreneurship Monitor 2011, Extended Report: Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees Across the Globe*
- Cedefop (2023 – in printing). *Entrepreneurship competence in vocational education and training: case study Croatia*. Luxembourg Publications Office. Cedefop research paper
- GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2022/2023 Global Report: Adapting to a „New Normal“*. London: GEM
- Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odraž, Zagreb
- Singer, S. et al. (2023). *Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators*. Palgrave Macmillan. Sustainable Development Goals Series
- United Nations Sustainable Development Goals, 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> 18.6.2023.
- Vlada Republike Hrvatske (2020). Nacionalni program reformi 2020. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Europski%20semestar%202020/Nacionalni%20program%20reformi%202020.pdf> 15.6.2023.
- Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. <https://planoporavka.gov.hr/> 15.6.2023.
- World Intellectual Property Organization (WIPO) (2022). *Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth?* Geneva: WIPO. DOI 10.34667/tind.46596

Izabrani dokumenti Europske unije

- EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). JRC Science for Policy Report, European Union <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>
- RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)
- Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01)

Web izvori

- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, 12.5.2023.
- <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>, 18.5.2023.
- https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/bd_esms.htm, 14.6.2023.
- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/information-on-data/business-demography> 14.6.2023.
- <https://sdgs.un.org/2030agenda>, 10.4.2023.
- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 10.4.2023.
- <https://hgk.hr/odjel-energetiku-i-zastitu-okolisa/sudjelujte-u-istrazivanju-o-spremnosti-poduzeca-na-zelenu-tranziciju> 20.6.2023.
- <https://www.hup.hr/predstavljanje-eu-standarda-za-izvjestavanje-o-odrzivosti-esrs.aspx>, 15.5.2023.
- www.gemconsortium.org/report
- www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/
- Državni zavod za statistiku (2021). Priopćenje POD-2021-3-1, Zagreb <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/10022>, 15.6.2023.

Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija

- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2020. godina
- na temelju procjene broja stanovnika iz podataka Popisa stanovništva 2011.
<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/bdp-i-nacionalni-racuni/godisnji-bdp/>
- Broj stanovnika, 2021. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2021., Priopćenje DZS od 30.9.2022.
<https://podaci.dzs.hr/media/gr3dlry2/stan-2022-3-1-procjena-stanovni%C5%A1tva-republike-hrvatske-u-2021.pdf>
- Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih), 2021. godina – Priopćenje DZS od 21.7.2022.
<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29028>
- Nezaposlenost, 2022. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2021. godine
<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178>
- Zaposlenost, 2022. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ (<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29256>). Broj zaposlenih prikazuje se samo u tablici o uspješnosti poslovanja poslovnih subjekata na temelju podataka iz FINA-e.
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31.12.2022.
Priopćenje DZS od 9.2.2023.
https://podaci.dzs.hr/media/rhkfp3b/posl-2022-1-2_1-broj-i-struktura-poslovnih-subjekata-u-2022-po-%C5%BEupanjama.pdf
- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2021.
Izvor: FINA; obrada: HGK - ŽK Osijek Podaci su preuzeti s portala: Digitalna komora

Izvještaji GEM Hrvatska

<https://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2022). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2021, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2019). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2018, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2018). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2017, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2017). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2016, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2015). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

- Singer, S. et al. (2023). Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators. Palgrave Macmillan. Sustainable Development Goals Series
- Singer, S. (2023, in printing). Entrepreneurship Education in Croatia, Chapter in Xiaozhou, Xu and Weihui, Mei (eds). Comparative Entrepreneurship Education
- Križanović, K. & Oberman Peterka, S. (2022) Exploring the impact of COVID-19 crisis on women entrepreneurs in Croatia. U: Bulja Barbača, D. & Miletić, M. (ur.) CIET 2022 Valencia, Contemporary issues in economy&technology : Conference proceedings.
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2022). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2021. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2020. godinu, Zagreb: CEPOR
- Pfeifer, S., Singer, S., Šarlija, N., and Oberman Peterka, S. (2021). Perception of the national entrepreneurship conditions – differences across time and expert specialization. *The South East European Journal of Economics and Business*, 16(1), 1-17.
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2021). The chapter Financing and Regulatory Environment Development Needs—Context Matters; and the chapter Hidden Champions of Croatia, in *Hidden Champions in Dynamically Changing Societies – Critical Success Factors for Market Leadership* (eds. Braček Lalić, A. and Purg, D.). Springer Nature Switzerland AG (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65451-1>
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2021). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2020. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2019. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2020). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2019. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2018. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S. 2020. Polymathy as the missing link to increase access to relevant knowledge in *Humanist Futures: Perspectives from UNESCO Chairs and UNITWIN Networks on the futures of education*. Paris, UNESCO.
- Singer, S. (2020). Role of the University in Sustaining the Relevance of Knowledge amid the Future Shock, in *Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Social Sciences*, ISSN 2074-6524, pp. 502-511 (The 3rd International Conference on Economics and Social Sciences: Innovative models to revive global economy, October 15-16, 2020, Bucharest University of Economic Studies, Romania). DOI: 10.2478/9788366675162-051
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2019). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2018. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2017. godinu, Zagreb: CEPOR
- Pfeifer, S.; Šarlija, N., (2019). Untangling the story behind entrepreneurial ecosystem: The case of Croatia // MIRDEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 12-15
- Šarlija, N.; Pfeifer, S., (2019). What differentiates innovative from non-innovative early stage entrepreneurs? // MIRDEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 15-18
- Singer, S. (ur.). (2018). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2017. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2016. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur). (2017). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2016. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2015. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wynczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) *Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan, str. 101-141
- Kelley, D., Singer, S. and Herrington, M. (2016), *Global Entrepreneurship Monitor 2015/16 Global Report*, London: Global Entrepreneurship Research Association
<https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49480>
- Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. godinu, Zagreb: CEPOR
- Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287
- Singer, S., Amoros, J.E., Arreola, D.M. (2015). *Global Entrepreneurship Monitor – 2014 Global Report*, Global Entrepreneurship Research Association, ISBN: 978-1-939242-05-1
<https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49079>
- Singer i suradnici (2015). Strategija razvoja Grada Osijeka, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR
- Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering Vol. 9, No. 4*, pp. 1167-1174

- Singer i suradnici (2014). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb
- Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra*, Čavrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR
- Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku
- Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, *Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead*, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875
- Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S. Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. *The Journal of Entrepreneurship*, Vol. 19, No.1. pp. 23-41
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). *Ekonomski vjesnik*, Vol. XXIII, No. 2
- Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, (ekspertiza)
- Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, *International Conference on Economics, Law and Management*, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures
- Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, *Conference Proceedings*, Turku, Finska
- Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, *Comparative Law Review*, Vol. 13, pp.33-53
- Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, *Review of Business Research*, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, *PODIM*, Mari-bor
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, *Studies and Work of the Collegium of Management and Finance*, Vol. 63, pp. 128-145
- Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, *Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research*, Vol. 1, pp.44 - 55
- Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, *Conference proceedings "Enterprise in Transition"*, University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476
- Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, *Studia Negotia*, No. 1, pp. 102-115
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, *6th International Conference Enterprise in Transition*, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124
- Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, *Neural Networks and Decision Trees, Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, Vol. 13, No.3, pp. 133-150
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, *13th Nordic Conference on Small Business Research*, Tromso, Norway, pp. 1-17
- Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, *Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“*, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63
- Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, *Ekonomski vjesnik*, No. 1-2, pp. 99 -122
- Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, *48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business"*, Belfast: International Council for Small Business
- Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, *Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences*, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe
- Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, *48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“*, Belfast: International Council for Small Business

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata

GEM konceptualni okvir (Slika 1, Poglavlje 1) pretpostavlja komplementarnost različitih komponenti ekonomske okoline (od temeljnih do onih koje podržavaju poduzetničko djelovanje) i njihovu interakciju s percepcijom ljudi o društvenim vrijednostima fokusiranim na poduzetništvo, o osobnim atributima i o osobnom poduzetničkom djelovanju. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt tih interakcija. Sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva u ostvarivanju prosperiteta na razini pojedinca i zajednice (mjeren razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o intenzitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih i nacionalnih baza podataka.

Podaci prikupljeni od odrasle populacije (Adult Population Survey – APS)

Najznačajniji skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 osoba starosti od 18-64 godine.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association, čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2021. godine.

Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2020.-2022. (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2020.	2021.	2022.
Spol	Žene	50.1	50.1	50.3
	Muškarci	49.9	49.9	49.7
Dob	18-24	13.2	13.7	9.6
	25-34	21.4	20.9	21.6
	35-44	20.9	20.9	23.6
	45-54	23.1	23.0	19.8
	55-64	21.4	21.4	25.4

Svake godine se na ovako definiranom slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS, do 2020. isključivo preko fiksnih telefona, a od 2020. godini provodi se kombinirano anketiranje: 85% telefonsko (CATI - *Computer aided telephone interviewing*), a 15% preko weba (CAWI - *Computer aided web interviewing*).

Standardiziranim upitnikom prikupljaju se podaci o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, o individualnim atributima o kojima ovisi poduzetničko ponašanje te o poduzetničkoj aktivnosti (od pokretanja preko rasta poslovnog pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti). S obzirom da se prikupljaju podaci o spolu, dobi, obrazovnoj razini, kućanstvu i regionalnoj pripadnosti moguće je dobiti uvid u poduzetnički kapacitet zemlje iz različitih perspektiva.

Podaci prikupljeni od eksperata (National Expert Survey – NES)

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, pravne i komercijalne). Eksperti se izabiru na temelju njihove reputacije i iskustva što znači da se ne radi o reprezentativnom uzorku eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline.

U 2020. godini u NES ispitivanju sudjelovalo je 38, u 2021. godini 37, a u 2022. godini 37 eksperata. Eksperti su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su komponente poduzetničke okoline opisane raznim tvrdnjama.

U upitniku iz 2020. godine komponente poduzetničke okoline opisane su sa 66 (56 standardnih tvrdnji + 10 tvrdnji vezanih za COVID-19). U upitniku za 2021. godinu poduzetnička okolina opisana je sa 78 tvrdnji (63 standardnih tvrdnji + 15 tvrdnji vezanih za žensko poduzetništvo i za učinke pandemije COVID-19 na poduzetničku aktivnost). U 2022. godini komponente poduzetničke okoline opisane su sa 63 standardne tvrdnje + 17 dodatnih vezano uz oporavak poduzeća na pred-pandemijsku razinu i percepciju UN-ovih ciljeva održivog razvitka. U pravilu je pojedina komponenta poduzetničke okoline opisana sa 2-8 tvrdnji. Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 0 do 10 (pri čemu 0 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, što znači nezadovoljavajuća kvaliteta, a 10 potpuno slaganje što znači visoko zadovoljstvo kvalitetom) dobiva se procjena raspoloživosti i kvalitete svake pojedine komponente poduzetničke okoline.

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata o pojedinim komponentama poduzetničke okoline. Visoke vrijednosti Cronbach Alpha testa ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata što daje kredibilitet procjenama kvalitete komponenti poduzetničke okoline. U 2022. godini Cronbach Alpha vrijednosti za pojedine standardne mjerne instrumente su:

Komponente poduzetničke okoline	Cronbach Alpha
Pristup novcu - Financijska potpora (dostatnost)	0.899
Pristup novcu - Lakoća dobivanja financijskih sredstava	0.854
Vladine politike prema poduzetništvu – prioriteti	0.888
Vladine politike prema poduzetništvu – porezi i regulativa	0.829
Vladini programi za poduzetništvo	0.914
Poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje obrazovanje	0.940
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno obrazovanje	0.872
Transfer istraživanja i razvoja	0.913
Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo	0.883
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika	0.934
Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska	0.856
Fizička infrastruktura	0.873
Kulturne i društvene norme	0.923

Prikupljanje mišljenja eksperata obavlja se *on-line*. Analiziranjem prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija o tome koliko pojedine komponente poduzetničke okoline u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost.

U pojedinim godinama se u standardiziranu verziju upitnika uključuju dodatna pitanja, kojima se reagira na neke aktualne teme.

U 2022. godini u GEM NES upitnik uključene su dvije dodatne teme: Oporavak aktivnosti poduzeća na pred-pandemijsku razinu (4 tvrdnje), te ostvarivanje UN-ovih ciljeva održivog razvitka (13 izjava koje su grupirane u 4 kategorije). Trendovi u oporavku poduzeća na razine poslovanja prije pandemije obuhvaćeni su kroz percepciju obujma ekonomskih aktivnosti, zapošljavanja, uspostavljanja lokalnih opskrbnih lanaca, te digitalizacije kao mehanizma prevladavanja razdoblja pandemije. Percepcija ostvarivanja UN-ovih ciljeva održivog razvitka obuhvaćena je kroz ocjenu: prioriteta koju društvenom doprinosu i odgovornosti pridaju nova i rastuća poduzeća ili nositelji politika (3 izjave); prioriteta koju nova i rastuća poduzeća pridaju ekonomskim učincima (3 tvrdnje); prioriteta koju ekološkim, okolišnim i energetski učinkovitim praksama posvećuju nova i rastuća poduzeća (3 izjave), te prioriteta koji ima koncept održivog razvitka među novim i rastućim poduzećima (2 tvrdnje), ili kojim Vlade i nositelji politika podupiru ovaj koncept kod novih i rastućih poduzeća (2 tvrdnje). Cronbach Alpha vrijednosti za ove mjerne instrumente su slijedeće:

Komponente poduzetničke okoline dodane u 2022. godini	Cronbach Alpha
Oporavak aktivnosti poduzeća na razinu prije pandemije (4 tvrdnje).	0.760
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća daju svom društvenom doprinosu i socijalnoj odgovornosti (3 tvrdnje).	0.872
Percepcija prioritetnosti ekonomskih učinaka (performanci) novih i rastućih poduzeća (3 tvrdnje).	0.659
Percepcija prioritetnosti energetske učinkovitosti i ekoloških praksi među novim i rastućim poduzećima (3 tvrdnje).	0.867
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća pridaju održivosti (2 tvrdnje).	0.773
Percepcija prioritetnosti koju Vlada i donositelji politika pridaju održivosti novih i rastućih poduzeća kroz nove regulative i zakone (2 tvrdnje).	0.888

Harmonizirana baza podataka, koju izrađuje GEM konzorcijski tim, koristi se za izradu globalnog i nacionalnih izvještaja.

Standardizirani međunarodni / nacionalni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GEM konzorcijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Za izradu profila teritorijalnih jedinica na sub-nacionalnoj razini (županije) GEM tim Hrvatska koristi raspoložive podatke o stanovništvu, vitalnom indeksu, bruto domaćem proizvodu, indeksu razvijenosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, riziku od siromaštva i poslovnoj demografiji iz baza podataka Državnog zavoda za statistiku, Financijske agencije, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2022.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1	Aralica Zoran	znanstveni savjetnik	Ekonomski institut Zagreb
2	Bogdan Hrvoje	direktor	Adizes Southeast Europe, Zagreb
3	Božić Ivan	upravitelj	Socijalna zadruga Humana Nova, Čakovec
4	Brčić Ivica	zamjenik direktora Sektora građanstva	Erste&Steiermärkische Bank d.d. Zagreb
5	Brusić Anny	direktorica Udruge malih i srednjih poduzetnika	Hrvatska udruga poslodavaca HUP
6	Buljan Anita	voditeljica poslovnice	OTP Banka, Sinj
7	Čižmek Berislav	direktor	CBBS d.o.o., Zagreb
8	Devčić Torbica Iskra	direktorica	Miran dol d.o.o., Zagreb
9	Fresl Ana	direktorica	Projekt jednako razvoj d.o.o.
10	Gajica Uzelac Božena	voditeljica Službe za poduzetničku infrastrukturu	Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja
11	Gelenčer Gordana	urednica	PoslovniFM
12	Gregov Zrinka	viša predavačica	Sveučilište Vern
13	Grozdanić Aleksandar	savjetnik	Poduzetnički centar ZICER, Plavi ured, Zagreb
14	Has Maja	predavačica	Visoko učilište Algebra
15	Kesić-Šapić Tajana	voditeljica Odjela za industriju	Hrvatska gospodarska komora
16	Kraljić Tihana	voditeljica Odjela za strateško planiranje i regionalni razvoj	PORA Regionalna razvojna agencija Koprivničko-križevačke županije
17	Krstić Darija	voditeljica Ureda za EU fondove, stručne i razvojne projekte s gospodarstvom	Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
18	Kukec Karlo	direktor	Tehnološki park Varaždin

19	Kucec Ljiljana	predsjednica	Hrvatska udruga za franšizno poslovanje
20	Mandić Ante	direktor	INSIG2 d.o.o., Zagreb
21	Martić Zlatko	direktor	Reil Net, Zagreb
22	Martinović Jasminka	direktorica Udruge informatičke i komunikacijske djelatnosti	Hrvatska udruga poslodavaca HUP
23	Mršić Hebrang Jadranka	rukovoditeljica Direkcije malog i srednjeg poduzetništva	Hrvatska banka za obnovu i razvitak
24	Muštra Vinko	dekan	Ekonomski fakultet Split
25	Paun Jarallah Ankica	rukovoditeljica Odjela za provođenje projekata	Hrvatski zavod za zapošljavanje
26	Perić Julia	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet u Osijeku, Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku
27	Peršić Goran	savjetnik, Program za savjetovanje malih i srednjih poduzeća	Europska banka za obnovu i razvoj
28	Petričević Teo	direktor	Act grupa, Čakovec
29	Polanec Marinović Sandra	ravnateljica	Javna ustanova za razvoj Međimurske županije REDEA
30	Pudić Dalibor	Član Upravnog vijeća	Hrvatska energetska regulatorna agencija
31	Rodiger Lada	Poduzetnica, voditeljica financijskih poslova	Rodiger d.o.o. Pribislavec
32	Rožman Luka	konzultant	Mazars grupa Hrvatska
33	Škokić Vlatka	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu
34	Šonje Velimir	direktor	Arhivalitika d.o.o. Zagreb
35	Švaljek Sandra	zamjenica guvernera	Hrvatska narodna banka
36	Velić Jelena	direktorica	Križevački poduzetnički centar
37	Želinski Matunec Sanja	voditeljica Službe savjetovanja	Hrvatska obrtnička komora

*Informacija o funkciji eksperata i instituciji u kojoj je bilo/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje.

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2021-2022. godini

Economy	Institution	Team leader	National Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Argentina	IAE Business School	Silvia Torres Carbonell	Araceli Calja Victoria Galera	IAE Business School	Estrategia&Gestión MDQ SRL FAWARIS	SCarbonell@iae.edu.ar arcalja@iae.edu.ar
Austria	FH Joanneum GmbH - University of Applied Sciences	Christian Friedl	Rene Wenzel Bernadette Frech Lisa Mahajan	Federal Ministry Labour and Economy (BMAW) Federal Ministry of Climate Action, the Environment, Energy, Mobility, Innovation and Technology (BMK) Austrian Federal Economic Chamber (WKO) Federal Economic Chamber of Vienna (WKW) Austrian Council for Research and Technology Development (Rat FTE) Austrian Economic Service (AWS) Austrian Research Promotion Agency (FFG) Joanneum Research FH JOANNEUM - University of Applied Sciences B&C Privatstiftung – eXplore!	Market Marktforschungs- Ges.m.b.H. & Co.KG	christian.friedl@ fh-joanneum.at
Brazil	ANEGEPE	Simara Greco	Vinicius Larangeiras Edmundo Inácio Junior Rose Mary Almeida Lopes Edmilson de Oliveira Lima Liliane de Oliveira Guimarães Paulo Alberto Bastos Jr Fernando Gimenez	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE) ANEGEPE	Harvest Pesquisas	simaragreco@ yahoo.com.br
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS)	Peter Josty, PhD	Chad Saunders Blair Winsor Kevin McKague Yves Bourgeois Tasha Richard Matthew Pauley Étienne St-Jean Marc Duhamel Sandra Schillo Charles Davis Howard Lin Nathan Greidanus Chris Street Tyler Case Amanda Williams Karen Hughes Geoff Gregson Brian Wixted David Clough	Government of Canada Government of Alberta Government of Quebec	Elemental Data Collection Inc.	p.josty@thecis.ca
Chile	Universidad del Desarrollo	Maribel Guerrero, PhD	Claudia Yáñez-Valdés	Universidad del Desarrollo	Questio Estudios de Mercado y Opinión Limitada	gem@udd.cl
China	ShanghaiTech University	Yu Yang	Guangwei Li Wenxin Xie Wen Zheng Xiaoyu Zhou	ShanghaiTech University	N/A	yangyu@ shanghaitech.edu.cn

Colombia	Universidad Icesi Pontificia Universidad Javeriana de Cali Universidad del Norte Universidad EAN Institución Universitaria Americana iNNpuls Colombia	Ana Carolina Martínez Romero (Universidad Icesi)	Jhon Alexander Moreno Barragán Fernando Pereira Laverde Fabian Osorio Nathaly Pinzón Mariangela López Andrea Cajigas Jana Schmutzler Lijis Gomez Vera Santiago Martínez Jairo Orozco Leon Dario Parra	Universidad Icesi Pontificia Universidad Javeriana de Cali Pontificia Universidad Javeriana de Cali Pontificia Universidad Javeriana de Cali Universidad del Norte Universidad del Norte Universidad del Norte Institución Universitaria Americana Institución Universitaria Americana Universidad EAN Universidad EAN	INFO Investigaciones S.A.S.	acmarti@icesi.edu.co
Croatia	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics (EFOS)	Prof. Slavica Singer, PhD	Prof. Nataša Šarlija, PhD Prof. Sanja Pfeifer, PhD Prof. Sunčica Oberman Peterka, PhD	Ministry of Economy and Sustainable Development Croatian Banking Association CEPOR SME & Entrepreneurship Policy Centre J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics	IPSOS d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr
Cyprus	University of Cyprus (UCY) Centre for Entrepreneurship (C4E)	Panos Markopoulos	Ariana Polyviou Constantinos M. Savvides	Ministry of Energy Commerce and Industry PwC Cyprus	Cypronetwork	markopoulos.panos@ucy.ac.cy
Egypt	The American University in Cairo - School of Business	Prof. Ayman Ismail, PhD	Dr. Shima Barakat, PhD Dr. Hakim Adel Hakim Meshreki, PhD Seham Ghalwash, MSc Prof. Ahmed Tolba Thomas Schott	The American University in Cairo - School of Business Drosos Foundation	PHI Knowledge	aymanism@aucegypt.edu
France	Labex Entreprendre (Entrepreneurship) University of Montpellier Montpellier Business School	Frank Lasch and Karim Messegheem	Jean-Marie Courrent Walid Nakara Sylvie Sammut Roy Thurik Olivier Torres Sophie Casanova Justine Valette	Labex Entreprendre University of Montpellier Montpellier Business School	Le Terrain, Paris	f.lasch@montpellier-bs.com; karim.messegheem@umontpellier.fr jean-marie.courrent@umontpellier.fr w.nakara@montpellier-bs.com sylvie.sammut@umontpellier.fr r.thurik@montpellier-bs.com olivier.torres@umontpellier.fr sophie.casanova@umontpellier.fr justine.valette@umontpellier.fr
Germany	Institute of Economic and Cultural Geography at the Leibniz University Hannover RKW Kompetenzzentrum Eschborn	Prof. Dr. Rolf Sternberg	Matthias Wallisch Natalia Gorynia-Pfeffer Armin Baharian Lennard Stolz Julia Schauer Christi Degen Florian Täube	RKW Competence Centre	UADS Institut für Umfragen, Analysen und DataScience GmbH	sternberg@wigeo.uni-hannover.de
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (FEIR / IOBE)	Assoc. Prof. Aggelos Tsakanikas	Sofia Stavraki, MPhil, PhD Candidate Evangelia Valavanioti, Msc Asst. Prof. Ioannis Giotopoulos	EY Greece	Datapower SA	atsakanikas@iobe.gr
Guatemala	Kirzner Entrepreneurship Center at Francisco Marroquín University	Mónica Río-Nevaldo de Zelaya, PhD	Carolina Uribe Jershem David Casasola Natalia Ponce	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti Consulting, SA	zelaya@ufm.edu curibe@ufm.edu jdcasasola@ufm.edu nponce@ufm.edu
Hungary	Budapest Business School – University of Applied Sciences (BBS)	Judit Csákné Filep	Judit Csákné Filep László Radácsi Áron Szennay Zsófia Borsodi Gigi Timár	Budapest Business School – University of Applied Sciences (BBS)	TÁRKI Social Research Institute	csaknefilep.judit@uni-bge.hu
India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDI) - Ahmedabad	Dr. Sunil Shukla, PhD	Dr. Amit Kumar Dwivedi, PhD Dr. Pankaj Bharti, PhD	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (CREED)	Kantar IMRB	akdwivedi@ediindia.org

Indonesia	UNPAR (Parahyangan Catholic University)	Gandhi Pawitan	Catharina Badra Nawangpalupi	UNPAR (Parahyangan Catholic University)	Sapat Institut	gandhip08@gmail.com katrin@unpar.ac.id
Iran	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Prof. Faghih	Prof. Nezameddin Faghih Prof. Ali Rezaeian Dr. Mohammad Reza Zali Dr. Jahangir Yadollahi Farsi Dr. Seyed Mostafa Razavi Dr. Rahim Sarhangi Leyla Sarfaraz	Iran Labour and Social Security Institute (LSSI)	Faculty of Entrepreneurship	mrzali@ut.ac.ir
Israel	Ira Center of Business, Technology & Society, Ben Gurion University of the Negev	Prof. Emeritus Ehud Menipaz, PhD	Yoash Avrahami, MSc Prof. Eli Gimmon, PhD Michal Ben David, MSc	The Ira Foundation for Business Technology and Society Ben Gurion University of the Negev MS1 Corporation The Ministry of the Economy and Industry Government of Israel	Brandman Institute	ehudm@bgu.ac.il yoasav@zahav.net.il eligim@telhai.ac.il michbe@openu.ac.il
Italy	Centre for Innovation and Entrepreneurship, Università Politecnica delle Marche	Prof. Donato Iacobucci, PhD	Associate Prof. Diego D'Adda, PhD Associate Prof. Alessandra Micozzi, PhD Francesca Micozzi, PhD Martina Orzi	Fondazione Aristide Merloni Università Politecnica delle Marche	IPSOS	d.iacobucci@staff.univpm.it
Japan	Musashi University	President Noriyuki Takahashi	Prof. Masaaki Suzuki Prof. Yuji Honjo Prof. Takehiko Yasuda Prof. Takeo Isobe	Ministry of Economy, Trade and Industry, METI	Social Survey Research Information Co. Ltd (SSRI)	noriyuki@cc.musashi.ac.jp
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	Marija Krumina, MSc, PhD candidate	Anders Paalzow, PhD	Stockholm School of Economics in Riga	SKDS	marija@biceps.org
Lithuania	Vilnius University Business School	Saule Maciukaite-Zviniene	Vytenis Mockus Ieva Buziene Natalya Lahotska Aneta Slekyte Kaminine Vytautas Kuostis Jone Kalendiene Jurgita Piesliakaite	Moody's Lithuania Enterprise Lithuania Vilnius University Business School	RAIT	saule.maciukaite-zviniene@vm.vu.lt
Luxembourg	STATEC Research	Francesco Sarracino	Chiara Peroni Maxime Pettinger	STATEC Research STATEC (National Institute of Statistics and Economic Studies of the Grand Duchy of Luxembourg) Chambre de Commerce Luxembourg House of Entrepreneurship Ministère de l'Économie	TNS ILRES	francesco.sarracino@statec.etat.lu
Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM)	José Ernesto Amorós, PhD José Manuel Aguirre, MSc	Elvira Naranjo, PhD Patricia Alonso, PhD Lucía Rodríguez, PhD Marcia Villasana, PhD Margarita Herrera, PhD	Instituto de Emprendimiento Eugenio Garza Lagüera (Tecnológico de Monterrey)	Berumen y Asociados S.A. de C.V.	jmaguirre@tec.mx
Morocco	Entrepreneurship Research Laboratory Faculty of Law, Economics and Social Sciences University of Hassan II Casablanca	Khalid El Ouazzani, PhD Fatima Boutaleb	Abdellatif Komat Salah Koubaa Hind Malainine Sara Yassine Thomas Schott	University of Hassan II Casablanca	ClaireVision	elouazzanik@gmail.com fboutaleb13@gmail.com
Netherlands	Panteia	Jacqueline Sniijders	Paul van der Zeijden Dr Jan de Kok, PhD Martin Clarke Pim Zijlstra	The Ministry of Economic Affairs and Climate Policy of the Netherlands	GDCC and PanelClix	j.sniijders@panteia.nl
Norway	Nord University Business School	Professor Gry Agnete Alsos	Marta Lindvert Karin Wigger Sølvi Solvoll Marit Breivik-Meyer Iselin Kristine Mausestha Steira	Innovation Norway The Norwegian Ministry of Trade, Industry, and Fisheries Nord University Business School	Polarfakta AS	gry.a.alsos@nord.no

Oman	University of Nizwa SMEs Development Authority	Dr. Abdallah Mohammed Alshukaili	Mr. Bader Alsuleimani Prof. Norizan Mohd Kassim Ms. Kawther Al Kindi Dr. Swadhin Kumar Mondal Mr. Mohammed Al Maawaly	University of Nizwa SMEs Development Authority	Horizons Statistical Consulting	a.alshukaili@ unizwa.edu.om alsuleimani@ unizwa.edu.om nkassim@ unizwa.edu.om kawther.alkindi@ nct.edu.om swadhin@unizwa.edu.om maawali@unizwa.edu.om
Panama	City of Knowledge Foundation	Alejandro Carbonell	Carla Donalicio Federico Fernandez Dupouy Cristina Collazos	AMPYME	IPSOS	acarbonell@ cdspanama.org
Poland	Polish Agency for Enterprise Development (PARP)	Anna Tarnawa	Melania Nieć Anna Skowrońska Paulina Zadura Robert Zakrzewski Przemysław Zbierowski	Ministry of Development Funds and Regional Policy University of Economics in Katowice	Centrum Badań Marketingowych INDICATOR Sp. z o.o.	anna_tarnawa@ parp.gov.pl
Puerto Rico	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Theany M. Calderon Abreu	Arleen Hernandez Segundo Castro Jairo Arturo Ayala	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus Banco Popular de Puerto Rico The Department of Economic Development and Commerce.	Gaither International	theany.calderon1@ upr.edu
Qatar	Qatar Development Bank	Farha Al Kuwari	Ahmed Badawy Mohammed Abughali Dalal	Qatar Development Bank (QDB)	Wise Consultancy	falkuwari@qdb.qa
Republic of Korea	Korea Institute of Startup & Entrepreneurship Development (KISED)	Yongmun Kim	Myoung-jong Lee Min-Wook Noh Dongha Lee Heeju Lim	Ministry of SMEs and Startups	Korea Research & Institute	djnom@ kised.or.kr lhj@kised.or.kr
Romania	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Szabó Tünde Petra	Dézi-Benyovszki Annamária Bálint Csaba Györfy Lehel-Zoltán Szász Levente Benedek Botond Csala Dénes	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Metro Media Transilvania	petra.szabo@ econ.ubbcluj.ro
Saudi Arabia	Prince Mohammed bin Salman College (MBSC) Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL)	Prof. Muhammad Azam Roomi, PhD David Abdow	Alicia Coduras Kim Stanhouse Donna Kelley	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at MBSC	Field Interactibe- MR, Market Research Provider, monitored by Opinometre Institute LLS	acoduras@ gemconsortium.org mroomi@mbsc.edu.sa kstanhouse@babson.edu
Serbia	University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences	Ugljesa Marjanovic	Igor Graić Bojan Lalić	World Bank - SAIGE project	IPSOS	umarjano@uns.ac.rs
Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Prof. Ing. Anna Pilková, PhD, MBA	Assoc. Prof. Marian Holienka, PhD. RNDr. Zuzana Kovačičová, PhD. Mgr. Juraj Mikuš, PhD. Mgr. Ján Reháč, PhD.	Slovak Business Agency (SBA) Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Actly s. r. o.	anna.pilkova@ fm.uniba.sk
Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business	Prof. Karin Širec, PhD	Prof. Polona Tominc, PhD Prof. Katja Crnogaj, PhD Prof. Barbara Bradač Hojnik, PhD Matej Rus, MSc Prof. Emeritus Miroslav Rebernik, PhD	SPIRIT Slovenia - Public Agency for Entrepreneurship, Internationalization, Foreign Investments and Technology Slovenian Research Agency Institute for Entrepreneurship and Small Business Management at Faculty of Economics & Business, University of Maribor	Mediana	karin.sirec@um.si
South Africa	Stellenbosch University	Angus Bowmaker- Falconer	Prof. Marius Ungerer Prof. Natanya Meyer Dr. Mike Herrington	Stellenbosch Business School Small Enterprise Development Agency (Seda) Standard Bank of South Africa Limited	NielsenIQ South Africa	abf@sun.ac.za

Spain	Observatorio del Emprendimiento de España (OEE)	Ana Fernández Laviada, PhD	Paula San Martin Espina Isabel Neira Yago Atrio Nuria Calvo Babio	ENISA (Ministry of Industry, Commerce and Tourism)	Opinometre	presidencia@gem-spain.com secretaria@gem-spain.com
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum (Entreprenörskapsforum)	Per Thulin	Marcus Kardelo Martin Svensson Anders Broström Frans Prenkert	Confederation of Swedish Enterprise Triton Advisers Sweden	Norstat	marcus.kardelo@entreprenorskapsforum.se
Switzerland	School of Management Fribourg (HEG-FR)	Prof. Rico Baldegger, PhD	Assoc. Prof. Raphael Gaudart Assoc. Prof. Pascal Wild Gabriel Simonet, MSc BA Lucia Zurkinden, MSc BA	School of Management Fribourg (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts of Western Switzerland (HES-SO)	Gfs Bern	Rico.baldegger@hefr.ch
Taiwan	Taiwan Institute of Economic Research (TIER)	Xin-Wu Lin	Jia-Jing Lin Hsiang-Chih Hwang	Small and Medium Enterprise Administration, Ministry of Economic Affairs of Taiwan	China Credit Information Service, Ltd. (CRIF_CCIS)	Xin-WuLin@tier.org.tw
Togo	Coalition Nationale Pour L'Emploi Des Jeunes (CNEJ)	Eric M. Tamandja	GNASSINGBE-E Odilia B. KOLA Koboyo Abalo-Koboyo PADAKALE Ayao KOKOU-MADUVO KORKU KOFI SOWETO Abdel Adhime A. A. SALAMI Junien Roxan NZE BIYOGHE KOUHALO KODJO Amewokunu Yao A.	Coalition Nationale Pour L'Emploi Des Jeunes (CNEJ)	Centre autonome d'études et de renforcement des capacités pour le développement au Togo (CADERTD)	tamandja@gmail.com
Tunisia	The Arab Institute of Business Leaders IACE	Majdi Hassen	Hajer Karaa Manara Toukabri Moez Labidi Kamel Ghazouani Mokhtar Kouki	The Arab Institute of Business Leaders IACE	IACE	majdi.hassen@iace.org.tn hkaraa@iace.org.tn
United Arab Emirates	United Arab Emirates University (UAEU)	Teemu Kautonen	Chafik Bouhaddioui Llewellyn Thomas Elif Bascavusoglu-Moreau	United Arab Emirates University (UAEU)	Kantar	gemuae@uae.ac.ae
United Kingdom	Aston Business School, Aston University	Prof. Mark Hart, PhD	Professor Jonathan Levie Professor Tomasz Mickiewicz Professor Niels Bosma Wendy Ferris Dr Neha Prashar Dr Karen Bonner Dr Anastasia Ri Dr Samuel Mwaura Dr Sreevas Sahasranamam Dr Andy Loung	Department for Business, Energy and Industrial Strategy (BEIS) Welsh Government British Business Bank Hunter Centre for Entrepreneurship, University of Strathclyde Invest Northern Ireland NatWest Department for Education (NI)	BMG Ltd, Birmingham, UK	mark.hart@aston.ac.uk w.ferris@aston.ac.uk
United States	Babson College	Jeff Shay, PhD & Prof. Donna Kelley, PhD	Prof. Mahdi Majbouri PhD Prof. Andrew Corbett PhD Prof. Candida Brush PhD Prof. Caroline Daniels PhD Smaiyra Million Clare Currie	Babson College	Qualtrix	smillion@babson.edu
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Professor Leonardo Veiga, PhD	Gonzalo Avellanal	ANDE COUSA	Equipos Mori	lveiga@um.edu.uy
Venezuela	IESA UCAB	Aramis Rodriguez Edwin Ojeda	Patricia Monteferrante Anitza Freites Demetrio Marotta Federico Fernandez Maria Ponce Jenifer Campos Susana Chu	IESA/UCAB	N/A	aramis.rodriguez@iesa.edu.ve edwin.ojeda@iesa.edu.ve

Autorice

Slavica Singer

Slavica Singer je profesor emerita na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija **PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST**. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Istraživački interes: Triple Helix, poduzetničko obrazovanje, regionalni razvoj, inovativnost i konkurentnost. Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i za promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Nagradu za najboljeg edukatora iz poduzetništva u Europi (European Entrepreneurship Educator Award) dodjelio joj je Lund University, Švedska u 2021. godini. Članica je Hrvatske udruge Rimskog kluba.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Doktorat znanosti obranila je na Sveučilištu u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu iz područja kreditnih rizika. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski menadžment i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica u trajnom zvanju na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojeg je zadužena za analizu podataka vezanih uz percepciju poduzetničkog ekosustava (National Expert Survey). Ujedno, u razdoblju 2020-2024 istraživački je aktivna kao suradnica na projektu Ekonomski izazovi tranzicije prema niskougličnom rastu financiranom od strane Hrvatske zaklade za znanost, kao i na nekoliko domaćih znanstvenih i stručnih projekata pri čemu su područja njezinog znanstvenog interesa usmjerena na poduzetničko ponašanje, niskouglično ponašanje, rast i razvoj poslovnih subjekata, strateški menadžment, inovacije. Predavački je aktivna na kolegijima Katedre za menadžment, organizaciju i poduzetništvo, te na Međusveučilišnom interdisciplinarnom doktorskome studiju Poduzetništvo i inovativnost. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program Rast i razvoj Vašeg poduzeća, namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodne organizacije European Council for Small Business and Entrepreneurship. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški menadžment

